

BARN I NORGE 2017

KONFLIKT

KONFLIKT

Vi har alle et voksenansvar.
Et ansvar for å passe på.
For å tilby en trygg hånd når det trengs.
For å være voksne for barn.

vfb.no

Utgiver: VOKSNE FOR BARN

Ansvarlig redaktør: Randi Talseth
Redaktør: Birthe Bratvold
Redaksjonsutvalg: Sigrid Straand, Gro Kristiansen og Marit E. Reinertsen
Fagreferees: Mette Ystgaard og Berit Grøholt
Språkvask: Språkverkstaden

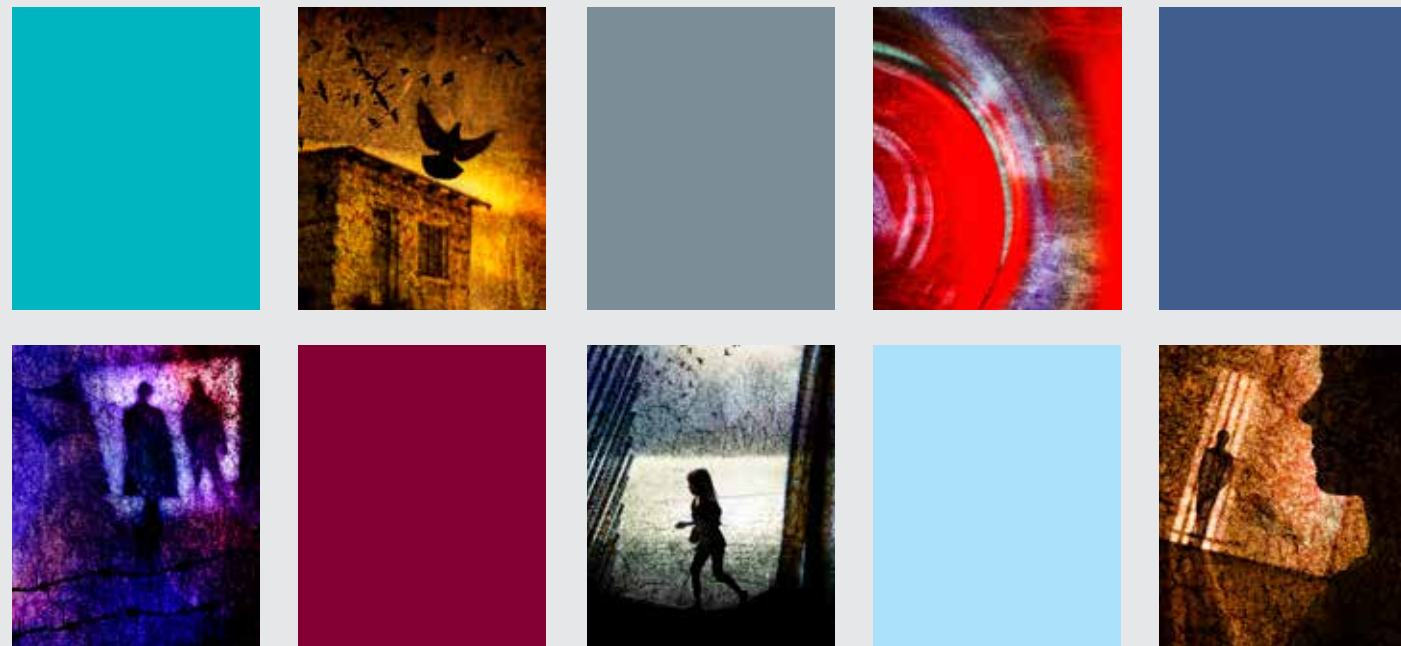
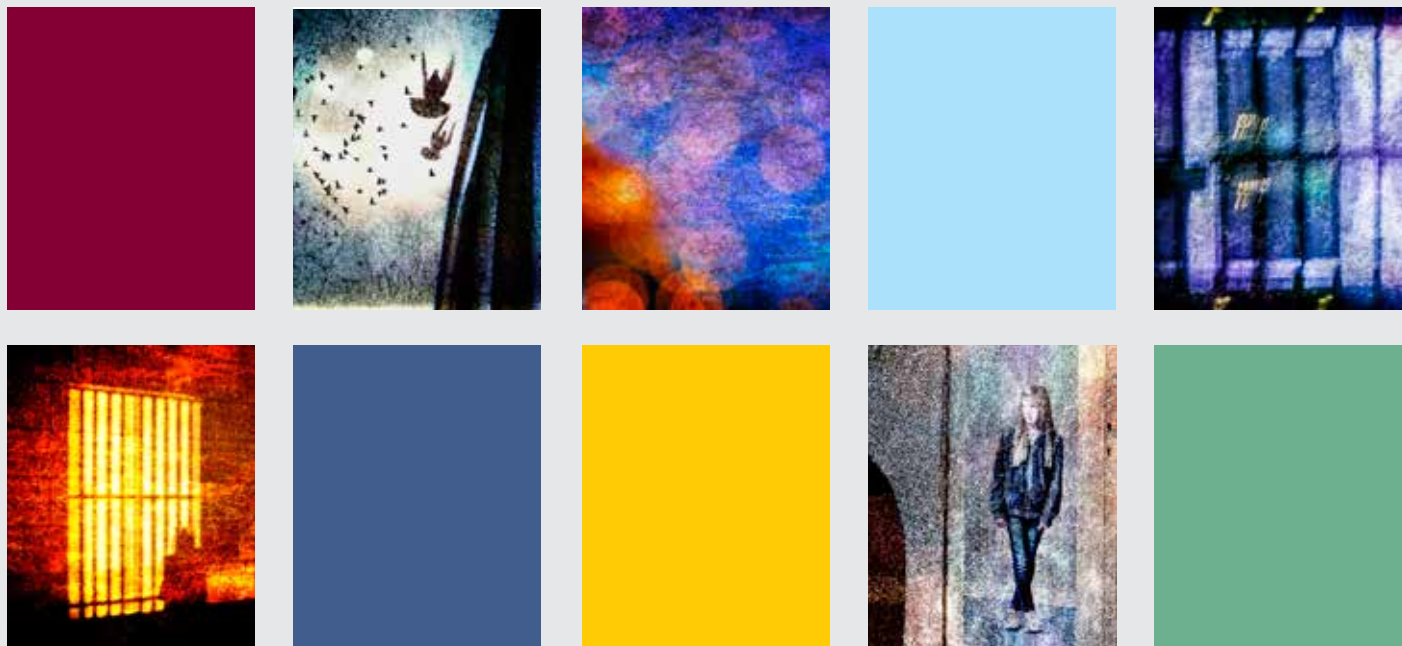
Design &
Grafisk produksjon: Lill-Ann Ellegård, Grafisk Form as
Fotografi/illustrasjon: Bo Mathisen
Trykkeri: Møklegaards Trykkeri AS

2. opplag 2017

ISBN 978-82-92488-55-3 (trykk)
ISBN 978-82-92488-56-0 (PDF)

INNHold

Forord	6
Av Generalsekretær Randi Talseth	
Omsorg i konflikt	8
Av Elisabeth Backe-Hansen	
Stress tidlig i livet og hjernens utvikling	22
Av Else-Marie Augusti	
Barn ut av foreldrekonflikten	36
Av Grete Westby Rodahl og Bodil Lervik	
Case: Mindre konflikt	
Kjellere og mørke kott	52
Av Gro Dahle	
«Vi skal ha fest hver dag»	68
Av Irmelin Kjelaas og Ketil Eide	
Barn i familiens vold	80
Av Kerstin Söderström	

FORORD

BARN I KONFLIKT – eller skal vi kalle det krig?

Mange av konfliktene barn står i handler om voksne som kriger seg i mellom og hvor barna blir stående alene på den emosjonelle slagmarken. Krig foregår på mange nivåer, og en følelsesmessig dyp konflikt oppleves kanskje enda mer inngripende i et barns oppvekst enn en ytre krig. Å stå i en fiendtlig situasjon over tid – mange ganger hver dag, er svært ødeleggende for barns utvikling. Voksne for Barn er bekymret for disse barna, og valgte derfor dette som tema for Barn i Norge 2017.

Barn i Norge 2017 viser ulike konflikter som barn berøres av i sin oppvekst. Konflikt mellom parter i en omsorgssvikt situasjon, konflikt mellom foreldre etter et samlivsbrudd, vold i familien, barn som rømmer fra krig – og slik kan vi fortsette. Det er vi voksne som skaper disse vanskelige oppvekstforholdene for barn. Vi har også ansvar for å få løst konfliktene.

Det kan være vanskelig å oppdage hva som skjer. Barn er lojale og forteller ikke om hvordan de har det. Dessuten forstår de voksne ofte ikke barns forsøk på å si noe heller. Et likhetstrekk for alle situasjonene vi tar opp i rapporten er at det er voksne som er opphavet til konflikten og de lar barna stå midt i stormen. De voksne kan bli så opptatt av sin konflikt at de ikke ser hvordan barna har det.

Artikkelen «Omsorg i konflikt» forteller om tre konflikt-situasjoner som er vanlige i fosterhjemsarbeidet; når foreldrene er uenige en plassering og benytter rettsapparatet for å få avgjørelsen omgjort, eller når et barn må bytte fosterhjem på

grunn av problemer der de er, og til sist og veldig vanlig – samarbeidsvansker mellom de voksne rundt barnet i fosterhjem. Det er viktig å belyse hvordan barna har det i slike situasjoner slik at man også kan få en innsats for å forebygge konfliktene. Barna har hatt det vanskelig i utgangspunktet og det er helt uholdbart at uroen og konflikter preger livet deres også videre.

Et fellestrekk i konflikter rundt barn, er at kommunikasjon rundt det barnet opplever er vanskelig. Selv om man snakker samme språk. Det blir desto vanskeligere når barnet snakker et annet språk.

Irmelin Kjelaas og Ketil Eide belyser nettopp de kommunikasjonsmessige utfordringene vi har i vårt møte med enslige asylsøkerbarn i artikkelen «Vi skal ha fest hver dag». De er alene og språket er en barriere for at vi skal forstå ordentlig disse barnas opplevelser og erfaring – hvordan de har det. Vi har også en artikkel om et prosjekt ved Familiekontoret i Vest Agder, «Barn ut av foreldrekonflikten». Der arbeides det med foreldre i høy konflikt etter samlivsbrudd og barnas stemme løftes frem. Barna lider under at foreldrene ikke klarer å bevege seg fra par til bare å være foreldre på en positiv måte og uten å demonisere den andre forelderen. Dette er omsorgssvikt overfor barna. Bør barnevernet i større grad involveres i disse sakene? En større innsats med megling og gruppe tilbud er en god start for å få færre slike saker.

Familievold er fremdeles et tabu, på tross av handlingsplaner og økt innsats og fokus på problemet. Det er vanskelig å

oppdage og gripe inn. Familien som skal være barnets trygge base representerer den store utryggheten og gir ingen beskyttelse. Når kommer angrepet – hvordan er det i dag? En uforutsigbar krig med alarmberedskap satt på hele tida. Det eneste forutsigbare er det uforutsigbare. Redsel og frykt er en del av hverdagen. Kerstin Söderströms artikkel «Barn i familiens vold» beskriver hvordan barn forsøker å skape en mening i det meningsløse og fryktelige. Vi må snakke med barna for å oppdage hva de lever i, ta ansvar så de får hjelp men også bistå de og omskrive sin historie slik at de kjenner den igjen – familiens historie slik hun har erfart den.

Forfatteren Gro Dahle har rystet oss tidligere med ærlige skildringer av situasjoner hvor barn har det vanskelig. Vi husker alle «Sinna Mann». I denne rapporten skriver hun om hvorfor hun lager barnebøker om de vonde historiene, og om hvordan hun går frem for å innta barnets perspektiv. Hun fremhever bildeboka som godt egnet til å ta opp vanskelige temaer. På den måten gjør hun barn kjent med at noen barn faktisk har det slik, samtidig som det for noen blir en erfaring om at det finnes andre som har det slik som dem. Slik kan bildeboka være en trøst og en venn for de som trenger det.

Så har vi lurt på hvordan hjernen hos et barn kan bli påvirket av stadig konflikt og stress. Else Marie Augusti har skrevet om «Stress tidlig i livet og hjernens utvikling». Koblingen mellom hjernens utvikling og barnemishandling i nevrovitenskapelig forskning har fått mye oppmerksomhet de siste årene. Det ser ut for at funn her understøtter psykologisk

forskning om sammenheng mellom barns utvikling og stressende oppvekstmiljø. Her bør man ikke være for bombastisk da det er tett sammenheng mellom psykiske vansker og omsorgssvikt, slik at det kan være vanskelig å konkludere om årsak og virkning. Vi bør alle anse nevrovitenskapelig forskning som et supplement til den kunnskapen vi allerede har om barns utvikling i lys av barnemishandling.

Voksne for Barn vil med denne rapporten løfte frem barn som lever midt i disse konfliktene som er voksenskap. De kan få hele sitt liv preget av disse erfaringene. Vårt mål er at om flere voksne oppdager den emosjonelle krigen hvor det også utøves vold, så vil flere barn få hjelp til en tryggere oppvekst. Da må vi ikke la også den hjelpen preges av konflikt. Barna fortjener at vi ser hvordan de har det og at vi prioriterer deres behov først.

En hjertelig takk til alle bidragsyterne i årets rapport.

Randi Talseth
Randi Talseth,
generalsekretær i
Voksne for Barn

ELISABETH BACKE-HANSEN, er psykolog og forsker I ved NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus. Hennes faglige hovedinteresse har vært problemstillinger knyttet til barnevernets praksis, både mens hun var psykolog ved Oslo barnevernskontor, og etter at hun ble forsker. Tre nylige arbeider, blant flere andre, er en rapport med evaluering av institusjonsomsorgen (NOVA-rapport nr. 21/2011), en rapport fra et fireårig forskningsprogram om fosterhjem (NOVA-rapport nr. 17/2013) og en analyse av den longitudinelle barnevernsstatistikken (NOVA-rapport nr. 9/2014).

OMSORG I KONFLIKT

HVORDAN SIKRE BARNES BESTE NÅR DE ER I FOSTERHJEM

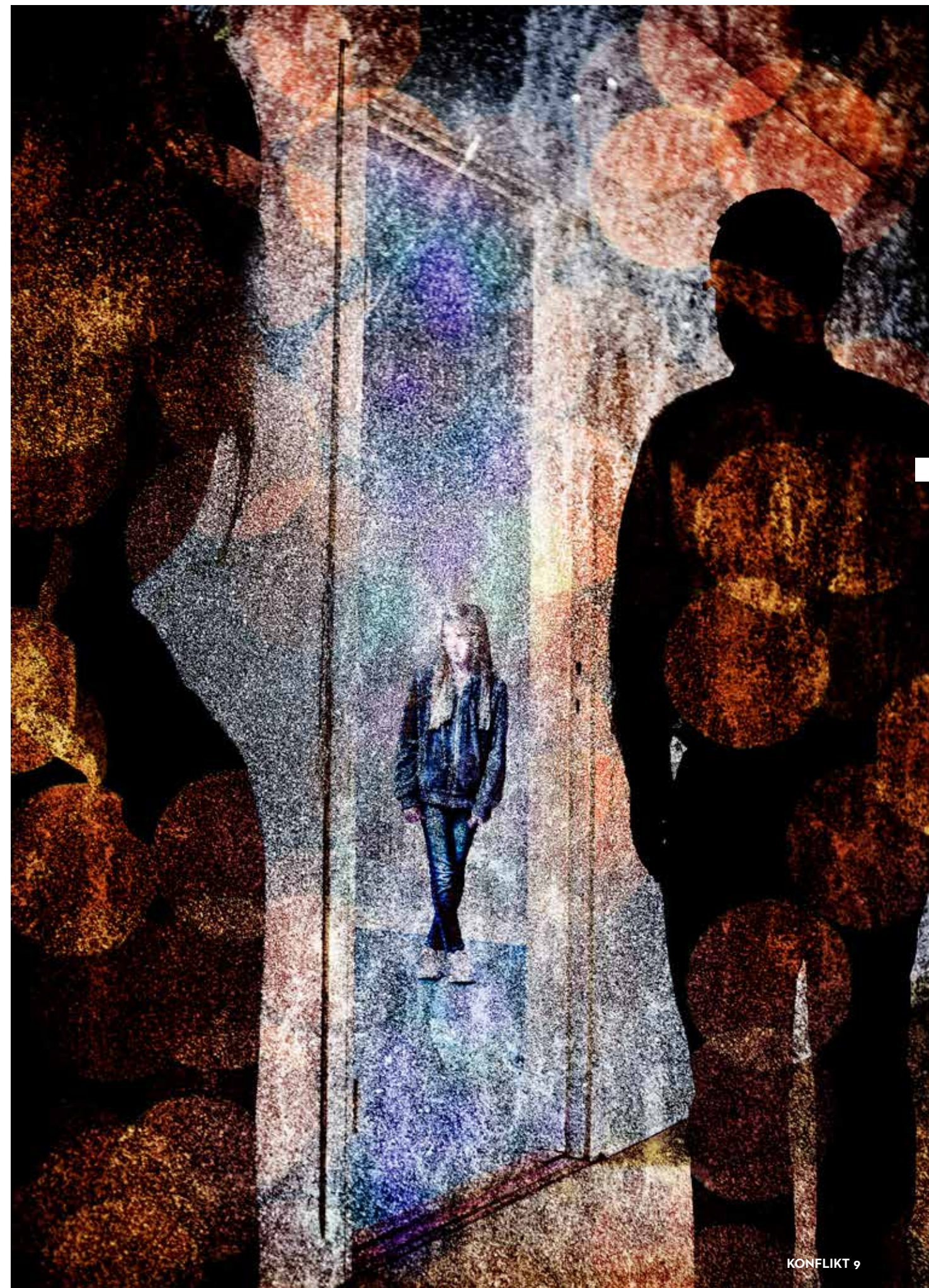
Fosterhjem er det viktigste omsorgstilbudet for barn som ikke kan bo i sin opprinnelsesfamilie, og mange barn og unge vokser opp i fosterhjem. Samtidig kan en fosterhjems plassering medføre flere slags konflikter som igjen kan føre til ekstra belastninger for alle parter, også til ytterligere flyttinger for et barn. Artikkelen diskuterer noen slike konflikter og hva som da kan gjøres for å sikre barns beste.

INNLEDNING

Helt fra den forrige barnevernsloven trådte i kraft for mer enn 60 år siden, har fosterhjem vært det foretrukne omsorgstiltaket når barn og unge av ulike årsaker ikke kan bo hjemme. Dette må ses i sammenheng med den store betydningen vi i vårt samfunn tillegger det å vokse opp i en familie – kan ikke et barn bo i sin opprinnelsesfamilie, antar vi at en annen familie er det beste alternativet. Men selv om betegnelsen «fosterhjem» har vært i bruk siden barnevernloven av 1953, har selvsagt måten betegnelsen forstås på, så vel som innholdet i fosterhjemsordningen, endret seg over tid. Per i dag går hovedskillet mellom fosterhjem i eller utenfor slekt og nært nettverk. I tillegg kommer en rekke ulike former for forsterkning av fosterhjemmene i form av frikjøp fra vanlig arbeid, andre former for økonomisk godtgjøring eller ekstra råd og veiledning (Strand & Grønningsæter, 2013). Videre finnes en rekke beredskapshjem, som særlig tar imot barn akutt, og der oppholdet primært skal være kortvarig mens den videre situasjonen avklares. Imidlertid viser det seg at barn kan bli

værende i beredskapshjem over tid, også mer enn ett år, fordi det kan være vanskelig å finne egnede fosterhjem (Havik, Jakobsen, Hjelmås, & Johansson, 2012). Endelig finnes noen spesialtilbud, som såkalt statlige fosterhjem, fosterhjem i tilknytning til institusjon eller i regi av SOS barnebyer. Disse utgjør imidlertid bare et lite mindretall.

Et felles, kanskje ideelt utgangspunkt for bruk av fosterhjem er uansett at en slik plassering skal gi barnet eller ungdommen vesentlig bedre omsorgs- og utviklingsbetingelser enn opprinnelsesfamilien, så lenge dette anses for å være nødvendig. I denne artikkelen diskuterer jeg noen vanlige konflikter som kan oppstå i forbindelse med en fosterhjems plassering, og som gjør det vanskelig å nå dette overordnede målet. For å lage et bakteppe for diskusjonen som følger, presenterer jeg først mer generell kunnskap om hvorfor barn og unge flytter i fosterhjem, og hvor mange det egentlig er snakk om i dagens Norge.

I LØPET AV 2015 BODDE RUNDT 14 500 BARN I FOSTERHJEM. DE FLESTE FOSTERBARN BOR I HJEM UTENOM FAMILIE OG NÆRE NETTVERK.

ÅRSAKER OG OMFANG Hvorfor barn og unge flytter i fosterhjem

Det er mange årsaker til at barn og unge flytter i fosterhjem, men de langt viktigste er knyttet til problemer i omsorgssituasjonen eller kjennetegn ved foreldrene. En analyse av barnevernsstatistikken fra 2010 viser for eksempel at av de i alt vel 10 000 barna og ungdommene som var i fosterhjem det året, var 55 prosent (5472) plassert på grunn av kjennetegn ved barnas omsorgssituasjon. De fleste sakene gjaldt kategorien «forholdene i hjemmet», en samlekategori som kan inneholde mange mer eller mindre sammensatte omsorgssituasjoner. I tillegg kom mishandling og omsorgssvikt, vold i hjemmet og manglende omsorgsevne. I alt 31 prosent (3149) var plassert på grunn av kjennetegn ved foreldrene, som rusmisbruk, psykisk lidelse, somatisk sykdom og kriminalitet. Noen ganske få var også plassert fordi foreldrene var døde. Ikke mer enn 4 prosent (404) var plassert på grunn av problemer barna og ungdommene selv hadde, som atferdsvansker, funksjonshemninger, psykiske vansker eller rusmisbruk. I alt 11 prosent (1134) var så plassert «på annet grunnlag», uten at vi vet hva det innebar (Backe-Hansen, 2013).

Det er rimelig å anta at det fortsatt er relativt få barn og unge som plasseres i fosterhjem på grunn av kjennetegn ved dem, ettersom det har vært og er langt mer vanlig å bli plassert i institusjon på grunn av alvorlige atferdsvansker eller egne rusproblemer. Eventuelt kan noen plasseres i de helt spesialiserte fosterhjemmene, som det til gjengjeld er svært få av (Backe-Hansen, Bakketeig, Gautun, & Backer Grønningsæter, 2011:237). Dessuten er stort sett fosterbarna yngre enn de som er plassert på institusjon. I løpet av 2015 var 91 prosent av dem som var plassert på institusjon, 13 år eller eldre. Derimot var 51 prosent av barna i fosterhjem 12 år eller yngre.¹

Mange barn og unge bor i fosterhjem, også om de har innvandringsbakgrunn

I løpet av 2015 bodde rundt 14 500 barn og unge i fosterhjem (utenom beredskapshjem). Dette antallet har holdt seg ganske stabilt de tre siste årene, men er langt høyere enn for bare et tiår siden. I løpet av 2005 var tallet ca. 9000. De fleste fosterbarna bor i hjem utenom familie og nære nettverk. I 2015 gjaldt dette 65 prosent, mens 28 prosent bodde i fosterhjem hos familie eller nært nettverk.²

At fosterhjem har vært og er ansett som det viktigste omsorgstiltaket for barnevernet, viser seg også ved at flertallet av barna som er plassert utenfor hjemmet, faktisk er i fosterhjem. Ettersom vi de siste årene har sett en villet dreining i retning av mer bruk av fosterhjem og mindre bruk av institusjon, har også antallet fosterbarn økt mer enn den generelle økningen av barneverns klienter skulle tilsi (Backe-Hansen et al., 2011). I 2014 var eksempelvis 77 prosent av dem som var plassert, i fosterhjem, mens ikke mer enn 9 prosent var i institusjon³. Det er også viktig å ha i mente at en relativt stor andel alltid vil være plassert i fosterhjem som hjelpetiltak, det vil si med foreldrenes samtykke. I 2010 utgjorde disse ca. 30 prosent av alle fosterhjems plasseringene (Backe-Hansen, Havik, & Backer Grønningsæter, 2013).

Etter hvert som flere og flere barn og unge med innvandrerbakgrunn kommer i kontakt med barneverntjenesten, øker også antallet som plasseres i fosterhjem. I løpet av 2015 mottok i alt 1686 barn og unge med innvandringsbakgrunn omsorgstiltak. Dette utgjorde 16,7 prosent av samtlige omsorgstiltak.⁴ Vi vet ikke hvor mange av dem som var i fosterhjem med foreldrenes samtykke. Og selv om fordelingen mellom institusjon og fosterhjem er annerledes, ikke

minst fordi tallene inkluderer enslige, mindreårige flyktninger, må vi likevel regne med at flere hundre var fosterbarn. Dette retter søkelyset mot i hvor stor grad vi greier å ivareta disse barna og ungdommenes rett til å opprettholde sin kultur, religion og språk, en rettighet de har i medhold av FNs barnekonvensjon.

Som statistikken viser, bor mange barn og unge i fosterhjem til enhver tid, og langt fra alle disse plasseringene vil være konfliktfylte på måter som skaper alvorlige problemer for dem det gjelder. Da er det også viktig å vite hva vi mener med «konflikt» i denne sammenhengen. Neste del av kapitlet begynner derfor med en avgrensning av hvordan vi best kan forstå omsorg i konflikt, i forbindelse med fosterhjems plasseringer. Deretter vil jeg diskutere de tre valgte konflikt-områdene mer i detalj.

Hvordan forstå konflikter knyttet til fosterhjems plasseringer

En generell forståelse av konflikter mellom mennesker er for eksempel at det oppstår en kollisjon mellom interesser, handlinger eller retninger. Ulike oppfatninger av virkeligheten og rollene, mangel på respekt eller ulike mål og interesser er noen få av mange grunner til konflikter. Uenighet og konflikter er en uunngåelig del av menneskelig samhandling, og det er mange årsaker til at konflikter oppstår i forbindelse med at barn og unge flytter i fosterhjem. I vår sammenheng snakker vi imidlertid om konflikter som vedvarer, som kan være alvorlige eller til og med ganske destruktive, og som kan føre til negative konsekvenser for de involverte hvis man ikke greier å endre situasjonen. I denne artikkelen har jeg valgt ut tre nokså typiske konfliktsituasjoner for å belyse hvor variert bildet er, samtidig som diskusjonen ikke skal bli for uoversiktlig.

Når en fosterhjems plassering skjer mot foreldrenes vilje

Anja er åtte år gammel og har bodd i fosterhjem siden hun var fem og et halvt. Hun ble plassert på grunn av mors vedvarende psykiske vansker og flere voldsepisoder mellom mor og far, etter at hun begynte å gå tilbake utviklingsmessig og dessuten utviklet angst i mange ulike sammenhenger. Foreldrene har hele tiden motsatt seg plasseringen og vil ha Anja hjem, og både plasseringen og samværsordningen har vært behandlet både i fylkesnemnda og rettsapparatet. Barneverntjenesten mener at Anja bør vokse opp i fosterhjemmet.

Historien om Anja eksemplifiserer beslutninger som behandles i fylkesnemnd og rettsapparat hvert eneste år. Foreldre og barneverntjeneste er grunnleggende uenige om hva som er best for et barn, og dette fører til at behandling i ett eller flere formelle beslutningsorganer blir nødvendig. I løpet av 2015 gikk for eksempel nærmere 1500 saker videre til rettslig overprøving fra fylkesnemndene.⁵ Ikke alle disse gjaldt omsorgsovertakelse, men tallet sier likevel noe om at mange benytter seg av de klagemulighetene systemet gir anledning til.

Er foreldre uenige i at barnet deres plasseres, er de også ofte uenige i barneverntjenestens forslag til samværsordning – de vil gjerne ha hyppigere og lengre samvær, helst hjemme hos seg selv. Dessuten vil de også gjerne sikre at barnet beholder kontakten med besteforeldre, eventuelle søsken eller andre personer fra slekt og nettverk. Foreldrene vil være opptatt av at de står mye svakere i kampen for å få barnet hjem jo lengre tid som går, og jo mindre kontakt de får ha med barnet mens han eller hun er i fosterhjem. De kan godt ha rett i dette – jo lengre tid som går, og jo mer barnet knytter seg til fosterforeldrene, jo mer sannsynlig er det at barneverntjenesten i neste omgang

¹ Se <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>

² Se <http://www.ssb.no/barnevern>

³ Se https://www.buifdir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/. Resten var i bolig med oppfølging.

⁴ Lastet ned fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp> 19.2016. Innvandrere betyr både de som er født i Norge med innvandrerforeldre, og de som er født i andre land selv også.

⁵ Lastet ned fra http://www.nsd.uib.no/polsys/data/filer/aarsmeldinger/AN_2015_56669.pdf 19.2016.

nettopp vil mene at barnet nå har knyttet seg så sterkt til fosterforeldrene at det vil være skadelig for ham eller henne å bli flyttet. Dette gjelder selvsagt for barn som er små når de kommer i fosterhjem, som Anja i historien ovenfor var. Foreldre kan også bestemme seg for å kjempe det de kan selv om de ikke har håp om å nå fram, slik at barnet deres skal vite at de ikke selv valgte å gi det fra seg. Hvis et barn har innvandrerbakgrunn, kan konfliktene forsterkes fordi foreldrene vil være engstelige for at barnet deres mister tilknytningen til familiens kultur, religion og språk.

Det er vanskelig å unngå at barna blir trukket inn i disse konfliktene. Ettersom barn skal få anledning til å si hva de mener, vil de voksne som omgir barnet, lett bli opptatt av å bruke utsagn barnet kommer med, som begrunnelse for at det ene eller det andre alternativet er best for barnet. Hvis barnet formidler litt ulike ting til for eksempel mor, fostermor eller saksbehandler, oppstår lett en diskusjon om hva barnet «egentlig» mener, koblet med nye samtaler med barnet for å få ham eller henne til å si noe annet enn tidligere. Nå som mulighetene for kontakt via sosiale medier er så store, kan krysspresset et barn utsettes for, trappes ytterligere opp (Aamodt & Mossige, 2014). Ofte omtales dette som at barnet kommer i en lojalitetskonflikt, som kan være svært belastende og tidvis føre til psykiske problemer for ham eller henne. Dessuten kan problemer barnet allerede sliter med, bli forsterket. I verste fall kan slike konflikter vedvare i flere år, så lenge den rettslige behandlingen pågår, til stor belastning for alle involverte parter.

Hva er så mulig – eller ikke – å gjøre når konflikten om en plassering blir styrende?

Hva er egentlig mulig å få til når konflikten om berettigelsen av en plassering styrer mye av kommunikasjonen mellom foreldre,

fosterforeldre, barneverntjenesten og ikke minst barnet? Og foreldrene faktisk har rett til å være uenige og bruke de mulighetene lovverket gir? Et viktig utgangspunkt blir da at man som barneverntjeneste faktisk må anerkjenne foreldrenes ønske om å slåss som best de kan. Man må også ta utgangspunkt i at det ikke er mulig å forhindre helt at barnet trekkes inn i konflikten, ikke minst nå når mulighetene for kontakt via sosiale medier er blitt så store.

Det viktigste blir derfor å prøve å minimere effekten av konfliktene på barnet. Ganske små barn kan for eksempel formidle at de sier til mamma at de gjerne vil være hos henne, og det samme til fostermor – for ellers blir den ene eller den andre lei seg. Dette er et eksempel på innsikter det er viktig å formidle til både foreldre og fosterforeldre. Det er også viktig å oppfordre og oppmuntre dem så mye som mulig til å skjerme barnet fra det som er konflikter mellom voksne, og diskutere med dem hvordan dette best kan gjøres. Kan man for eksempel avtale møter i forbindelse med samvær og ta diskusjonene der og ikke under samværet? Trengs en buffer mellom partene slik at barneverntjenesten har ansvaret for å administrere samværene mellom foreldre og barn? Kan barneverntjenesten diskutere med foreldrene hvordan samværene kan fungere best mulig for barnet, slik at barnet har glede av dem? Av og til kan strukturering av samværene gjennom hvor de arrangeres, hvor lenge de varer, hvem som er til stede, samt hvordan samværene forberedes og snakkes om etterpå, bidra til at situasjonen for barnet blir bedre.

Skal man som barneverntjeneste greie å bistå barn, foreldre og fosterforeldre i en fase hvor det er store konflikter om hvor barnet skal bo, kreves en så tillitsfull relasjon som mulig til alle parter. Foreldre så vel som fosterforeldre og barn må føle at de blir hørt og ivaretatt, selv om ikke alle kan få medhold. Det er

viktig å se om det er mulig å gi alle parter noe. Det er også viktig å være tydelig overfor alle parter om hva barneverntjenestens vurdering er, samtidig som man bør være åpen for å kunne modifisere eller endre vurderingen hvis det er gode grunner for det. Legges det planer om en langsiktig vurdering, må dette begrunnes for foreldrene på en respektfull måte. Denne formen for interaksjon er vanskelig, men nødvendig hvis man ønsker å redusere konfliktnivået og minske presset på barnet.

Konflikter av den typen vi snakker om her, kan føre til et behov for å beskytte barnet mot uheldig påvirkning eller belastende informasjon og situasjoner. Artikkel 19 i FNs barnekonvensjon omhandler barns rett til både spesifikk og mer generell beskyttelse, og den må ses på lik linje med barns rett til medvirkning. Det kan være nødvendig å avskjære kontakten mellom barn og foreldre eller styre den så sterkt som mulig. Det kan også være nødvendig å arrangere møter, for eksempel i form av et nettverksmøte, for å diskutere situasjonen uten at barnet er til stede. Poenget vil være at usikkerheten er vanskelig å takle for alle parter, og at man må bestemme seg for hvordan barnet skal ha det mens saken er under behandling.

Når situasjonen i fosterhjemmet blir for konfliktfylt

Robert er 14 år gammel og har bodd i fosterhjem hos onkel og tante siden han var 12. Før det bodde han i beredskapshjem fra han var 10, en kort periode på institusjon og i et fosterhjem som sa opp avtalen fordi forholdet mellom Robert og fosterforeldrenes egne barn ble for vanskelig. Han måtte flytte hjemmefra på grunn av at mor ikke maktet omsorgen, og det var en svært konfliktfylt relasjon mellom dem. Mor var selv opptatt av at sønnen skulle bo et annet sted en stund. Robert sliter med lærevansker og forholdet til venner, og dessuten har han problemer med å styre temperamentet sitt. Spørsmålet om han

skal flytte hjem til mor diskuteres jevnlig av mor, fosterhjemmet og barneverntjenesten. Fostermor er delvis frikjøpt fra sitt arbeid for å følge opp Robert, blant annet for å samarbeide tett med skolen.

Historien om Robert illustrerer problemer som kan oppstå når relasjonene mellom dem som bor i fosterfamilien, av ulike årsaker begynner å skjære seg. For Roberts del var det snakk om konsekvenser av at han hadde en god del problemer – og vi vet at atferdsvansker er en svært vanlig årsak til at barn og særlig unge må flytte utilsiktet fra et fosterhjem. Dessuten øker risikoen for slike flyttinger jo flere ganger barnet har flyttet på forhånd (Backe-Hansen, Christiansen, & Havik, 2013).

En viktig årsak til at fosterforeldre kan gi opp en ungdom som Robert, er at de ikke vet godt nok hva de og familien går til. Senest i fosterhjemsmeldingen (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016) understrekes behovet for at barn og unge er tilstrekkelig utredet før de plasseres i fosterhjem. Hvis årsaken til konfliktene i fosterhjemmet er at barnets eller ungdommens problemer er mer omfattende eller belastende enn ventet, kan dette skyldes at utredningen i forkant eller tidlig etter en plassering ikke var god nok. Dette er spesielt viktig å ha i mente etter hvert som vi får mer kunnskap om hvor store psykiske vansker barn i fosterhjem kan ha, for eksempel som resultat av tidlige traumer. Lehman, Havik og Heiervang (2013) undersøkte i alt 279 fosterbarn i Norge som var mellom 6 og 12 år gamle, og fant at halvparten tilfredsstilte kriteriene for én eller flere diagnoser i henhold til det amerikanske diagnosesystemet DSM IV. De vanligste diagnostiske kategoriene var emosjonelle problemer, ADHD og atferdsproblemer, og det var ganske vanlig at kartleggingen viste flere typer problemer på én gang (såkalt komorbiditet).

DET ER EKSTREMT VIKTIG
AT PARTENE RESPEKTERER
HVERANDRE OG TAR
UTGANGSPUNKT I AT ALLE HAR
VIKTIGE BIDRAG Å KOMME MED.

Fosterforeldre flest føler ansvar for å fullføre oppgaven de har påtatt seg. Samtidig oppstår det lett konflikter hvis de føler at de har blitt «lurt», og hvis de og barnet deretter ikke får nødvendig hjelp, eller føler at de blir mistrodd når de tar opp vanskeligheter. Selv om fosterbarn med store utfordringer er mer utsatt for å måtte flytte utilsiktet, er det samtidig ofte forhold innad i fosterfamilien som får plasseringen til å «sprekke». Det kan være at fosterforeldrene føler at de ikke greier å utvikle noen relasjon til barnet eller ungdommen, eller at de ikke greier å hjelpe ham eller henne. Hvis det så oppstår problemer i forholdet til fosterforeldrenes egne barn, eller fosterforeldrene blir for slitne, vil risikoen for utilsiktet flytting øke (Backe-Hansen et al., 2013; Egelund & Vitus, 2007).

Hva er så mulig – eller ikke – å gjøre når fosterhjemmet ikke orker mer?

Når prosessen har gått så langt at fosterforeldrene ikke orker mer, er det ofte vanskelig å gjøre noe som helst. Fosterforeldrene har gjerne gått gjennom en prosess over tid hvor de har diskutert med hverandre, familien og personer de har tillit til, og sier kanskje ikke fra til barneverntjenesten før de har bestemt seg.

Følgelig må man tenke forebyggende og om mulig foregripe at situasjonen i et fosterhjem tilspisser seg så mye at flytting av barnet eller ungdommen framtrer som den eneste mulige løsningen. Dette krever jevnlig kontakt med fosterfamilien og fosterbarnet, slik at det kan utvikles en relasjon der begge parter føler seg trygge nok til å ta opp problemer uten å være engstelige for å bli misforstått eller mistenkeliggjort, eller for at det å ta opp problemer kan få konsekvenser man verken ønsker seg eller har oversikt over. Det krever også kontakt med barnets foreldre.

Først og fremst må barneverntjenesten være så realistisk som mulig når et barn eller en ungdom skal flytte inn i et fosterhjem, slik at foreldre, fosterbarn og fosterforeldre vet hva de går til og ikke har helt ulike eller motstridende forventninger til hva som skal skje. Og hvis planer endres underveis, er det viktig at alle parter blir involvert og informert. Barneverntjenesten må også være ærlig når det gjelder hva man vet og ikke vet om barnet, og hva som kan gjøres for å finne ut det som er nødvendig, og dernest gjøre noe med det som er vanskelig. Dette krever igjen at barneverntjenesten selv har tilstrekkelig kunnskap om både problemer og ressurser for barnets og opprinnelsesfamiliens del.

Dessuten er det viktig at barn og unge selv får medvirke i prosessen fram mot å velge et fosterhjem og eventuelt får slippe å flytte hvis de heller vil noe annet. I sin studie av fosterbarn som flyttet hjem selv om barneverntjenesten mente dette ikke var det beste, beskrev Angel (2013) hvordan ungdommene dette gjaldt, ga uttrykk for sterk mistrivsel i fosterhjemmet. Motstykket til at fosterforeldre synes at de ikke møter følelsesmessig gjenklang hos barnet eller ungdommen, er jo at barn og unge kan føle at fosterfamilien ikke liker dem, ikke forstår dem eller ikke er glad i dem. Å utvikle en relasjon er en prosess som tar tid, og også her er det viktig at barneverntjenesten kan ha en så tillitsfull relasjon til barnet eller ungdommen at han eller hun føler seg hørt og delaktig.

Sist, men ikke minst er det viktig å ivareta andre barn i fosterhjemmet og behandle dem som rettighetsbærende aktører på linje med barnet eller ungdommen som har flyttet inn. Man kan tenke seg familieråd som en metode for å diskutere hvordan situasjonen i fosterhjemmet er, eller nettverksmøter eller andre fora der det er mulig å gripe fatt i det som kan bli uoverstigelige problemer, før det er for sent.

Det må sies at ikke alle utilsiktede flyttinger er til ulempe for barnet eller ungdommen. Noen ganger er en flytting riktig selv om den ikke er planlagt. Men i en situasjon hvor barn med store vanskeligheter må flytte gjentatte ganger fordi de blir for krevende, hviler det et stort ansvar på barneverntjenesten når det gjelder valg og oppfølging av fosterhjemmene samt gode nok vilkår for dem som tross alt påtar seg en ekstremt viktig samfunnsoppgave.

Når samarbeidet skjærer seg

Linda er ti år gammel og har bodd i samme fosterhjem siden hun var to. Meningen er at hun skal bli boende der, uten at spørsmålet om adopsjon er diskutert. Etter hvert har det kommet fram at Linda sannsynligvis har en tilknytningsskade på grunn av omsorgssituasjonen hun hadde før hun kom i fosterhjemmet, og hun reagerer veldig på endringer i den daglige rutinen, hvis ting plutselig blir annerledes på skolen osv. Hun har hatt kontakt med psykolog på grunn av dette. Foreldrene har akseptert plasseringen, men er opptatt av at de skal ha mer samvær med Linda. Dessuten vil de gjerne at hun skal ha kontakt med besteforeldrene på begge sider og andre slektninger. Fosterforeldrene er på sin side bekymret for Lindas reaksjoner på samværene, og har tatt dette opp med barneverntjenesten. Dette har ført til en litt anstrengt stemning mellom foreldrene og Lindas fosterforeldre.

Historien om Linda handler om konflikter som kan oppstå når de viktigste aktørene i en fosterhjems plassering utvikler samarbeidsvansker. Når parter i en konflikt står mer eller mindre steilt mot hverandre, er det lett for andre å bli trukket inn i konflikten gjennom å føle seg presset til å ta parti for den ene eller den andre.

I eksemplet med Linda hadde det oppstått samarbeidsproblemer

mellom foreldre og fosterforeldre på grunn av uenigheter om samværsordningen. Det kan oppstå samarbeidsproblemer på grunn av mange andre forhold også, som uenighet om hva som egentlig er problemene til et barn, om økonomi, om skole eller behandling osv. Uansett kan vedvarende og kanskje eskalerende samarbeidsproblemer føre til alvorlige og uønskede konsekvenser.

Hva er så mulig – eller ikke – å gjøre når samarbeidsproblemene blir for store?

Utfordringer knyttet til tverrfaglig og tverretatlig samarbeid er velkjent og vel utforsket, og det foreligger en god del forskning om hva som kan gjøres (f.eks. Atkins, 2007). Det er ekstremt viktig at partene respekterer hverandre og tar utgangspunkt i at alle har viktige bidrag å komme med. Det er også viktig at partene kan møte hverandre omtrent på like fot, og her er det faktisk et problem at fosterforeldre så langt mangler rettigheter. Selv om fosterforeldrene har den daglige omsorgen og tar ansvar for å ta opp og jobbe med en rekke forhold som planlegging framover, hva som skal skje etter fylte 18 år osv., opplever mange fosterforeldre likevel at de ikke har innflytelse. Uansett formaliteter er det svært viktig at fosterforeldrene blir hørt og får innflytelse i kraft av sitt omsorgsansvar, og at de får ordentlig behandling av barnevernet. En konflikt knyttet til samvær vil i siste instans bli avgjort i fylkesnemnda, men før det kan man komme langt med å diskutere med begge parter for å se om det kan finnes et grunnlag for enighet.

Med andre ord bør barneverntjenesten søke å løse samarbeidsproblemer der det er mulig, også når barneverntjenesten selv er en del av dem. Samarbeidsproblemer er en integrert del av det å arbeide sammen på tvers av profesjoner, etater og roller, og mulige løsninger kan bare finnes hvis alle respekterer hverandres integritet og kompetanse. Om ikke alle

problemer kan løses, skaper det mindre grobunn for senere konflikter hvis man kan bli enig om å være uenig uten at det innebærer en nedvurdering av noen. Hovedmålet vil være å ha barnets behov som rettesnor og så diskutere hva som kan gjøres av hvem for å dekke disse behovene. Dette kan være vanskelig å få til, men man må prøve.

Ingen av de tre eksemplene handler om barn og unge med innvandrerbakgrunn. Disse sakene vil svært ofte stille barneverntjenesten overfor helt spesielle utfordringer som kan forsterke de konfliktene som uansett er til stede. Blant annet vil det ikke i samme grad være mulig for barneverntjenesten eller fosterforeldrene å bygge på de felles referansepunktene man tross alt har med bakgrunn fra samme land. Samtidig har det ofte vist seg vanskelig å finne fosterhjem fra slekt og nettverk til barn og unge med innvandrerbakgrunn. Generelt trengs følgelig ekstra smidighet og samarbeidsvilje fra alle parter, og fosterhjems plassering av barn og unge med innvandrerbakgrunn er et felt som stadig krever fagutvikling.

For eksempel er det ikke alle unge med muslimsk bakgrunn som ønsker et fosterhjem med samme religiøse tilknytning, selv om foreldrene deres ønsker det, mens andre igjen synes dette er nødvendig. Det er heller ikke gitt at det er mulig å finne et fosterhjem i rimelig nærhet av en koranskole, for eksempel, og da kan det bli vanskelig å sikre at barnet får religiøs opplæring. Det blir også spørsmål om man skal vektlegge å finne mer sekulære fosterhjem for barn fra andre religioner, for å redusere mulige konflikter.

AVSLUTNING: FOSTERHJEMSARBEID TIL BARNES BESTE

Konflikter om barn og unge i fosterhjem er alltid relasjonelle fordi de utspiller seg mellom dem som har med dem å gjøre.

Ikke minst vil barn og unge selv være aktører i dette samspillet. Samtidig kan årsakene til at konflikter oppstår, så vel som strategier for å løse dem, finnes både på et personlig, et relasjonelt og et systemisk nivå. Barneverntjenestens arbeid med barn og unge i fosterhjem, deres foreldre og fosterforeldre, krever følgelig bred kompetanse, ikke minst når det gjelder å forholde seg til og arbeide i konfliktsituasjoner. Som følge av at konflikter foregår på flere nivåer, kreves dessuten tilgang til varierte virkemidler. Noen eksempler på dette er diskutert i eksemplene over.

Det er heller ikke mulig å unngå konflikter når man arbeider med barn og unge i fosterhjem, deres foreldre, fosterforeldre og ulike samarbeidspartnere. Plassering av barn og unge skjer i situasjoner som skaper kraftige følelsesmessige reaksjoner hos både familien og barnet, og mange vil føle seg urettferdig behandlet, noen også med rette. Det berører barnevernsarbeidere som profesjonelle når barn åpenbart har det vanskelig, når foreldre er sinte og fortvilet, eller når fosterforeldre kan virke urimelige når de egentlig ønsker det beste for barnet uten å vite hvordan de kan få det til. Noen ganger blir barn, og særlig unge, selv aktører og tvinger fram løsninger de ser som de eneste mulige. Dette kan de godt gjøre uavhengig av hva voksne mener er best for dem – for eksempel ved å «slå seg ut» av fosterhjemmet (Angel, 2013).

Følgelig er det for det første viktig at man aksepterer at konflikter er en naturlig del av arbeidet med fosterhjem, slik at det også er akseptabelt å diskutere vanskelige situasjoner med kollegaer og nærmeste leder. Av dette følger for det andre at det å arbeide i konflikt og med tilnærmingsmåter for å løse, dempe eller bearbeide konflikter, blir en integrert del av opplæringen av barnevernsarbeidere. For det tredje er det viktig å ha med seg at ikke alle konflikter kan løses, slik at man må gjøre det

beste ut av det innenfor rammen av at man fortsatt vil være uenig, tilmed dypt og potensielt destruktivt uenig.

Det kan ikke understrekes ofte nok at en fosterhjems plassering skal gi et barn eller en ungdom god omsorg, trygghet og utviklingsmuligheter så lenge han eller hun trenger det. Ungdom og unge voksne med erfaringer fra fosterhjem understreker også at dette er kvalitetene de ønsker seg, noe som blant annet understrekes i fosterhjems meldingen (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016). I tillegg kommer fosterbarns rett til medvirkning (f.eks. Barne- og likestillingsdepartementet, 2014) i alle spørsmål som angår dem, deres rett til ivaretagelse av egen kultur, religion og språk (jf. FNs barnekonvensjon), og at de får ivaretatt sin rett til utdanning og behov de måtte ha for medisinsk og annen behandling. Dette handler egentlig om at fosterforeldre, som foreldre på vegne av det offentlige, gis muligheter til å gi barna og ungdommene en god oppvekst så lenge det er nødvendig. Hvis barn og unges behov skal være utgangspunktet, er det nødvendig å diskutere på et mer overordnet plan hva som skal til for at dagens fosterforeldre har forutsetninger for å lykkes. Av dette følger at det er nødvendig med en gjennomgang av hva barnevernet på politisk, statlig og kommunalt nivå kan gjøre for å sikre at fosterforeldrene får muligheter til å gjennomføre den oppgaven de har fått delegert. Barns beste kan ikke sikres i fosterhjem med mindre dette skjer, samtidig som barnas rettigheter sikres i alle ledd.

REFERANSER

■ Aamodt, H.A., & Mossige, S. (2014). *Kontakt på sosiale medier mellom foreldre og barn under offentlig omsorg*. Oslo: NOVA, rapport nr. 4/14.

■ Angel, B.Ø. (2013). Children and explorations of self-perception: Life stories related to moves between home and foster home. *Social Work and Society*, 11(1), 2–13.

■ Atkinson, M. m. fl. (2007). *Multi-agency working and its implications for practice. A review of the literature*. Reading: CfBT Education Trust. Lastet ned 25.8.2016 fra <https://www.nfer.ac.uk/publications/MAD01/MAD01.pdf>.

■ Backe-Hansen, E., Bakketeig, E., Gautun, H., & Grønningsæter A.B. (2011). *Institusjonsplassering – siste utvei? Betydningen av barneverns-reformen av 2004 for institusjonstilbudet*. Oslo: NOVA, rapport nr. 21/2011.

■ Backe-Hansen, E. (2013). Hvem er fosterbarna? I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. Backer Grønningsæter (red.), *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram*, (s. 47-70).

■ Backe-Hansen, E., Christiansen, Ø., & Havik, T. (2013). *Utsiktet flytting fra fosterhjem. En litteratursammenstilling*. Oslo: NOVA, NOVA-notat nr. 2/2013.

■ Backe-Hansen, E., Havik, T., & Grønningsæter, A.B. (2013). Innledning. I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. Backer Grønningsæter (red.), *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram* (s. 17-26).

■ Barne- og likestillingsdepartementet. (2014). *Forskrift om medvirkning og tillitsperson*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, FOR-2014-06-01-697. Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2014-06-01-697> 01.09.2016.

■ Barne- og likestillingsdepartementet. (2016). *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, Meld. St. 17 (2015–2016).

■ Egelund, T., & Vitus, K. (2007). *Sammenbrud i anbringelser af unge: risikofaktorer hos unge, forældre, anbringelsessteder og i sags-behandlingn*. København: SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd, 07:24.

■ Havik, T., Jakobsen, R., Hjelmås, M., & Johansson, M. (2012). Plasseringer i beredskapshjem. Hvor lenge varer de – og hvorfor? *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 89, 250–265.

■ Lehmann, S., Havik, O., Havik, T., & Heiervang, E. (2013). Mental disorders in foster children. A study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7:39. Doi: 10.1186/1753-2000-7-39.

■ Strand, A.-H., & Grønningsæter A.B. (2013). Forsterkede fosterhjem. I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. Backer Grønningsæter (red.), *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram* (s. 175-196).

ELSE-MARIE AUGUSTI er postdoktor ved enheten for kognitiv utviklingspsykologi (EKUP), psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, og har en doktorgrad i utviklingspsykologi fra samme sted. Hun har jobbet med temaet omsorgssvikt og barns utvikling i nærmere ti år og sammen med andre publisert flere artikler og kapitler om temaet. Else-Marie har også undervist i dette temaet for studenter ved psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, over flere år.

STRESS TIDLIG I LIVET OG HJERNENS UTVIKLING

Å bli utsatt for stress tidlig i livet, slik som å være vitne til høy grad av konflikt, vold i hjemmet eller omsorgssvikt, er ansett som uheldig for barns sunne psykologiske utvikling (Gilbert et al., 2009; Shonkoff & Garner, 2012).

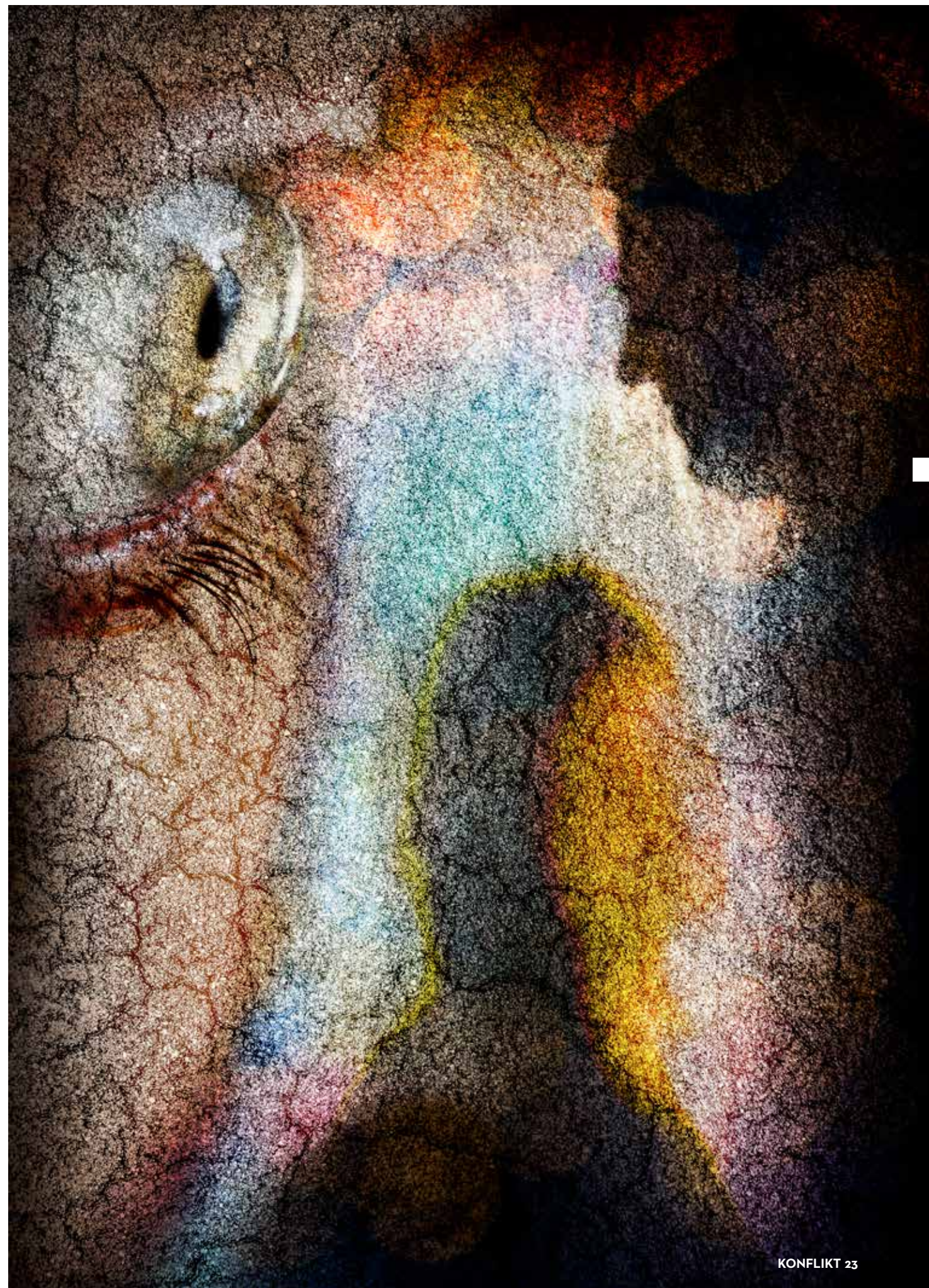
De siste tiårene har teknologi som tillater å ta bilder av hjernens struktur og funksjon, såkalt hjerneavbildningsteknologi, muliggjort forskning på barns psykologiske utvikling fra et biologisk perspektiv og dermed supplert eksisterende kunnskap om barn utsatt for stress tidlig i livet (Hart & Rubia, 2012). Denne artikkelen vil ta for seg hva forskning på utviklingen av barns hjerne har bidratt med av kunnskap om barn som opplever ulike former for barnemishandling. Det vil også bli diskutert på hvilken måte vi kan benytte denne relativt nyervervede kunnskapen i arbeidet med sårbare barn og unge som har hatt slike opplevelser i oppveksten.

OM STRESS TIDLIG I LIVET – DEFINISJON OG OMFANG

Stress tidlig i livet kan innebære alt fra eksponering for legemidler i fosterlivet til barnemishandling, krig og katastrofer som inntreffer i løpet av et barns første leveår og tidlige utvikling. I denne artikkelen ser vi på effekten av barnemishandling, da dette er den typen som er mest studert nevrovitenskapelig.

Barnemishandling betegner aktive handlinger utført av voksne som bryter med barns behov og rettigheter, samt manglende oppfyllelse av grunnleggende behov både fysisk og emosjonelt (NOU, 2004:23). Verdens helseorganisasjon (2002) skiller mellom utnyttelse, vanskjøtsel (*neglect*) og fysiske, emosjonelle og seksuelle overgrep, og bruker samlebetegnelsen *child maltreatment* om disse. *Barnemishandling* er det norske begrepet som er mest dekkende, men *omsorgssvikt* er også hyppig brukt som en fellesnevner. Omsorgssvikt kan defineres som enten passiv eller aktiv (Bottoms et al., 2008).

Aktiv mishandling omfatter fysisk og/eller psykisk mishandling, der den fysiske mishandlingen representerer voldsutøvelse mot barn og seksuelle overgrep, mens psykisk mishandling i aktiv form omfatter nedvurdering, latterliggjøring eller at barn er vitne til vold i hjemmet (Bottoms et al., 2008). Noen ganger er det også overlapp mellom de ulike formene for aktiv mishandling. For eksempel representerer seksuelle overgrep både fysisk og psykisk mishandling (Bottoms et al. 2008). Det å være vitne til vold inkluderes i denne kategorien fordi volden oppleves

gjennom mange av barnets sanser. Denne typen konflikter utløser ofte sterke følelsesmessige reaksjoner hos barnet som barnet er i lite stand til å håndtere selv eller får hjelp til å håndtere (Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman, & Näsman, 2010).

Passiv mishandling innebærer fravær av handlinger som resulterer i at barn ikke får dekket sine fysiske, kognitive, emosjonelle og sosiale behov (Bottoms et al., 2008). Passiv psykisk mishandling er vanskjøtsel og kjennetegnes av grov understimulering og følelsesmessig likegyldighet (Bunkholdt & Sandbæk, 2008). Det kan være vanskelig å avdekke passiv psykisk mishandling, da det ikke er kjennetegnet ved én eller noen få enkeltepisoder. Spesielt skadelig er at denne typen mishandling ofte pågår over tid (Bottoms et al., 2008).

Omfanget av alle former for omsorgssvikt er vanskelig å kartlegge, og forskere tror at mørketallene kan være store. I en norsk prevalensstudie (Mossige & Stefansen, 2007) ble det rapportert at 16 prosent av de spurte ungdommene hadde vært utsatt for minst én grov krenkelse av typen grov vold fra foreldre, det å være vitne til vold i hjemmet, eller grove seksuelle overgrep i løpet av oppveksten. En studie gjennomført i 2014 om barn og unges opplevelse av grove seksuelle krenkelser (Thoresen & Hjemdal, 2014) viste at mer enn 1 av 5 norske kvinner rapporterte å ha opplevd å bli utsatt for en form for seksuelt overgrep før fylte 18 år. For menn var omfanget av slike opplevelser noe lavere, omtrent 10 prosent, men fortsatt betydelig. På spørsmål om seksuell kontakt før fylte 13 år med noen som var minst 5 år eldre, svarte henholdsvis 10,2 prosent av jentene og 3,5 prosent av guttene at de hadde opplevd dette (Thoresen & Hjemdal, 2014). Hovedtendensen er at gutter utsettes for denne typen overgrep med ukjent overgriper i større grad enn jenter, som ofte opplever å kjenne overgriperen før krenkelsen(e) finner sted (Thoresen & Hjemdal, 2014).

Det er vanskelig å anslå omfanget av vanskjøtsel. En studie gjennomført i Norge (Clausen & Valset, 2012) har bidratt med en omfattende kartlegging av omsorgssvikt blant barn under 6 år i tidsrommet 1995–2008. I 2008 hadde barnevernet registrert i overkant av 1200 barn som var utsatt for vanskjøtsel på grunn av foreldrenes mangel på omsorgsevne (Clausen & Valset, 2012). Hvis vi i denne oversikten inkluderer barn som vokser opp med foreldre som ruser seg, og der foreldre har psykiske problemer som gjør det nødvendig for barnevernet å bistå familien med tiltak, stiger antallet til drøye 3000 barn i alderen 0–5 år (Clausen & Valset, 2012). Antallet barn som rapporteres å ha opplevd omsorgssvikt, er i all hovedsak stigende med alder (Clausen & Valset, 2012).

Psykologisk forskning viser at barn utsatt for barnemishandling i større grad enn ikke-mishandlede barn opplever psykiske vansker både i barndommen og senere i livet. De har kognitive vansker og strever med emosjonelle og sosiale utfordringer. Senere i livet viser de ofte dårligere tilpasning i skole og arbeidsliv (Gilbert et al., 2009). Ny forskning som også tar hensyn til andre nivå av fungering og de biologiske aspektene ved utvikling, har supplert denne kunnskapen og vist at endringer vi ser i barns atferd, kan ses i sammenheng med endringer i hjernens struktur og funksjon (se Gee & Casey, 2015; Hart & Rubia, 2012, for en sammenstilling).

HVORFOR BLIR HJERNEN PÅVIRKET?

Å bli utsatt for oppvekstsituasjoner preget av barnemishandling kan påvirke barns biologiske stressresponssystem (Gunnar & Quevedo, 2007). Dette primære stressresponssystemet består av to fysiologiske stressresponssystem som opererer i tandem. Det ene er det sympatiske nervesystemet, det andre er HPA-aksen med impulser som går fra hypothalamus via hypofysen til binyrene, der bl.a. kortisol og adrenalin frigjøres (Gunnar &

Quevedo, 2007). HPA-aksen er særlig sensitiv for langvarig stress, ofte omtalt som kronisk stress, som barnemishandling kan sies å være (Wiik & Gunnar, 2009). Forskning viser at forstyrrelser i regulering av stress i HPA-aksen er en risikofaktor for skjevutvikling både i hjernens struktur, funksjon, kognisjon og emosjon (Tottenham & Sheridan, 2010). Denne påvirkningen skjer fordi HPA-aksen regulerer utskillelsen av hormonet kortisol hos mennesket. Dette hormonet har den egenskapen at det kan krysse blod-hjerne-barrieren og på denne måten påvirke sentrale hjernestrukturer som hippocampus (knyttet til hukommelse), amygdala (knyttet til opplevelsen av følelser som frykt) og deler av hjernebarken, prefrontale cortex (PFC, knyttet til høyere ordens kognisjon og særlig involvert i selvregulering; Bremner et al., 2003; Bremner et al., 2003a; Teicher et al., 2016). Dette stressreguleringssystemet er særlig sårbart for påvirkning i barnets første leveår, på samme tid som mange av de sentrale hjernestrukturene og forbindelsene mellom disse utvikles og etableres. I tillegg synes overgangen til puberteten å være en ny sårbar fase for stressresponssystemet og reguleringen av stress (Wiik & Gunnar, 2009). Den sentrale rollen HPA-aksen spiller i reguleringen av stress, og den påvirkning hormonet kortisol har på utviklingen av hjernens struktur og funksjon, danner dermed deler av grunnlaget for hvordan stress tidlig i et barns liv kan påvirke også hjernens utvikling (Teicher et al., 2003, 2006).

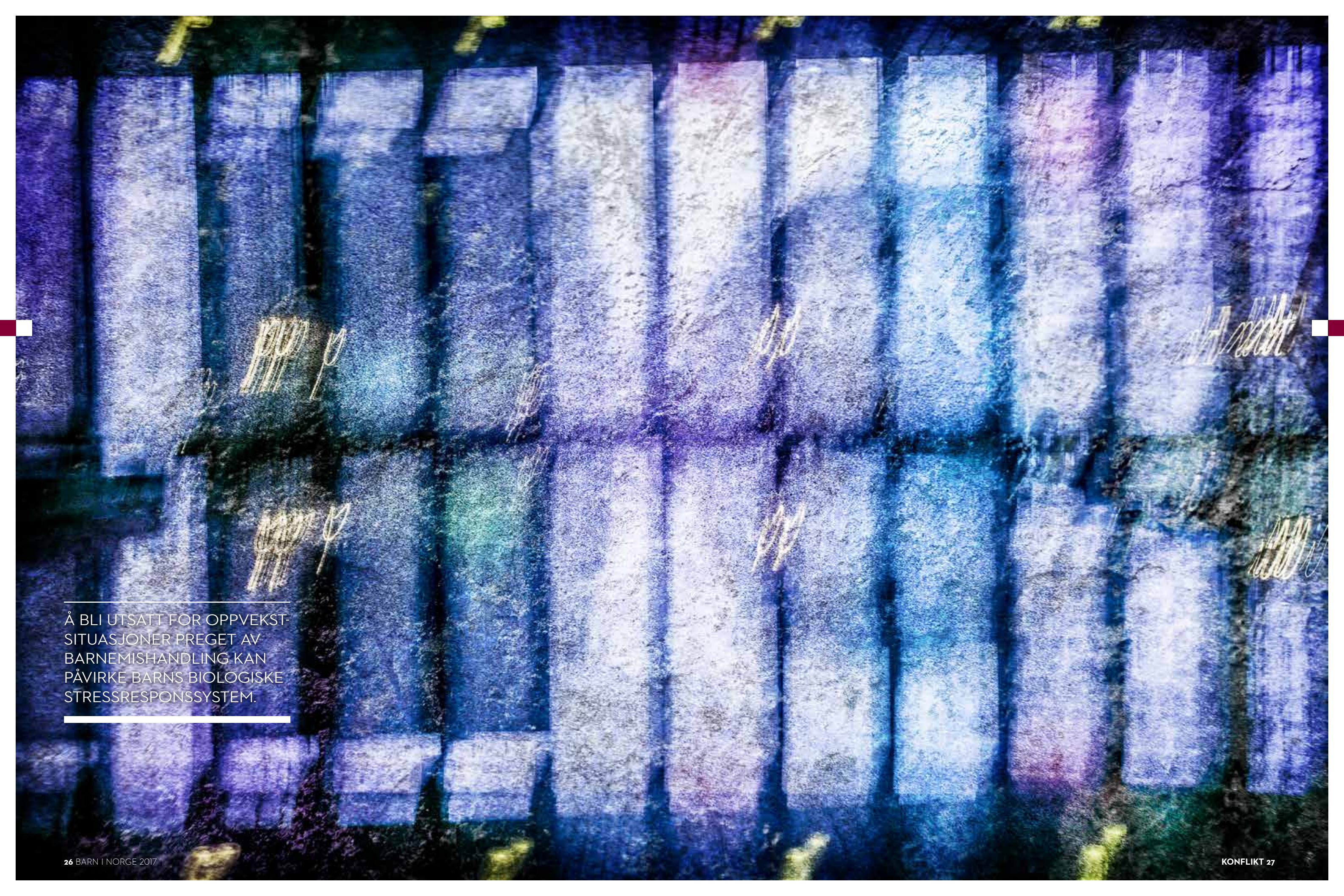
TIDLIG STRESS OG HJERNENS UTVIKLING

I nevrovitenskapelig faglitteratur om hjernens utvikling skilles det mellom hjernens struktur og funksjon. I denne teksten vil vi omtale påvirkningen av stress på hjernens struktur og funksjon hver for seg. Med hensyn til struktur menes på hvilken måte hjernens ulike deler påvirkes i oppbygging og størrelse (volum) av forskjellige faktorer, i vårt tilfelle stress tidlig i livet. Hjernens funksjon, derimot, har å gjøre med

hvordan ulike deler av hjernen er aktive og samhandler med andre hjernestrukturer, for eksempel når ulike kognitive eller emosjonelle oppgaver gjennomføres. Mange hjernestrukturer har etter hvert blitt kartlagt i studier av tidlig stress og hjernens utvikling. I denne oversiktsartikkelen vil fokuset spesielt være på strukturer forbundet med spesielt høyere ordens kognitive evner som planlegging, inhibisjon, selvregulering, hukommelse og emosjonelle reaksjoner. Selv om vi i dag kan si at det er en sammenheng mellom omsorgssvikt og hjernens utvikling, er det samtidig mange faktorer som er uavklart, og som trenger videre undersøkelser. Felles for alle studiene som blir presentert her, og en vanlig begrensning ved studier på barn utsatt for ulike former for mishandling, er at utvalgene i disse studiene til dels er små; mange av dem som har deltatt i studiene, har psykiske vansker som PTSD og depresjon, som i seg selv er forbundet med endringer i hjernens struktur og funksjon; deltakerne som er studert, har, både i samme studie og på tvers av studier, veldig ulik bakgrunn når det gjelder type barnemishandling de har erfart; og mange av studiene er gjort på voksne og unge voksne som har opplevd barnemishandling. Samlet er disse faktorene svakheter ved studiene, og fremtidig forskning med hjerneavbildning som metodikk må fokusere på disse utfordringene når nye studier planlegges, for at vi med større sikkerhet skal kunne si noe om sammenhengen mellom tidlig, langvarig stress i livet og hjernens funksjonelle utvikling (Hart & Rubia, 2012). Allikevel er det betydelige sammenhenger som er avdekket i studier av omsorgssvikt og hjernens utvikling som vil bli presentert i det følgende.

Utvikling av hjernens struktur. Studier gjennomført på barn utsatt for barnemishandling viser en sammenheng mellom opplevelsen av barnemishandling og endret hjernevolum i en rekke av hjernens sentrale områder (Hart & Rubia, 2012).

Å BLI UTSATT FOR OPPVEKST-
SITUASJONER PREGET AV
BARNEMISHANDLING KAN
PÅVIRKE BARN'S BIOLOGISKE
STRESSRESPONSSYSTEM.

Prefrontale cortex (PFC) spiller en sentral rolle i høyere ordens kognitive funksjoner som planlegging, hemning av impulser (inhibisjon), arbeidsminne og emosjonsregulering, samt i regulering av atferd generelt (Sowell, Trauner, Gamst, & Jernigan, 2002). PFC gjennomgår betydelig utvikling fra fødselen, og forskning har vist at atferd som henger tett sammen med utviklingen av PFC, i noen tilfeller ikke når modne nivåer før i tidlig voksenalder (Casey, Giedd, & Thomas, 2000). Dette gjør PFC til en hjernestruktur som er særlig påvirkbar av stressorer i et menneskes liv (Lupien, McEwen, Gunnar, & Heim, 2009). Studier av PFC-volum hos barn utsatt for barnemishandling sammenliknet med barn uten slike stressorer har vist blandede resultat (Hart & Rubia, 2012:4). Ulike funn på tvers av studier skyldes stort sett at det ikke er skilt mellom den potensielt stressende og traumatiske oppveksten og opplevelsen av symptomer på psykiske vansker som PTSD og depresjon. Selv om det er variasjoner i volum på PFC avhengig av oppvekstopplevelser, tegner det seg et bilde av at deler av PFC viser abnorm utvikling som manifesterer seg som mindre volum av sentrale områder av PFC. I en nyere studie der det ble foretatt en større kartlegging av hjernens struktur hos fysisk misbrukte barn, samtidig som forskerne kunne utelukke effekten av PTSD hos sine forskningsdeltakere, konstaterte de spesielt mindre hjernevolum i visse deler av PFC (Hanson et al., 2010).

Hippocampus er en sentral hjernestruktur plassert i det limbiske system i hjernen. Hippocampus er særlig knyttet til hukommelse og læring og har mange reseptorer for kortisol som skilles ut ved stress (Bremner, 2003). Dermed har studiet av hippocampus vært av interesse for forskere som ser på sammenhengen mellom stress og hjernens utvikling, da det antas at denne delen av hjernen kan være særlig sårbar for stress (Gee & Casey, 2015; Lupien et al., 2009). Allikevel har

ikke forskning på sammenhengene mellom barnemishandling og hippocampusvolum vist så robuste sammenhenger som først antatt, spesielt hos barn (Hart & Rubia, 2012). I alt kan forskning på hippocampusvolum i etterkant av å ha opplevd potensielt traumatiske hendelser sies å ikke ha en umiddelbar sammenheng med stress i barndommen, men en hypotese er at hippocampusvolum kan reduseres over tid og være målbart først i voksen alder. Studier viser at voksne som i barndommen har opplevd stressende hendelser, har mindre hippocampusvolum (f.eks., Bremner et al., 1997; Stein, Koverola, Hanna, Torchia, & McClarty, 1997; Driessen et al., 2000). Et unntak er Carrion, Weems, og Reiss (2007), som i sin studie fant at barn utsatt for mishandling hadde mindre hippocampusvolum enn ikke-mishandlede barn.

Amygdala er en hjernestruktur som knyttes sterkt til emosjonell prosessering generelt (Dolan, 2002). Barn utsatt for alvorlig stress kan på bakgrunn av negative oppvekstbetingelser utvikle en avvikende emosjonell prosessering (Shackman & Pollak, 2014). Dette kan tenkes å ha sammenheng også med hjernens utvikling, og forskere har antatt at det er en sammenheng mellom stress tidlig i livet og amygdalas utvikling. Per dags dato viser forskning motstridende funn når det gjelder amygdalas volum hos barn utsatt for barnemishandling sammenliknet med barn uten slike oppvekstopplevelser. En omfattende metaanalyse konkluderte med at det ikke var signifikante forskjeller i amygdalavolum mellom mishandlede og ikke-mishandlede barn (Woon & Hedges, 2008). Andre studier har funnet belegg for både en økning (Mehta et al., 2009) og en reduksjon (Carrion et al., 2001) i amygdalavolum. En nyere studie antyder at amygdala er spesielt sårbar for negativ påvirkning av stressende hendelser i ungdomstiden (Pechtel, Lyons-Ruth, Anderson, & Teicher, 2014); med andre ord er det også nødvendig å ta i betraktning alder når man

vurderer hjernes utvikling i lys av stress. Utviklingsaspektet er foreløpig ikke like godt studert i denne litteraturen.

Oppsummert kan det synes som det er spesielt noen hjernestrukturer som har en spesifikk sammenheng med barnemishandling og dermed alvorlig og vedvarende stress i oppveksten. Det er spesielt de såkalte fronto- limbiske strukturene prefrontale cortex, amygdala, og strukturen som blant annet anses for å være bindeleddet mellom disse to strukturene, anterior cingulate cortex, som er mest forbundet med tidlig negativt stress i livet til barn og unge.

Hjernens funksjon og tidlig stress i livet. Mange nyere studier har vist at hjernens funksjon ser ut til å ha sammenheng med stress og annen negativ påvirkning i livet (Graham, Pfeifer, Fisher, & Gao, 2015; Hart & Rubia, 2012). De hjernestrukturene som er nevnt i forrige avsnitt av dette kapitlet, er alle aktivt involvert i ulike oppgaver som individet deltar i. Dermed kan vi også studere hjernens funksjon ved å undersøke hjernen mens personen som har vært utsatt for stress, aktivt gjennomfører ulike oppgaver. Slike studier har vist at det i noen tilfeller kan synes som om det er en sammenheng mellom barns negative oppveksterfaringer, hvordan hjernen responderer i ulike situasjoner, og på hvilken måte ulike hjernestrukturer er forbundet med hverandre (for eksempel Bruce et al., 2013; McCrory et al., 2013; Mueller et al., 2010). Flere studier på barns kognitive utvikling har vist at barn utsatt for barnemishandling strever med flere høyere ordens kognitive oppgaver som arbeidsminne, inhibisjon, hukommelse, emosjons- og atferdsregulering (Augusti & Melinder, 2013; de Bellis, Hooper, Spratt, Woolley, 2009; DePrince, Weinzierl, & Combs, 2009). Ved studier av hjernens funksjon har hjernen til forskningsdeltakere blitt avbildet mens de har gjort tilsvarende kognitive oppgaver, og hjernens aktivitet har blitt registrert.

Dette er i tråd med funn beskrevet ovenfor om hjernens funksjon. Det fronto- limbiske systemet ser ut til å ha en sammenheng med barnemishandling i strukturelle analyser av hjernen, og det kan det synes som dette mønsteret også gjentar seg når hjernens funksjon er studert (Hart & Rubia, 2012). For eksempel viste en studie av Gee et al. (2013) at barn som hadde vokst opp på institusjon, hadde andre aktiveringsmønstre i hjernen når de gjennomførte en emosjonell inhibisjonsoppgave – i dette tilfelle å holde igjen en handling når sinte ansiktsuttrykk ble vist forskningsdeltakeren, men ikke ved synet av glade ansikter – sammenliknet med barn som hadde vokst opp i trygge og stabile hjem. En annen studie med et relativt stort utvalg unge voksne (18 år) viste en betydelig og svakere sammenheng mellom interaksjonen mellom både hippocampus og PFC hos gutter og jenter, i tillegg til en svakere interaksjon mellom amygdala og PFC hos jenter som selv rapporterte å ha opplevd omsorgssvikt som barn (Herrington et al., 2013). Disse svakere forbindelsene mellom sentrale hjernestrukturer hos omsorgssviktede ungdommer var igjen forbundet med forhøyet forekomst av symptomer på angst og depresjon (Herrington et al., 2013).

Oppsummert kan forskningen, når vi studerer utviklingen av hjernens struktur og funksjon, tyde på at avvik i hjernestrukturer som er særlig forbundet med barn og unges emosjoner, emosjonsregulering, atferdsregulering, arbeidsminne og hukommelse, ser ut til å ha en sterk sammenheng med barnemishandling. Dette samsvarer godt med det vi vet om disse barnas atferdsvansker generelt, og psykologiske utfordringer spesifikt (Hart & Rubia, 2012). Som allerede beskrevet kan denne sammenhengen skyldes at det er en sterk sammenheng mellom disse hjernestrukturene og den biologiske reguleringen av stress (Gee & Casey, 2015). Med andre ord kan den forstyrrede (ofte forhøyede) kortisolutskillelsen som er

EN KAN SELVSAGT IKKE
KONKLUDERE MED AT HJERNENS
FUNKSJON OG STRUKTUR ER
ÅRSAKEN TIL AT EN STØRRE
ANDEL BARN OG UNGE SOM HAR
VÆRT UTSATT FOR OMSORGS-
SVIKT, HAR PSYKOLOGISKE
VANSKER I LIVET.

påvist hos barn utsatt for mishandling ha en sammenheng med skjevutviklingen av sentrale hjerneområder for hukommelse, emosjonsprosessering og regulering av atferd. De beskrevne delene av hjernen har en lang utviklingskurve også etter at barnet er født, i noen tilfeller langt inn i ungdomsårene, noe som gjør påvirkning mer sannsynlig i flere faser av utviklingen (Gee & Casey, 2015). Blant annet kan man anse den utviklingen som skjer i tidlige barneår, som en tilpasning til et stressende miljø, men senere, når barnet skal inngå i flere sosiale sammenhenger i livet, vil dette atferdsmønsteret kunne være en belastning for barnet og ungdommen som kan gi seg utslag i problemer med emosjons- og atferdsregulering (Gee & Casey, 2016).

UOPPRETTELIG SKADE?

Vi vet at mennesket har stort potensial for endring, både til det bedre og til det verre (se for eksempel Frankhuis & DeWeert, 2013; Jaffee, 2007). I psykologien betegnes ofte visse perioder i utviklingen som *sensitive*; dette er perioder da man antar at visse evner er særlig mottakelige for påvirkning fra omgivelsene, og at påvirkningskraften før eller etter en slik sensitiv periode er mindre (Hensch, 2005; Werker & Hensch, 2015). Noen få studier av barn og unge antyder en sensitiv periode i barndommen (1–10 års alder) for samhandling mellom amygdala og PFC, det såkalte fronto-limbiske system (Gee et al., 2013a; Gee et al., 2014; Gee et al., 2013b). Dette igjen ser ut til å ha direkte sammenheng med barns evne til emosjonsregulering.

Med bakgrunn i det vi vet i dag, er det upresist å si at de endringer som skjer i hjernen til små barn og unge i forbindelse med tidlig negativt stress, vil være vedvarende og ikke mulig å reversere (Cicchetti, 2016). Vi kjenner blant annet ikke nok til endringsprosesser i hjernen som finner sted i barns utvikling over tid (Cicchetti, 2016). I dag er mesteparten av all forskning

primært gjort på ett tidspunkt i barnets oppvekst, ikke over flere måletidspunkt. Hjerneavbildningsstudiene er gjennomført etter at barnet er tatt ut av sitt stressende miljø, og til dels er mange av studiene som det er referert til ovenfor, basert på voksne som i sin barndom opplevde høy grad av stress grunnet store konflikter og barnemishandling i hjemmet (Hart & Rubia, 2012). Alle disse momentene gjør det forhastet å si noe om hvor vedvarende endringene er. Samtidig vet vi at barn og unge som opplever mishandling, i mindre grad deltar på viktige samfunnsarenaer slik som å fullføre skole og utdanning og å stå i (heltids) arbeid (Gilbert et al., 2009). En kan selvsagt ikke konkludere med at hjernens funksjon og struktur er årsaken til at en større andel barn og unge som har vært utsatt for omsorgssvikt, har psykologiske vansker i livet. Det er riktigere å se både vansker og hjerneendringer som parallelle konsekvenser av mishandling. I alt er det fortsatt mange faktorer som bør kartlegges i den videre forskningen for med større sikkerhet si noe om sammenhengen mellom stressorer, hjernens utvikling over tid, dens endringspotensial i negativ og positiv retning, og sammenhengen med barns psykologiske tilpasning og utvikling.

**FORSKNINGENS IMPLIKASJONER FOR
BESLUTNINGSTAKERE OG PRAKTIKERE**

Nevrovitenskapelig forskning har fått stor oppmerksomhet i psykologisk forskning de siste tiårene. Til dels får denne typen forskning stor gjennomslagskraft også på områder der man ikke direkte kan si noe sikkert, fordi denne typen forskning anses for å representere noe konkret og håndfast sammenliknet med en del annen psykologisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Det kan være forlokkende for praktikere og beslutningstakere å bruke biologiske årsaksforklaringer for å understøtte sine forslag om tiltak, all den tid hjerneavbildningsmetodikk tilfører en mer overbevisende form for kunnskap

enn det som har vært tillagt samfunnsvitenskapen og psykologien. Det er i denne sammenheng viktig å bemerke at nevrovitenskapelig forskning på sammenhengen mellom tidlig stress i livet, hjernens utvikling og dens effekt på barns psykiske og atferdsmessige utvikling per dags dato tjener som et supplement til mye av den forskningen og kunnskapen som vi allerede besitter (Munro & Musholt, 2014). Dette innebærer at integrasjonen av samfunnsvitenskapelig, psykologisk og nevrovitenskapelig forskning er den mest opplyste veien å gå (Munro & Musholt, 2014) for best mulig å forstå barns utvikling i lys av barnemishandling, selv om den også er den mest sammensatte.

KONKLUSJON

Gjennom mange år har forskere forsøkt å forstå barns utvikling i lys av negative oppveksterfaringer, og stadig nye perspektiv på dette har blitt introdusert. Nevrovitenskapelig forskning er i den sammenheng et viktig supplement til den kunnskapen vi besitter fra andre forskningsdisipliner som samfunnsvitenskap og psykologi. Selv om forskningen på hjernens utvikling er i en tidlig fase og det er forhastet å konkludere endelig, støtter også funnene fra denne forskningen mye av det som utviklingspsykologisk forskning har rapportert. Beslutningstakere og praktikere kan derfor legge til enda en dimensjon av kunnskap og forståelse når de fatter beslutninger og gir råd om tiltak rettet mot barn og unge som har vært utsatt for barnemishandling. Å være utsatt for tidlig stress i livet viser seg også fra et nevrovitenskapelig perspektiv å være forbundet med mistilpasset utvikling, men graden av mulighet for å reversere denne mistilpasningen er ennå ukjent.

REFERANSER

■ Augusti, E.-M. & Melinder, A. (2013). Maltreatment is associated with specific impairments in executive functions: A pilot study. *Journal of Traumatic Stress*, 26, 780–783.

■ Bottoms, B.L., Harris, L.T., Augusti, E.-M., Goodman, G.S., Oudekerk, B.A., & Wiley, T. (2007). Child Maltreatment. I B. Cutler (red.), *Encyclopedia of psychology and law*. Thousand Oaks, CA: Sage.

■ Bremner, J.D., Randall, P., Vermetten, E., Staib, L., Bronen, R.A., Mazure, C., ... Charney, D.S. (1997). Magnetic resonance imaging-based measurement of hippocampal volume in posttraumatic stress disorder related to childhood physical and sexual abuse – a preliminary report. *Biological Psychiatry*, 41, 23–32.

■ Bremner, J.D. (2003a). Long-term effects of childhood abuse on brain and neurobiology. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 12, 271–292.

■ Bremner, J.D., Vythilingam, M., Vermetten, E., Adil, J., Khan, S., Nazeer, A., ... Charney, D.S. (2003b). Cortisol response to a cognitive stress challenge in posttraumatic stress disorder (PTSD) related to childhood abuse. *Psychoneuroendocrinology*, 28, 733–750.

■ Bremner, J.D., Vythilingam, M., Vermetten, E., Southwick, S.M., Mc-Glashan, T., Nazeer, A., ... Charney, D.S. (2003c). MRI and PET study of deficits in hippocampal structure and function in women with childhood sexual abuse and posttraumatic stress disorder. *American Journal of Psychiatry*, 160, 924–932.

■ Bremner, J.D., Vythilingam, M., Vermetten, E., Southwick, S.M., Mc-Glashan, T., Staib, L.H., ... Charney, D.S. (2003d). Neural correlates of declarative memory for emotionally valenced words in women with posttraumatic stress disorder related to early childhood sexual abuse. *Biological Psychiatry*, 53, 879–889.

■ Bruce, J., Fisher, P.A., Graham, A.M., Moore, W.E., Peake, S.J., Mannering, A.M., (2013). Patterns of brain activation in foster children and nonmaltreated children during an inhibitory control task. *Developmental Psychopathology*, 25, 931–941.

■ Bunkholdt, V., & Sandbæk, M. (2008). *Praktisk barnevernsarbeid* (s. 104–148). Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Carrion, V.G., Weems, C.F., Eliez, S., Patwardhan, A., Brown, W., Ray, R.D., & Reiss, A.L. (2001). Attenuation of frontal asymmetry in pediatric posttraumatic stress disorder. *Biological Psychiatry*, 50, 943–951.

■ Carrion, V.G., Weems, C.F., & Reiss, A.L. (2007). Stress predicts brain changes in children: a pilot longitudinal study on youth stress, posttraumatic stress disorder, and the hippocampus. *Pediatrics*, 119, 509–516.

■ Casey, B.J., Giedd, J.N., & Thomas, K.M. (2000). Structural and functional brain development and its relation to cognitive development. *Biological Psychology*, 54, 241–257.

■ Casey, B.J., Getz, S., & Galvan, A. (2008). The adolescent brain. *Developmental Review*, 28, 62–77.

■ Cicchetti, D. (2016). Socioemotional, personality, and biological development: Illustrations from a multilevel developmental psychopathology perspective on child maltreatment. *The Annual Review of Psychology*, 67, 187–211.

■ Clausen, S.-E., & Valsset, K. (2012). Spedbarn og småbarn med tiltak fra barnevernet 1995-2008: Utbredelse av omsorgssvikt og risiko-faktorer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 49, 642–648.

■ De Bellis, M.D., Hooper, S.R., Spratt, E.G., Woolley, D.P. (2009). Neuropsychological findings in childhood neglect and their relationships to pediatric PTSD. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 15, 868–878.

■ DePrince, A.P., Weinzierl, K.M., & Combs, M.D. (2009). Executive function performance and trauma exposure in a community sample of children. *Child Abuse & Neglect*, 33, 353–361.

■ Dolan, R.J. (2002). Emotion, cognition, and behavior. *Science*, 298, 1191–1194.

■ Driessen, M., Herrmann, J., Stahl, K., Zwaan, M., Meier, S., Hill, A., Osterheider, M., & Petersen, D. (2000). Magnetic resonance imaging volumes of the hippocampus and amygdala in women with borderline personality disorder and early traumatization. *Archives of General Psychiatry*, 57, 1115–1122.

■ Eriksson, M., Cater, Å.K., Dahlkild-Öhman, G., & Näsman, E. (2010). *Barns stemmer om vold. Å tolke og forstå*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Frankhuis, W.E., & De Weerth, C. (2013). Does early-life exposure to stress shape or impair cognition? *Current Directions in Psychological Science*, 22, 407–412.

■ Gee, D.G., Gabard-Durnam, L.J., Flannery, J., Goff, B., Humphreys,

K.L., Telzer, E.H., ... Tottenham, N. (2013a). Early developmental emergence of human amygdala-prefrontal connectivity after maternal deprivation. *Proceedings to the National Academy of Sciences*, 110, 15638–15643.

■ Gee, D.G., Humphreys, K.L., Flannery J., Goff, B., Telzer, E.H., Shapiro, M., ... Tottenham, N. (2013b). A developmental shift from positive to negative connectivity in human amygdala-prefrontal circuitry. *Journal of Neuroscience*, 33, 4584–4593.

■ Gee, D.G., Gabard-Durnam, L.J., Telzer, E.H., Humphreys, K.L., Goff, B., Shapiro, M., ... Tottenham, N. (2014). Maternal buffering of human amygdala-prefrontal circuitry during childhood but not during adolescence. *Psychological Science*, 25, 2067–2078.

■ Gee, D.G., & Casey, B.J. (2015). The impact of developmental timing for stress and recovery. *Neurobiology of Stress*, 1, 184–194.

■ Gilbert, R., Widom, K.S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, 373, 68–81.

■ Gunnar, M.R., & Quevedo, K. (2007). The neurobiology of stress and development. *Annual Review of Psychology*, 58, 145–173. Doi: 10.1146/annurev.psych.58.110405.085605

■ Hanson, J.L., Chung, M.K., Avants, B.B., Shirtcliff, E.A., Gee, J.C., Davidson, R.J., & Pollak, S.D. (2010). Early stress is associated with alterations in the orbitofrontal cortex: a tensor-based morphometry investigation of brain structure and behavioral risk. *The Journal of Neuroscience*, 30, 7466–7472.

■ Hart, H. & Rubia, K. (2012). Neuroimaging of child abuse: a critical review. *Frontiers in Human Neuroscience*, 6, 1–24.

■ Hensch, T.K. (2005). Critical period mechanisms in developing visual cortex. *Current Topics in Developmental Biology*, 69, 215–237.

■ Herringa, R.J., Birn, R.M., Ruttle, P.L., Burghy, C.A., Stodola, D.E., Davidson, R.J., & Essex, M.J. (2013). Childhood maltreatment is associated with altered fear circuitry and increased internalizing symptoms by late adolescence. *Proceedings to the National Academy of Sciences*, 110, 19119–19124.

■ Jaffe, S.R. (2007). Sensitive, stimulating caregiving predicts cognitive and behavioral resilience in neurodevelopmentally at-risk

infants. *Developmental Psychopathology*, 19, 631–647.

■ Lupien, S.J., McEwen, B.S., Gunnar, M.R., & Heim, C. (2009). Effects of stress throughout the lifespan on the brain, behaviour and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 10, 434–445. doi: 10.1038/nrn2639

■ McCrory, E.J., De Brito, S.A., Kelly, P.A., Bird, G., Sebastian, C.L., Mechelli, A., ... Viding, E. (2013). Amygdala activation in maltreated children during pre-attentive emotional processing. *British Journal of Psychiatry*, 202, 269–276.

■ Mehta, M.A., Golembo, N.I., Nosarti, C., Colvert, E., Mota, A., Williams, ... Sonuga-Barke, E.J.S. (2009). Amygdala, hippocampal and corpus callosum size following severe early institutional deprivation: the English and Romanian Adoptees study pilot. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 943–951.

■ Moffitt, T.E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R.J., Harrington, H. ... Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings to the National Academy of Sciences*, 108, 2693–2698.

■ Mossige, S. & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole*. NOVA rapport 20/07. Oslo: NOVA.

■ Mueller, S.C., Maheu, F.S., Dozier, M., Peloso, E., Mandell, D., Leibenluft, E., ... Ernst, M. (2010). Early-life stress is associated with impairment in cognitive control in adolescence: an fMRI study. *Neuropsychologia*, 48, 3037–3044.

■ Munro, E., & Musholt, K. (2014). Neuroscience and the risks of maltreatment. *Children and Youth Services Review*, 47, 18–26.

■ Norges offentlige utredninger 2004: 23 (2004). Barnehjem og spesialskoler under lupen. Oslo: Statens Informasjonstjeneste Informasjonsforvaltning.

■ Pechtel, P., Lyons-Ruth, K., Anderson, C.M., Teicher, M.H. (2014). Sensitive periods of amygdala development: the role of maltreatment in preadolescence. *NeuroImage*, 97, 236–244.

■ Pollak S.D, Cicchetti, D., Hornung, K., Reed, A. (2000). Recognizing emotion in faces: developmental effects of child abuse and neglect. *Developmental Psychology*, 36, 679–88.

■ Pollak, S.D., & Kistler D.J. (2002). Early experience is associated with the development of categorical representations for facial expressions of emotion. *PNAS*, 99, 9072–76.

■ Shackman J.E., Pollak S.D. 2014. Impact of physical maltreatment on the regulation of negative affect and aggression. *Developmental Psychopathology*, 26, (4 Pt. 1)1021–33.

■ Shonkoff, J.P., & Garner, A.S. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129, 232–246.

■ Stein, M.B., Koverola, C., Hanna, C., Torchia, M.G., & McClarty, B. (1997). Hippocampal volume in women victimized by childhood sexual abuse. *Psychological Medicine*, 27, 951–959.

■ Teicher, M.H., Andersen, S.L., Polcari, A., Anderson, C.M., Navalta, C.P., & Kim, D.M. (2003).The neurobiological consequences of early stress and childhood maltreatment. *Neuroscience and Biobehavioral Review*, 27, 33–44.

■ Teicher, M.H., Samson, J.A., Polcari, A., & McGreenery, C.E. (2006). Sticks, stones, and hurtful words: relative effects of various forms of childhood maltreatment. *American Journal of Psychiatry*, 163, 993–1000.

■ Thoresen, S., & Hjemdal, O.K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

■ Tottenham, N., & Sheridan, M.A. (2009). A review of adversity, the amygdala and the hippocampus: A consideration of developmental timing. *Frontiers in Human Neuroscience*, 3, 1–18. Doi: 10.3389/neuro.09.0068.2009.

■ Verdens helseorganisasjon (2002). *World report on violence and health*. Genève: forfatter.

■ Werker, J.F., & Hensch, T.K. (2015). Critical periods in speech perception: new directions. *Annual Review of Psychology*, 66, 73–196.

■ Wiik, K.L., & Gunnar, M.R., (2009). Development and social regulation of stress neurobiology in human development, s. 256–257. I J.A. Quas, & R. Fivush (red.), *Emotion and Memory in Development. Biological, cognitive and social considerations*. Oxford University Press.

■ Woon, F.L., & Hedges, D.W. (2008). Hippocampal and amygdala volumes in children and adults with childhood maltreatment-related posttraumatic stress disorder: a meta-analysis. *Hippocampus*, 18, 729–736.

GRETE WESTBY RODAHL er leder for barngruppen, barne- og ungdomspsykiater ansatt som overlege ved avdeling for barn og ungdoms psykiske helse, Sørlandet sykehus Kristiansand. Tidligere allmennpraktiker.

BODIL LERVIK er familietераapeut ved familiekontoret i Vest-Agder. Hun har mastergrad med barnefokus i samlivsbrudd mellom foreldrene som tema.

BARN UT AV FORELDREKONFLIKTEN

Foreldre og barn som lever i høy konflikt etter et samlivsbrudd, har i to år fått et gruppetilbud ved familiekontoret i Vest-Agder. Et hovedfokus har vært å løfte frem barnas stemme i deres kompliserte livssituasjon og å minske demonisering/fiendskap foreldrene imellom, slik at barna opplever samarbeidet mellom foreldrene som mindre konfliktfylt og tryggere.

BAKGRUNN

Fra vår kliniske hverdag på familiekontoret har vi lenge sett at vi ikke har tilstrekkelige verktøy eller metoder til å hjelpe de barna som lever midt i foreldrenes konflikt etter samlivsbrudd, og som det har vist seg lever i en sviktende omsorgssituasjon. Vi innledet et samarbeid med avdeling for barn- og unges psykiske helse, tingretten og barnevernet i Kristiansand. De hadde i likhet med oss følt en maktesløshet i disse sakene.

Ole, 13 år, representerer disse barnas lidelsestrykk:

Dette hatet som du ga meg, ble som en slags dårlig vane hos meg. Jeg fikk ofte sinneanfall på skolen, og jeg ødela ting rundt meg. Det skjedde ikke når folk var til stede, for jeg var oppdratt til ikke å gjøre slik. Jeg gikk inn på doen på skolen og begynte å slå meg selv hardt i magen og brystet, og jeg vet ikke hvorfor jeg gjorde det engang. Alt jeg tenkte på var at en eller annen gang kommer jeg jo til å klikke helt. Jeg husker også jeg satt på skolen og slet med å puste, fordi jeg følte meg hjelpeløs og fikk helt panikk av ingenting. Skolen gikk helt ræva og jeg klarte virkelig ikke å bry meg om de rundt meg. De betydde ikke noe for meg

og det eneste jeg tenkte på var hvordan jeg skulle få orden på familien.

I 2013 innledet de nevnte fire instansene et samarbeid med terapeut Justine van Lawick ved instituttet Lorentzhuis i Nederland. Der hadde de startet prosjektet *No kids in the middle*, som er et gruppetilbud for foreldre og barn som lever i høy konflikt etter samlivsbrudd. De hadde gode resultater å vise til. Sammen med familiekontoret i Arendal inviterte vi Justine van Lawich og hennes kollega fra Nederland til en introduksjonsdag om prosjektet. Våre fire samarbeidende instanser i Aust-Agder og Vest-Agder var også til stede.

HVA KJENNETEGNER HØYKONFLIKTFAMILIER?

Høykonfliktfamilier kjennetegnes ved at foreldrene har vært involvert i en langvarig og alvorlig konflikt seg imellom. Samarbeidsklimaet er svært dårlig, og foreldrene ser ikke at konflikten utgjør en belastning for barna som grenser mot omsorgssvikt.

Vi ser i disse sakene at foreldrene i liten grad evner å ta barnas perspektiv, de har fastlåste negative oppfatninger av den andre forelderen, og de har problemer med å regulere sine egne følelser når de skal samarbeide. Dette skjer med barna til stede. Barna blir ofte aktivt brukt i konflikten.

Barna kjennetegnes ved en rekke forskjellige plager, som utagering på skolen, nedsatt konsentrasjon, vansker med sosial omgang og venner, utmattelse, kroppslige plager i form av magesmerter og hodepine samt nedstemthet. De får på denne måten økt risiko for å utvikle psykiske lidelser.

Familiene skal være med på et gruppetiltak der man arbeider med fire–åtte familier samtidig, oppdelt i en barnegruppe og en foreldregruppe. Hovedfokus i den anvendte gruppemetoden var å gjøre barna og deres behov synlige for foreldrene og å sette foreldrene i stand til å samarbeide om barna på en konstruktiv måte.

Gruppene var på ettermiddagstid, etter skole, barnehage og jobb. Gruppene startet med at alle barna og alle foreldrene spiste pizza sammen med terapeutene. Dette tok en halv times tid, og så gikk gruppene hver til sitt. Det var en pause midtveis der alle foreldre og barn ble samlet igjen.

REKRUTTERING TIL GRUPPENE

Rekruttering skjedde ved at barnevernet henviste familien til familiekontoret på bakgrunn av bekymringsmeldinger fra ABUP, sakkyndige i tingretten, barnehage, skole eller familie-kontor.

Kriterier for å delta i gruppene var at foreldrekonflikten hadde vart i mer enn 2 år, at barnevernet anså familien for å trenge gruppetilbudet som et frivillig hjelpetiltak, at ulike hjelpetiltak

var forsøkt uten at barnets situasjon og foreldrekonflikten hadde bedret seg, at foreldrene måtte ha barn i alderen 4–16 år, og at alle måtte snakke godt norsk. Eksklusjonskriterier var pågående rus, vold, seksuelle overgrep samt alvorlig psykisk lidelse hos ett av familiemedlemmene.

KURSOPPLEGG OG INNTAKSPROSEDYRE

Kursopplegget besto av i alt åtte gruppesamlinger. Foreldre og barn møttes før gruppeoppstart til to inntakssamtaler med terapeutene fra familiekontoret.

I første inntakssamtale skrev foreldrene under på en kontrakt der de forpliktet seg til å møte på alle gruppesamlingene og eventuelt trekke barnefordelingssaken fra retten, samt at de samtykket i at taushetsplikten mellom familiekontoret og barnevernet ble opphevet. Saksbehandler fra barnevernet deltok også på dette møtet.

I andre inntakssamtale møttes foreldrene sammen med barna. Barna snakket med barneterapeutene, som fortalte om barnegruppene de skulle være sammen med for å bli litt kjent med hverandre. Målet med dette var å skape forutsigbarhet og trygghet. Foreldrene snakket med hver sin terapeut for å sjekke ut eventuelle traumehistorier og andre spesielle ting vi burde vite om den enkelte forelderen. De fylte ut et spørreskjema der de svarte på spørsmål knyttet til konflikten med ekspartner, og i hvilken grad konflikten påvirket barna. Tilsvarende skjema ble fylt ut ved gruppeavslutning. Dette for å måle endring.

Informasjonskveld for familienes nettverk

Familienes nettverk ble invitert til en samling før gruppe-samlingene startet. Da skal ikke foreldrene og barna være til stede. Fra familienes nettverk kan det komme besteforeldre, tanter og onkler. Det kan være nye partnere eller venner, og det

kan også være terapeuter som foreldrene går til, eller advokater. Medlemmene i nettverket var ofte aktivt involvert i konflikten. Det var viktig at de som var aktive i familiens nettverk, fikk informasjon om prosjektet og kunne stille spørsmål om hvordan de kunne bidra positivt. Vi ba om deres hjelp og støtte til at prosjektets målsetting om å hjelpe barna skulle lykkes best mulig. Etter siste gruppekveld ble familiens nettverk invitert til et nytt møte, der vi fikk høre om de hadde registrert en positiv forandring hos foreldre og barna.

HVORDAN VI ARBEIDET I FORELDREGRUPPEN

De åtte gruppesamlingene bød på ulike utfordringer. I de to første samlingene skulle foreldrene jobbe med kommunika-sjonsmønster og følelser. Spesielt vanskelig ble det for enkelte å skulle øve seg på å formidle sin egen sårhet, slik at den andre kunne ta den innover seg og et mer forsonende kommunika-sjonsmønster kunne utvikles. Dette i motsetning til anklager og kritikk av partneren.

I tredje samling var temaet felles skilsmisshistorie. Hensikten var at foreldrene skulle komme frem til en felles skils-misshistorie som kunne presenteres for deres barn. Vi vet at det er viktig for barn å få en felles historie å forholde seg til. Dersom barnet får to helt ulike fortellinger/sannheter, blir barnet forvirret, og det blir vanskelig å få en helhet i forståelsen av hva som har skjedd. Dette temaet måtte vi jobbe mye med. Til hjelp plasserte vi to voksne på barnestoler. De skulle lytte med «barneører» til de voksnes skilsmisshistorier.

Når de skjøv stolene nærmere, betød det at de likte historiene. Bakover betød at de ikke likte historiene. Denne måten å få feedback på sin egen historie på var svært virkningsfull. Barnets stemme ble løftet frem, og foreldrene ble mindre selvsentrerte og anklagende. En forelder sa først: «Da moren

din flyttet fra oss, gikk familien i stykker.» Etter tilbakemelding fra «barneørene» sa han: «Før mor flyttet ut, hadde vi kranglet mye over lang tid, og vi fikk det ikke til. Vi var blitt for forskjellige.»

I fjerde og femte gruppesamling så vi at foreldrene var blitt mye tryggere på hverandre. Nå kunne forskjellige problematiske temaer legges frem. De var blitt gode hjelpere for hverandre, de forsto hverandres smerte og kunne se muligheter der andre var fastlåste. Vi jobbet videre med kommunikasjonsmønstre og øvelser samt forberedelser til barnas presentasjon i neste samling.

I den sjette gruppesamlingen la barna frem for foreldrene hva de hadde jobbet med. Før barna kom inn, skulle foreldrene forberedes på å ta vel imot barna sine. Det ble snakket om hvordan de på best mulig måte kunne støtte barna sine så mye som mulig, for barna var spente på hvordan foreldrene ville reagere på det de fremførte. De måtte være forberedt på å håndtere sterke følelser hos seg selv. Barna kom inn og presenterte det de hadde forberedt. Etter applausen gikk barna til sitt grupperom. Foreldrene delte sine reaksjoner, følelser og tanker med hverandre. Noen av foreldrene ble veldig stille og tydelig beveget etterpå. En far sa: «Dette var sterkt å høre fra min datter. Jeg må skjerpe meg.» De roste hverandres barn for å være modige og kreative. Det var tydelig å se i alle gruppene at barnas fremføringer ble en sterk opplevelse for foreldrene.

I den syvende gruppesamlingen presenterte hvert foreldrepar noe for sitt barn mens alle i barnegruppen og foreldregruppen hørte på. Foreldrene la nå frem for barna f.eks. hva de hadde lært på gruppesamlingene, eller sa noe de var stolte av ved barnas presentasjon i forrige samling. Noen klarte å gi barna et håp om en liten bevegelse i retning av et bedre foreldre-

samarbeid, og alle klarte å si noe positivt til barna sine. En mor sa: «Jeg var så stolt over at du kunne si til meg at jeg måtte bruke mer av tiden min på deg, og at du ikke liker at jeg krangler med min nye samboer. Jeg skal love deg en forandring.»

Etter presentasjonen skulle begge gruppene få tid til refleksjon over det som ble fremført av foreldrene. Foreldrene kunne støtte hverandre, men også utfordre og konfrontere hverandre. En mor sa til én av fedrene i gruppen: «Jeg ser i pausene hvordan du ser på din ekspartner. Det lyser hat i blikket ditt. Hvordan tror du dette er for barnet ditt? Jeg har sett at barnet ditt legger merke til det.» En annen far fortsatte: «Du må gi slipp på fortiden. Du må gå videre.» Foreldrene ga hverandre også mye anerkjennelse for positive forandringer. Det var viktig at det ble fokus på det som var gjort bra.

I den åttende samlingen, som var den siste gruppekvelen, skulle alle foreldrene svare på spørsmål om hva de hadde lært på kurset, og hva de fortsatt trengte å lære. De skulle også si om de hadde merket forandringer hos barnet i løpet av samlingene. Dersom de ønsket å bli hjulpet videre etter dette, kunne de ta det opp med oss.

Alle foreldrene ble tilslutt spurt hva de syntes om programmet og gjennomføringen. Her er noen av svarene fra foreldrene: «Vi har blitt mer bevisst på hvordan vi skal kommunisere for å unngå å skape konflikt.» «Jeg skulle ønske vi hadde hatt flere gruppekelder, for nå begynner vi foreldre å bli så trygge på hverandre at vi kan ta imot ris og ros.» «Jeg har fått gode råd av de andre i gruppen om å gjøre ting annerledes.» «Jeg syntes dere kunne gått mye mer i dybden og snakket om årsak til konflikten. Dere kunne vært mer direkte på eksmannen min.» «Det har vært flott at vi kunne gå her alle sammen samtidig.

Tror det har vært fint for barna å se oss sammen.» «Fint å bli kjent med andre i samme situasjon, og det har vært fint for barna også å være i en stor ’båt’ sammen med andre barn.» «Jeg har sett nå at når jeg ga opp kampen jeg ikke kan vinne, så har jeg fått det bedre med meg selv. Det gjør at jeg også blir en bedre mor.» «Det var virkningsfullt at vi skulle spille barn, for selv om det var tøft, ble vi minnet på barna våre hele tiden.» «Barnas presentasjon ble en vekker for meg.» «Jeg har lært mye av de andre foreldrene.»

På siste gruppekveld fylte foreldrene ut spørreskjema om endringer hos seg selv og barna.

Tilbakemelding til barnevernet

Hvert foreldrepar møttes til en avsluttende samtale med sin saksbehandler i barnevernet. Her ga terapeutene tilbakemelding til barnevernet om hvordan foreldrene har fungert i gruppen, og barneterapeutene fortalte om barnas fungering i barnegruppen. Her drøftet man eventuelle behov for videre oppfølging i ABUP, PPT, familiekontoret eller barnevernet. Barnevernet skrev ned vår muntlige tilbakemelding.

Denne tilbakemeldingen til barnevernet og foreldrene oppfatter vi som viktig. Vi får unik informasjon om det som skjer mellom foreldre og barn i løpet av de åtte gangene vi er sammen med dem. Ingen av de andre etatene har hatt denne muligheten. For foreldre som fortsatt sier at konflikten er høy, og som ber om videre oppfølging, er det nå lettere å treffe rett tiltak enten på familiekontoret eller barnevernet og andre.

TERAPEUTENES ERFARING MED FORELDREGRUPPER ETTER FIRE GJENNOMFØRTE GRUPPER

Et fellestrekk ved alle familiene var at de hadde vært i konflikt

over lang tid. De fleste hadde forsøkt tiltak på A-BUP, vært i kontakt barnevernet og hatt sak til behandling i tingretten. I de individuelle inntakssamtalene fortalte foreldrene om egen oppvekst, og noen av dem hadde opplevd vanskelige brudd mellom egne foreldre og fravær av fedre. Noen av foreldrene hadde selv vokst opp i hjem preget av psykiske problemer, vold og rusmisbruk. Andre hadde hatt en trygg oppvekst, men et konfliktfylt parforhold.

Vi erfarte at det var viktig å kartlegge foreldrenes oppvekst og traumehistorie for å kunne forstå deres fastlåste konflikt, deres manglende evne til konfliktløsning og deres sårbarhet for avvisning og kritikk. Dette kom tydelig frem også under gruppeprosessen.

Motivasjonen hos gruppedeltakerne varierte fra stor motstand til høy grad av motivasjon. Noen følte seg presset av barnevernet, og motstanden kom tydelig frem i gruppen. Alle utrykte at dersom barna fikk det bedre, var det viktig å delta på dette tiltaket. For mange var det et uttrykt håp at ekspartneren skulle forandre seg, men de så ikke at de selv trengte å endre på noe. Flere klarte etterhvert å se på egen atferd og ta den andres perspektiv.

Vi erfarte at det var effektivt å ha foreldrepar i høy konflikt sammen med hverandre og sammen med andre foreldre i lignende situasjon. Ekspartnere kunne observere andre ekspartneres konflikt og samtidig se sin egen konflikt i et nytt lys. I en slik gruppekontekst fikk de mulighet til å hjelpe hverandre. De kunne lett identifisere seg med de andre foreldrenes vanskelige situasjoner. Ved å hjelpe andre medlemmer i gruppen kunne de hjelpe seg selv til å navigere bedre med eget problem. Videre kunne en familie bli motivert til å komme seg videre når de så at andre foreldrepar klarte å

se nye løsninger på konflikten. Det var viktig å holde barneperspektivet opp i alle samlingene, og øvelsene der foreldrene skulle spille barn, bidro til dette. For noen vekket disse øvelsene vonde minner fra egen oppvekst, og de fikk rom for å gi uttrykk for disse. For mange foreldre var det en utfordring allerede fra starten å skulle registrere egne bidrag til konflikten og hvordan de selv skulle finne bedre løsninger.

Vi erfarte tidlig at metoden var lagt opp på en gjennomtenkt måte med faste temaer, hjemmeoppgaver og litteratur. Temaene og kunnskap fra litteratur og forskning gjorde foreldrene mer bevisst på hva det gjør med barn å leve mellom foreldre i høy konflikt. Selv om vi stort sett fulgte metoden slik den er beskrevet tidligere, oppdaget vi at vi måtte gjøre noen endringer. Det var ikke alltid vi kom i mål med det fastlagte programmet i hver samling. Dette kunne skyldes at vi måtte avslutte tidligere fordi barna ikke klarte for lange sekvenser, eller at foreldrene var for utrygge til å gjøre noen av øvelsene. Det å ha struktur og trygge rammer ga fort en trygghet for både foreldre og barn. Foreldrene viste fort omtanke og støtte overfor de andre foreldrene. De kom med kloke ord og gode innspill til hverandre. Mange familier møttes for første gang på lang tid på disse samlingene. Selv om det ble svært krevende for foreldrene, så vi at det var veldig viktig for barna. Det å oppleve i sjette samling at barna gjennom tegninger, skuespill eller med sang kunne presentere hvordan de hadde det, gjorde sterkt inntrykk på foreldrene. Dette var den samlingen der de best klarte å ta inn barnas perspektiv og opplevelse. Det gjorde et de ikke lenger kunne bagatellisere barnas smerte over å leve i konflikten mellom foreldrene. Det var flott å se hvordan foreldrene i syvende samling kunne formidle anerkjennelse til barna sine og formidle håp om bedre foreldresamarbeid. I alle gruppene så vi at det var i sjette og syvende samling den største endringen skjedde. Frem-

FOR MANGE VAR DET
ET UTTRYKT HÅP AT
EKSPARTNEREN SKULLE
FORANDRE SEG, MEN
DE SÅ IKKE AT DE SELV
TRENGTE Å ENDRE PÅ
NOE.

leggelsene med samtlige til stede ble en sterk opplevelse for barn og foreldre. Det at alle bevitner fremførelsene, forsterker det som blir sagt.

Metodens vektlegging av struktur og forutsigbarhet ga både foreldrene og barna trygghet. Terapeutenes tilstedeværelse og respekt skapte en trygghet rundt foreldrene som smittet over på barna. Her var vi rollemodeller for hvordan man skal snakke med hverandre og være sammen. Barnas kreative presentasjon for foreldrene i sjette samling, i en seremoni der alle var til stede, så ut til å være den faktoren i gruppeprosessens «turning point» som åpnet for endring. Foreldrene må ta innover seg alvoret i barnas situasjon, som er så stort som bare barn kan uttrykke det når det legges til rette for det gjennom kreative uttrykksformer. Det å sette barna og deres fremtid i sentrum for metoden er avgjørende for å stoppe demoniserende prosesser og for å skape mer rom for refleksjon og forsoning.

HVORDAN ARBEIDET VI I BARNEGRUPPER?

Barna som kom for å delta i høykonfliktprosjektet, var sårbare barn preget av å ha levd med foreldrenes konflikt i flere år.

Mange hadde opplevd å måtte snakke med barnevernsarbeidere og sakkyndige oppnevnt av retten, og flere hadde vært henvist til avdeling for barn og unges psykiske helse. De hadde på denne måten ulike erfaringer med andre instanser før de kom til oss. Barnegruppen ble ledet av to terapeuter fra ABUP og én student. Vi la stor vekt på å anerkjenne barnas situasjon og deres tapperhet. Det ble lagt til rette for trygt fellesskap i grupper, gjenkjennelse av situasjoner, felles opplevelser og aksept for følelsene de hadde og har hatt.

Vi startet barnegruppen på et rom med få gjenstander, kun noen stoler, et rom der det også var mulighet for fysisk utfoldelse

i form av bevegelsesleker. Vi begynte hver gang med å snakke litt om hvordan de hadde hatt det siden forrige gang, om hva de hadde opplevd og gjort siden sist, om dagligdagse ting.

Videre brukte vi tid på å forklare hensikten med at de var her. Spesielt i startfasen var det mange spørsmål. Vi la opp til stor grad av fleksibilitet fordi barnas alder varierte fra fire til seksten år. I tillegg varierte gruppesammensetningen alt etter deltakernes forskjellige symptomuttrykk, lidelse og behov.

I andre del av gruppesamlingen gikk vi til et annet rom som var lagt til rette for tegning, eventuelt rolige leker for de yngste. Tegning er noe som passer alle aldre. Vi har brukt temaene «de tre hus» (*three house method* (Turnell & Parker, 2009)). Først skulle de tegne et hus som skulle si noe om det som gikk bra, deretter skulle de tegne et hus som viste bekymringer og det som føltes vanskelig, og det siste huset skulle si noe om drømmer eller ønsker fremover.

I den sjette gruppesamlingen skulle barna presentere et budskap om sin egen situasjon for foreldrene. Det skulle handle om noe de syntes var vanskelig, eller noe de ønsket endret for å få det bedre, eller om noe de hadde lyst til å si til foreldrene på bakgrunn av de fem første samlingene. Dette kunne de enten gjøre individuelt ved å vise tegninger eller plakater som beskrev barnets situasjon, eller ved gruppen for eksempel laget en teaterforestilling om hvordan det er å være barn midt i en foreldrekonflikt.

Barna fikk tidlig vite at det skulle være en slik «barnefremføring» på sjette gruppesamling. Dette var viktig fordi disse barna trengte mye støtte og oppmuntring for å hevde egne meninger.

Fremføringen er organisert på følgende måte: Til fremføringen

brukes rommet der foreldregruppen vanligvis er. Dette rommet rigges med stoler på rekke der foreldre skal sitte, se og høre. Helt foran i rommet gjøres det god plass til fremføringen. I tillegg settes det frem to stoler der et foreldrepar skal sitte. Rett overfor disse settes det opp stoler til foreldreparets barn.

BARNETERAPEUTENES ERFARING ETTER FIRE GJENNOMFØRTE GRUPPER

Vi har sett at barna har stor nytte av hverandre. Det er en utfordring med spennet i alder, men det vi erfarer, er at de små lytter til de store. De yngre barna har ofte en enklere, mer direkte og utildekket måte å uttrykke seg på, som er godt for de eldre å høre på. Eksempelene nedenfor viser vi hvordan barna hjelper og støtter hverandre og gjenkjenner hverandres opplevelser.

Eksempel 1

Etter fjerde gruppesamling var det en 13 år gammel jente som ikke lenger ville være med i barnegruppen. Hun var tilbaketrukket og hadde en avvisende fasade, og viste med kroppsspråket sitt at hun ikke hadde det bra. De andre barna i gruppen ga seg ikke selv om hun sendte motvillige signaler. Én av guttene setter seg ved siden av henne der hun sitter passivt.

Gutten snakker med henne, tøyser litt og gjør virkelig en innsats for å få henne med. Etter hvert tør hun opp. Det ender med at hun i pausen leker med resten av gruppen, sparker fotball med de andre og leker sisten.

Eksempel 2

Neste eksempel viser også hvordan barna hjelper hverandre i barnegruppen. Her møter vi en jente på tolv år, enebarn. Hun hadde opplevd en langvarig konflikt mellom foreldrene, der samarbeidet var preget av deres devaluering av hverandre. Jenta opplevde en sterk lojalitetskonflikt. Hun bar preg av ikke

å kunne kjenne på egne opplevelser. Hun var svært lukket og hadde et selvpålagt forbud mot å si noe om seg selv. Hun hadde ingen hun kunne betro seg til eller stole på. Hun hadde ingen ønsker, ingen drømmer, og på en sterk og uttrykksfull tegning var vinduer og dører spikret igjen.

I løpet av gruppen så vi henne mykne opp, og hun utviklet mer lekenhet i forhold til de andre i gruppen, spesielt en yngre gutt. Under fremføringen med alle foreldrene til stede skulle denne gutten levere tre tegninger til foreldrene sine. Da det gikk opp for ham at det ble ulikt, ble han rådvill og helt fortvilet. Jenta glemte tid og sted og at hun hadde alle foreldrene som tilhørere, og kom med et forslag om å dele tegningen. Vi så at hun kjente igjen denne splittede situasjonen. Det virket som det å kunne være til hjelp for den andre og samtidig oppleve gjenkjennelse, ga henne en befrielse.

Eksempel 3

I én av gruppene hadde barna forberedt en teaterfremføring for foreldrene. De hadde laget et stykke som fremstilte en skilsmissehistorie. Da den sjette gangen kommer, er det en jente på ni år som mister motet. Hun har nesten ikke sovet natten før og vil ikke delta. Hun sier at hun alltid dummer seg ut i slike situasjoner, og tør virkelig ikke. De andre barna sier «bli med», «dette er noe annet enn på skolen», «du trenger ikke si noe», «du kan hjelpe å holde sceneteppet». Hennes rolle i stykket var å være en stein og å holde en plakat. Etter mange oppfordringer fra de andre blir hun med og hjelper til med å holde teppet. I dette fellesskapet om teateret opplever hun at de andre også er usikre og gruer seg og er redde for å glemme hva de skal si osv. Det ender med at hun ikler seg rollen som stein og holder plakaten og er med. Hun trer mer og mer frem under skuespillet. Det ender med at hun leverer plakaten som hun har skrevet, til faren.

Hendelsen gjorde et sterkt inntrykk på foreldrene, som hadde erfaring fra hennes tidligere presentasjoner og regnet med at hun ikke turte å delta.

Det at hun våget å gi direkte beskjed til foreldrene, bidro til endring hos foreldrene. I alles påhør sa faren at han skulle prioritere mer tid med datteren, slik som hun ba om. Dette hadde hun ikke turt å formidle tidligere.

Etterpå, da barnegruppen er samlet alene igjen, sier hun: «Dette var som å være i paradiset.» Hun gir tydelig uttrykk for lettelse over at hun ble hørt og tatt på alvor.

Det som er felles for disse eksemplene er at de viser at barna ønsker å hjelpe hverandre. I lang tid har barna følt seg alene om å stå i en vanskelig situasjon. Men i gruppen opplever de gjenkjennelse og anerkjennelse for sin situasjon, og på relativt kort tid utvikler de en fortrolighet og forståelse for hverandre. Vi har også sett at barn med utagerende og uhensiktsmessig atferd på skolen og i hjemmet har profittert godt på gruppetilbudet.

Her er noen ytterligere eksempler på hva barna gir uttrykk for i barnegruppen:

«Har noen av dere hatt besøk fra noen i barnevernet hjem til dere for å høre hvordan dere har det?» Flere nikket gjenkjennende rundt i gruppen.

«Når foreldrene skilles, blir det ikke bra. Når de får nye kjærester, så forandrer de seg og blir helt annerledes.» «Når mamma er til stede, så er stefaren min grei, men når han er alene med oss, så er han så streng og ikke hyggelig mot oss.» «Det som er viktig for meg, er familien. Man trenger ikke mer

enn det.» «Bursdager og konfirmasjoner er vanskelig.» «Jeg bekymrer meg for at mamma er lei seg.» «Det er så dumt med steforeldre og nye stesøsken. Det blir nye regler, og det er urettferdig. Steforeldrene gjør at vi får mindre tid med mamma og pappa.» «Det er vanskelig å si det jeg har lyst til.» «Den ene baksnakker den andre.» «Jeg skulle ønske jeg var modig nok til å stoppe en krangel.» «Pappa, du må gi meg mer kjærlighet og tid.» «Jeg gruer meg for å bli voksen.» «Jeg orker ikke å tenke fremover.»

Felles for flere av disse utsagnene er at de beskriver hvor vanskelig det er for barna å leve midt i foreldrenes konflikt, føle på ufrihet til å være seg selv og å være uten håp for fremtiden.

På denne sjette gruppesamlingen kommer mange av disse temaene igjen til uttrykk overfor foreldrene.

Vår erfaring er at barnefremføringen er følelsesmessig sterk både for foreldre, barn og terapeuter. Det virker nesten som om den er et vendepunkt i foreldrenes forståelse av barnas situasjon og lidelse. Dette kom klart til uttrykk i eksempel 3, der foreldrene lovet å imøtekomme jentas ønsker.

Det at vi alle er til stede og er vitne til fremføringen, gjør den kraftfull.

OPPSUMMERING/REFLEKSJON FRA BARNETERAPEUTENE

Vår erfaring er at barnegruppen får en unik mulighet til å uttrykke seg under trygge forhold. Anerkjennelsen og gjenkjennelsen av hverandre virker oppbyggende.

Barna har forskjellig lidelsesuttrykk. Mange har angst, noen er triste, med redusert fremtidshåp, og noen har somatiske plager

som mageproblemer eller vondt i hodet. Noen sliter med aggresjon, grenseløshet og atferdsproblemer.

Disse barna har ofte problemer på skolen og i andre sosiale sammenhenger. Flere har utviklet en lite hensiktsmessig måte å fremtre på og misforstås lett, og det gjør det vanskeligere for barnet.

Vi får se barnet over tid i gruppen og sammen med foreldrene. Vi får et godt grunnlag for å beskrive barnets utvikling i gruppen. På denne måten kan vi gi råd og anbefalinger til barnevernet om hva foreldre og barn trenger videre av oppfølging eller tiltak.

Vi opplever at barnegruppen trives med hverandre og oss. Vi har ofte sett at barna synes det er trist å avslutte. Det samme har foreldrene sagt.

I dette prosjektet blir foreldrene ivaretatt, de får hjelp til dialog med hverandre og overfor barna. Barna opplever at foreldrene blir rammet inn og blir ivaretatt.

Vi terapeuter, med vår alder og erfaring, utgjør en trygghet både for foreldrene og barna.

KONKLUSJON

Etter å ha avsluttet fire grupper ser vi at denne metoden er egnet for barn og foreldre som lever i høy konflikt etter samlivsbrudd. Det å sette barna i fokus og gjøre deres situasjon synlig for foreldrene, samtidig som foreldrene blir i stand til å samarbeide om barnet, har vist seg vellykket for mer enn halvparten av deltakerne. Den andre halvparten sa at konflikten fortsatt var stor, men at barna hadde fått det bedre. Det positive her var at foreldrene ønsket videre hjelp.

Vi har også erfart at gruppearbeidet er ressurskrevende, både tidsmessig og personalmessig. Det har vært sterke følelsesmessige inntrykk for barn og voksne, både sinne og glede, latter og gråt. Men det viktigste for oss er å se at det nytter. Å se barnas oppblomstring og foreldrenes forsoning gjør at dette arbeidet føles meningsfylt.

REFERANSER

■ Van Lawick, J., & Visser, M. (2014). *Kinderen vik de Knel*. Amsterdam: SWP.

■ Turnell, A., & Parker, S. (2009). *Introduction to the Signs of Safety* (DVD Workbook). Perth: Resolutions Consultancy.

CASE: MINDRE KONFLIKT, MER SAMSPILL

De snakket ikke med hverandre, møttes i rettssalen og kranglet høylytt foran barna. Slik fikk de et bedre samarbeid.

AV CAÏSSA GJØLBERG

På en parkeringsplass i Kristiansand skal tre barn flytte fra pappa til mamma. Med hjelp fra pappa har de pakket hver sin bag, bagen som følger dem mellom hjemmene. Hun ser raskt at noen klær mangler i barnas bagasje.

– Hvor er shortsen? spør hun irritert, allerede på vei til å bli sint.

– Jeg vet ikke. Jeg trodde jeg hadde fått med alt, sier han irritert. Lei av maset hennes.

– Jeg har jo sagt...

Hun hever stemmen, han hever stemmen. Ved siden av står de tre barna.

– Kom da, mamma, sier de, og forsøker å dra med seg moren. Men foreldrene er så sinte på hverandre at de for lengst har mistet barnas perspektiv. De hylr og skriker, ingen av dem hører hva den andre sier. De tre barna er vant til dette, men det gjør likevel vondt at mamma og pappa er uvenner. På vei hjem fra overleveringen gråter ett av barna en stille gråt.

– Må dere alltid krangle? spør den ene.

– Pappaen deres er håpløs! svarer hun.

UT AV KONFLIKTEN

På et rom midt i Kristiansand sentrum møtes fire foreldrepar. De er i forskjellige livssituasjoner, men én ting har de til felles: Mor og far er i høy konflikt med hverandre om barna sine. De er i krig med hverandre. Foreldrene har blitt plukket ut til et gruppetiltak fordi konflikten mellom dem anses for å være så alvorlig at det er en form for omsorgssvikt.

– De færreste ender opp på et høykonfliktkurs når de går fra hverandre, men de som gjør det, ender gjerne opp i alle systemer. Det er saker der foreldrene er involvert i en alvorlig og langvarig konflikt. De klarer ikke å skjerme barnet, og dette vurderes som en form for omsorgssvikt. Konflikten mellom foreldrene oppleves så belastende for barna at meldeplikten til barnevernet utløses, sier Tom Åge Besteland ved familievernkontoret i Kristiansand. Gjennom åtte gruppemøter skal forhåpentligvis foreldrene få et bedre samarbeid.

Mamma, pappa og tre barn – høylytt krangling: De har vært gift i 15 år og har i løpet av årene fått tre nydelige barn. Én gutt

og to jenter, helt perfekt. For noen år siden tok kjærligheten slutt mellom de to. Likevel er de venner, de er tross alt foreldre sammen. Det går greit en liten stund, helt til han finner kjærligheten på nytt. Hvor skal barna bo? Hos pappa eller mamma? Hva er egentlig best for barna? Spørsmålene er mange, svarene er de ikke enige om. De begynner å krangle, og plutselig krangler de voldsomt hver gang de snakker sammen. Den minste uenighet kan bli til en høylytt og stor krangel mellom de to. De tre barna har altfor ofte blitt vitne til mamma og pappa som hyler skjellsord mot hverandre. Og da den nye kjæresten flytter inn til pappaen, eskalerer konflikten betraktelig.

– Altfor tidlig for ny samboer, synes mammaen.

Hun er sint og såret og ser kun det negative i eksmannen. Hun har en mening om det meste rundt ham og benytter enhver anledning til å fortelle ham om det.

Mamma, pappa og to barn – snakker ikke sammen: De har ikke snakket sammen på veldig lenge. Alle beskjeder til den andre går via barna. Når barna skal flytte mellom mamma og pappa, går de selv. Foreldrene trenger dermed ikke å møtes i det hele tatt. Mamma og pappa har kun kontakt når det er strengt nødvendig. Barna lider, de vil så gjerne at mamma og pappa skal kunne snakke sammen.

– Kan du ikke bare ønske mamma god jul, da, sier datteren til sin far.

– Nei, svarer han.

Det er sårt og vondt for barna at mamma og pappa ikke klarer å sette deres behov foran sine.

Mamma, pappa og ett barn – møtes i retten: Da sønnen er to år gammel, tar samlivet slutt. Mor og far vil ikke lenger være kjærester, og bruddet blir starten på en langvarig konflikt om hvor sønnen skal bo. De vil begge ha sønnen mest mulig hos

seg og klarer ikke å bli enige om hva som er best for barnet. Det er erklært krig mellom mamma og pappa, og midt mellom står sønnen. Moren nekter til slutt faren å treffe sønnen. Han ser ingen annen utvei enn å la domstolene avgjøre saken. I retten blir sønnens tid delt 45/55 mellom mor og far. I tillegg blir foreldrene pålagt å delta på høykonfliktkurset.

Barna er også med under møtene på familievernkontoret. Foreldrene og barna samles hver for seg. Tonen mellom foreldrene er stort sett god, å høre andres erfaringer settes pris på av de fleste.

– Det er godt å snakke med noen i samme situasjon, sier foreldrene.

– Jøss, her er man ikke alene om problemer og frustrasjon rundt den andre forelderen, tenker en pappa etter det første møtet.

Men det er også tøft for foreldrene å gjennomføre kurset. Å se hvordan deres konflikt har påvirket barna, er for noen en påkjønning. Men helt nødvendig.

«Jeg vil være mer med pappa»

«Mer kjærlighet»

«Hør på meg, lytt til meg!»

«Være mer sammen»

«Jeg ser, jeg hører»

Alle barna har laget plakater med beskjed til foreldrene. Budskapet er enkelt.

– Jeg ble helt satt ut, jeg er veldig glad for at mitt barn fortalte det han ville, på plakaten, sier en pappa.

De snakker seg gjennom problematikken og gir hverandre råd.

– Det er fint å høre på andre par og deres situasjon, sier en mamma.

En annen gang har barna forberedt forskjellige skuespill basert på konkrete episoder i deres liv.

Fire barn kommer inn foran dem. «Mamma», «pappa» og to

barn. De setter seg ned ved et kjøkkenbord, klare for frokost.

– Vi skal skilles, sier pappaen til barna.

– Det er tøft, men lærerikt å se dette, sier mammaen, som husker den konkrete morgenen godt.

En annen scene som utspiller seg foran foreldrene, er to personer som krangler. Høyt og intenst.

– Oi! Det ser ikke bra ut, tenker mammaen, som med én gang forstår at ett av barna spiller henne.

Mamma, pappa og to barn – snakker ikke sammen: De møtes for første gang på familievernkontoret etter lang tid uten å verken ha sett hverandre eller snakket sammen. Han har innledet et forhold til hennes venninne, og det har skapt et iskaldt forhold mellom de to. De setter seg langt fra hverandre under det første møtet på familievernkontoret. De hilser ikke, og anerkjenner nærmest ikke hverandres tilstedeværelse. For utenforstående ser det ut som de er ukjent for hverandre. Men de har vært gift og har to barn sammen. Annenhver uke møtes de her, og for hver gang flyttes stolene litt nærmere hverandre. Forhistorien deres er vanskelig, men det at de må møtes hver fjortende dag, gjør noe med dem.

– Jeg har opplevd kurset som veldig positivt, vi har gjort noen endringer som har vært veldig nødvendige, sier mammaen. Hun gir et eksempel. Denne uka skulle barna være hos sin far. Den ene jenta gikk likevel hjem til sin mor etter skolen, for hun ønsket å være der.

– Vanligvis hadde jeg bare sendt henne tilbake uten å snakke med far om det. Denne gangen plukket jeg opp telefonen og fortalte ham at hun var hos meg. Vi hadde en lang og fin samtale om dette, som handlet om henne og hennes behov, forteller moren. De er enige om at de skal slutte å kommunisere via barna.

Mamma, pappa og tre barn – høylytt krangling: Den ukentlige overleveringen av barna er her. Hun ser raskt at klær mangler i bagene, og kjenner irritasjonen vokse. Hun kikker på barna, de smiler til moren. Hun smiler tilbake.

– Ha en fin dag, ønsker hun ham før de reiser hvert til sitt. Smilene hos barna har ikke visnet, de stråler fremdeles. Forteller om alt de har gjort hos pappa.

Moren erkjenner at det til tider kan være vanskelig, men hun er innforstått med hva deres krangling gjør med barna.

– Det er fremdeles noen humper, men jeg har lært å se på meg selv. Ikke bare kritisere andre, men finne ut av hva jeg selv kan endre. Jeg må tenke på barna, det nytter ikke å skrike og hyle til pappaen deres, sier hun. De er fremdeles mye uenige, men alle krangler skal tas uten at barna legger merke til det.

– Alle burde delta på et slikt kurs. Jeg har forstått hvor mye vår krangling gikk ut over barna, sier mammaen.

Mamma, pappa og ett barn – møttes i retten: Han gruet seg veldig for å delta på kurset, men ble overrasket over hvor stort utbytte han fikk.

– Det ble en oppvåkning for meg. Jeg trodde jeg var god til å kommunisere, men det er jeg visst ikke, smiler han skjevt. Uenigheten mellom de to er i dag like stor, kurset har ikke vært noen løsning på deres problemer, men de har lært seg å ha en grei og høflig tone overfor hverandre.

– Jeg har fått noen verktøy til å håndtere situasjonen. Jeg kaster meg ikke over telefonen og sender en stygg eller krass melding, jeg lar den ligge litt, tenker meg om og sender noe mer fornuftig, smiler han.

Alle foreldrene er enige om én ting:

– Dette er noe som alle bør tilbys på familievernkontor. Et kjempebra tiltak som har gitt barna våre bedre foreldre.

GRO DAHLE arbeider som skriveleier og forfatter og skriver bøker i alle sjangre og for alle aldre. I denne sammenhengen er det mest interessant å nevne bildebøkene hennes, som hun har lagd sammen med mannen Svein Nyhus («Sinna Mann», «Roy», «Snill», «Akvarium», «Håret til Mamma») og datteren Kaia Linnea Dahle Nyhus («Krigen»). I denne delen av forfatterskapet har hun fokusert på vanskelige temaer og tabuer som vold i familien, omsorgssvikt, psykisk syke foreldre, incest, rusmisbruk, døden. Disse bøkene har blitt prisbelønt og er oversatt til mange språk.

KJELLERE OG MØRKE KOTT

OM Å SKRIVE FRAM BARN I SÅRBARE OG VANSKELIGE SITUASJONER

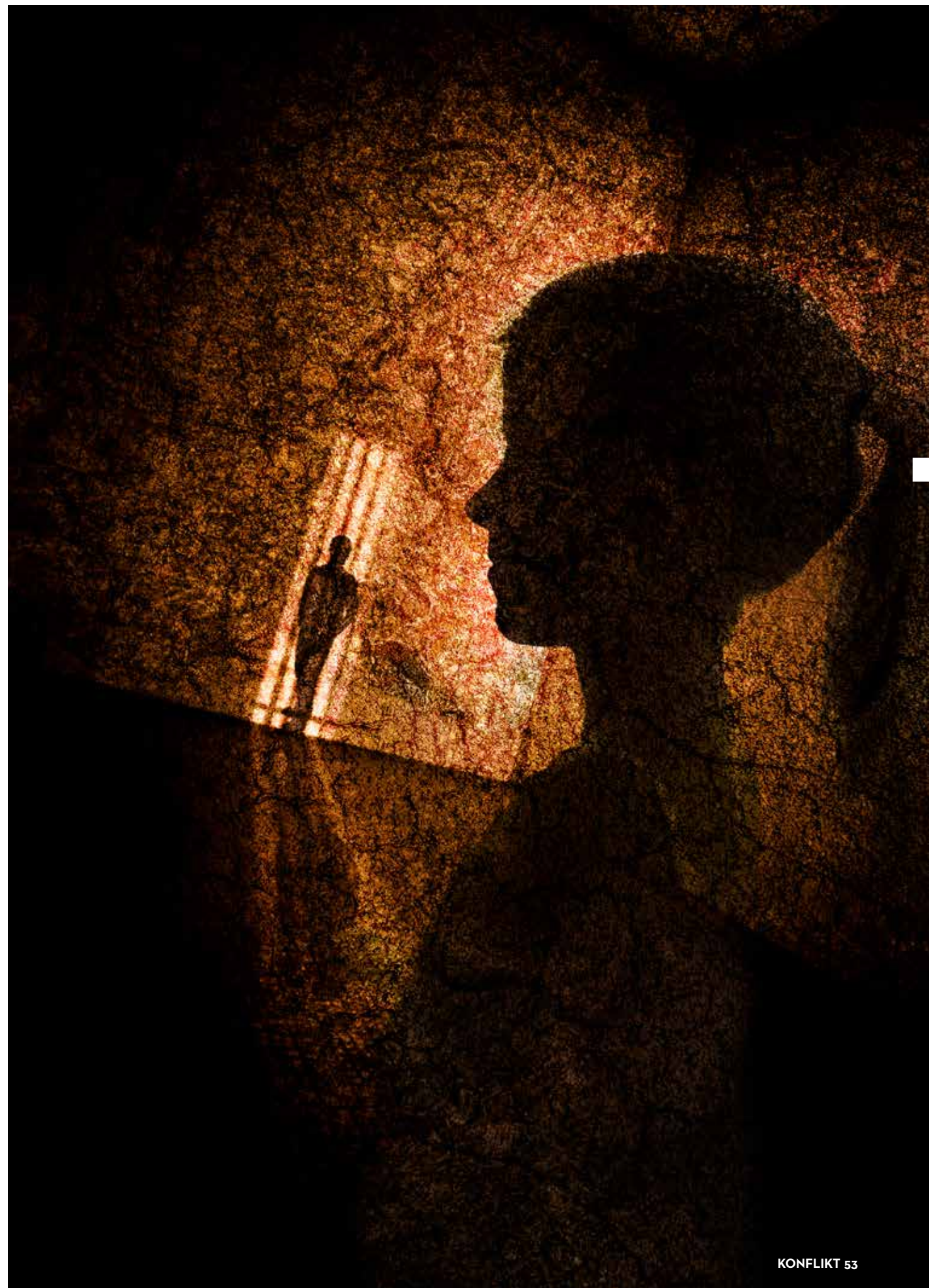
Jeg er bildebokskaper, og i arbeidet med å tenke ut ideer til bildebøker og skrive teksten ender jeg nesten alltid opp med vanskelige og farlige temaer som vold i hjemmet, psykisk syke foreldre, høykonflikt-skilsmisser, incest og omsorgssvikt. Dette er nok fordi jeg er opptatt av disse områdene, og jeg vil at det skal finnes bøker både om og for barn som er i slike situasjoner. Bildeboka som medium er spesielt godt egnet til dette arbeidet.

I dette trygge, vennlige sosialdemokratiet Norge, hvor alt er litt kardemommebyaktig, og hvor stort sett de fleste er snille og greie og vil det beste, fins det familier som har det vondt, barn som strever med fedrene sine eller mødrene sine, barn som lever i elendighet og nød. Det er ofte hemmelig, det er ofte usynlig, skjult, men situasjonene er ikke mindre dramatiske selv om ingen vet om dem. En gutt på elleve år tok livet sitt etter år med krangling mellom de skilte foreldrene om omsorgen for ham. Han skrev en lapp hvor det sto: «Nå slipper dere å krangle mer om hvem som skal ha meg.» En annen gutt hadde i seksten år av sitt liv levd i terror og overgrep, og før rettssaken mot faren ble det registrert flere brudd på hjerneskallen, flere brudd i ryggen, armbrudd, fingerbrudd, ribbeinsbrudd, skader som var påført av en far som bare fikk to års straff. Slike historier er det mange av. Det er altfor mange barn som lever under forferdelige omstendigheter. Ikke hundrevis, ikke tusenvis engang, ikke engang titalls tusen, men kanskje hundretusen, kanskje til og med flere, kanskje så

mange som to i hver klasse. Disse barna har jeg lyst til å strekke meg fram mot, disse ofrene har jeg lyst til å fortelle om, vise fram til verden, for de fins. De tror kanskje de er helt alene, men de er ikke alene i det hele tatt, det er mange som dem, altfor mange. Det er ofte en lettelse for dem å vite at de ikke er alene om slike opplevelser. Men for oss andre som står utenfor og kikker inn gjennom kjeller-vinduet, er det forferdelig å forstå at så mange barn i Norge lever i terror og nød og omsorgssvikt. Fordi de finnes, skal også historiene om dem finnes. Det er min oppgave. Å fortelle om dem. Å formidle alvor. Men også å gi dem bøker som oppsøker disse kjellerne og disse kottene, bøker som kan bli venner, bøker som kan trøste, bøker som kan fortelle dem hvordan de kan hjelpe seg selv ut av situasjonen, bøker som kan frigjøre dem.

HISTORIENE BAK HISTORIENE

Det kom en mann på døra en helt vanlig tirsdag. En fra nabolaget. Han ringte ikke på, bare banket hardt på glasset

i døra med knoken. Klokka var elleve eller tolv på formiddagen, og jeg satt ved kjøkkenbordet og skreiv på noe. Jeg reiste meg, litt usikker. Hadde jeg gjort noe galt? Var det en klage på hundene mine? Jeg kjente ham ikke, visste ikke hva han het, men hadde sett ham flere ganger, visste at han hadde en kone og en sønn. Ble urolig. Det er ikke mange som pleier å banke på hos meg, bare postmannen. Jeg nølte, åpnet.

– Ja? sa jeg.

– Du Gro, sa han, som om vi var godt kjent. Jeg visste ikke at han kunne navnet mitt engang. – Du skjønner det at vi skal flytte, sa han.

– Å? sa jeg.

– Til Thailand, sa han og la til: – Det blir kjempefint, stort hus og svømmebasseng og stor hage. Det blir fint for guttungen. Og så lurte jeg på om du kunne sende med oss noen bøker til ham, om du hadde noen ekstra.

– Joda, sa jeg. – Klart det, sa jeg, løp opp trappa og kom ned igjen med sju bøker jeg hadde flere av. – Her.

Han tok imot, takket, og så spurte han om jeg kunne skrive i dem.

– Bare en liten hilsen til guttungen, sa han.

– Joda, klart det, sa jeg og løp inn for å finne en kulepenn. Lette etter navnet til gutten i hukommelsen, men jeg hadde nok ikke hørt det. – Hva heter han da? spurte jeg.

– Han heter, begynte han. – Han, han, jo, han heter, heter, ja, han heter, hm, han heter, ja, hva heter han igjen da, hva søren heter han da, han, han, jo, han heter, jah, han.

Og så ristet han til slutt bare på hodet, så begynte han å gråte, stille, hodet hang forover, hodet ristet, og jeg begynte å gråte, for det var sårt og vanskelig. Og plutselig forsto jeg at han var full. Plutselig så jeg at han knapt

klarte å stå oppreist. Han rettet seg opp, gapte, og det var nesten sånn at jeg så bobler komme ut av munnen hans, som om han sto der og boblet som en fisk. Han er en fisk, tenkte jeg, og visste ikke helt hva jeg skulle gjøre, hvordan jeg skulle få en orden på denne situasjonen, så jeg grep den ene boka og så skrev jeg en hilsen til sønnen hans. «Til verdens fineste gutt!» skrev jeg. Og jeg skrev: «Lykke til i Thailand! Smil fra Gro.»

Etterpå, da han hadde gått, ustøtt ned trappene med bøkene under armen, gikk jeg inn og skreiv manuset til «Akvarium», en bildebok om alkoholisme og omsorgssvikt som mannen min illustrerte. Det er ikke så lett å vite at denne boka handler om omsorgssvikt og alkoholisme. Det ligger under, bak og mellom linjene. Barn tror boka handler om en rar mor som er en fisk. Men voksne forstår at her er det noe som ikke stemmer.

Denne typen helt konkret situasjon og historie ligger bak mange av mine bildebøker om vanskelige temaer. Det handler om å konkretisere temaene i situasjoner, lage fortellinger som er sansbare, og som vi kan se og høre og oppleve. Da blir berøringen sterkest og kontakt med stoffet oppstår, for historien og situasjonen snakker for seg selv. Og det er opp til den som leser, å tolke og assosiere.

BILDEBOKA SOM MEDIUM

Bildeboka er ikke en barnebok i seg selv. Bildeboka hører ikke inn under litteratur i det hele tatt, i hvert fall ikke under barnelitteratur. Bildeboka er et eget selvstendig medium på lik linje med litteratur, tegneserier, film. Bildeboka kalles et multimodalt medium. Det betyr at mediet sender på to måter, i to kanaler: I bildebokas tilfelle handler det om bilde og tekst. Den visuelle

fortellingen er ikke underordnet teksten, slik som i litteratur ellers, den visuelle fortellingen er ikke illustrasjoner for teksten, men en egen måte å fortelle på parallelt med teksten. Så i en bildebok er det to fortellinger: den visuelle beretningen og den verbale beretningen. Disse to beretningene samarbeider om formidlingen, og helheten av bilde og tekst utgjør bildeboka.

Bildeboka er ikke bare en bok til å bla i. Den er en gjenstand som i seg selv kommuniserer, en kunstgjenstand, en artefakt som forteller stort eller smått gjennom størrelse, gjennom format, gjennom tekstur, glanset papir, matt papir, tykt, tynt. Gjennom lukt, gjennom trygghet, gjennom farger, sjirting, gjennom tyngde, vekten i hånden, fornemmelsen i fingrene. Boka er en sansbar opplevelse reint fysisk, ofte begrenset til 12 oppslag (dobbeltsidene som brettes ut i en scene) eller 16 oppslag eller 24. Og begrensningen innebærer konsentrasjon, teksten holdes tilbake, språket må tøyles, fortellingen holdes igjen. Og alt dette er med, alt dette betyr noe, alt dette er en del av kommunikasjonen og er med på å fortelle, hviske, synge, rope eller skråle. For en stor bok er mer høyløst enn en liten bok, en tung bok med harde permer føles viktigere enn en lett bok med myke permer. En liten bok er mer hemmelig. En smal bok mer forsiktig. En bred bok tar mer plass.

Kenneth Marantz, (1977) sier om bildeboka at den er en estetisk helhet som er større enn bare summen av delene, for bildebokkunsten er helheten av bildeboka, hele gjenstanden. Denne helhetlige måten å fortelle på – gjennom boka som en kombinasjon av bilder og tekst sammen med bokas fysiske utstyr og begrensning – eigner seg spesielt godt til vanskelige emner og ubehagelige temaer

som familievold, incest, omsorgssvikt, psykisk syke foreldre, døden, rusmisbruk, psykisk mishandling. Hvorfor? Fordi noe fortelles i bildet, noe i teksten, men det meste fortelles mellom de to beretningene, mellom linjene, under og bak og rundt i underteksten, i baklandet, i assosiasjonene som mottakeren får når bildeboka oppleves både som fortelling i all sin høyde og bredde og størrelse og som lukt og smak og tyngde for dem som er sansbart til stede, noe barn ofte er.

Hvorfor vanskelige emner? Hvorfor spesielt godt egnet til å fortelle såre og vonde ting? Hvorfor dette mediet framfor andre medier? Fordi bildeboka er så begrenset, tenker jeg. Og fordi boka kan lukkes.

Med det lille antallet av oppslag må historien fortettes og ofte fortelles i metaforer og allegorier og fabler. Da er det mulig å si mye og gripe tak i større og farligere emner enn hvis alt skal sies rett ut realistisk i all sin forferdelighet. I en allegori eller fabel kan omsorgssvikten vises ved at faren eller moren har blitt en fisk som ikke kan lage mat, og som ikke kan komme på foreldremøter eller hjelpe barnet med å huske leggetider eller ordne tøyet, slik som i «Akvarium».

Metaforer er derfor ofte brukt i bildebøker. Da er det mulig å si veldig mye uten å si det, å velge et ytre bilde, en ytre figur eller situasjon for å fortelle om noe indre, for eksempel håret som en metafor for psykisk sykdom, slik som i «Håret til Mamma», og når håret er bare bust, er det følelsene som er flokete, og når håret fyller hele stua og holder på å kvele moren og datteren, så er det fordi den psykiske sykdommen har vokst seg for stor og for voldsom til å kunne være i det. Sånn sett er fabelen og

allegorien et grep som gjør bildeboka til et medium som kan arbeide med farlige og tabuiserte temaer. Og hvis det blir for ille, hvis det er for vondt å lese om, så kan boka lukkes, og det som er for ubehagelig er dermed stengt inne mellom permene, og dette kan barnet selv kontrollere, i motsetning til en film eller en teateropplevelse eller en konsert. En bildebok blir dermed et kontrollerbart medium som barnet selv kan lukke eller åpne når det trengs.

ALLALDEROPPLEVELSEN

Bildeboka snakker sjelden bare til barnet. Bildeboka snakker til all gjennom allegoriene sine og språket sitt, både det visuelle og det verbale språket. Allegorier forteller på mange nivåer og kan dermed engasjere ulike grupper på ulike måter. Som oftest leser barnet bildeboka sammen med en voksen. Men når den voksne møter bildeboka, er det en helt annen bok enn den barnet møter. Barnet leser overflatenivået, handlingsplanet, aktivitetsnivået der historien utfolder seg i handling. Den voksne leser betydningen og tanken bak. Det kan være snakk om mange nivåer i en bildebok, mange dimensjoner som kan snakke i én og samme fortelling. I «Sinna Mann» er for eksempel handlingsplanet et eventyr der den lille helten møter trollet, som er faren, og får hjelp av kongen til å temme faren. Dette planet dominerer barnets lesing helt fram til tiårsalderen for jenter og ofte tolv–trettenårsalderen for gutter. Den den voksne leseren vil lese inn en psykologisk dimensjon som handler om følelser og tanker og tilstander i barnet og de voksne og relasjonene deres. Og kanskje den voksne leseren vil fange opp den sosiologiske dimensjonen som handler om roller og status og maktkamp og dominans, underkastelse og offerrolle. Men det er flere dimensjoner bak handlingen i

«Sinna Mann», den filosofiske dimensjonen er også viktig, tanken på identitet og hva vold gjør med identitet og menneskeverd og selvbylde, for hva skjer med et menneske som blir utsatt for vold over lengre tid, hva skjer med et voksent menneske, hva skjer med et ungt menneske, hvordan kan frihet og selvstendige valg eksistere i et slikt miljø? Og neste skritt da er den etiske dimensjonen; for finnes det menneskerettigheter for barn? Har barn noen rettigheter i det hele tatt, eller er de prisgitt foreldres følelser og oppførsel og situasjon uten krav på grenser og beskyttelse? Finnes det etiske holdepunkter for en familie med barn, for en far, for en mor, hva bør en mor gjøre i en slik situasjon, hva bør en far gjøre? Finnes det ondskap, eller er vi alle prisgitt vår egen historie og oppvekst og situasjon så vi kan rettferdiggjøre våre valg og handlinger ut fra situasjonsbetingede faktorer? En dimensjon som i neste instans fører til samfunnskritiske spørsmål og en politisk dimensjon: Kan samfunnet godta at dette skjer? Skal samfunnet gripe inn? Er det samfunnets plikt å tilrettelegge strukturene sine for å unngå at det skjer vold i familier? I så fall: Hvordan skal dette iverksettes, og hvor langt er et samfunn villig til å gå? Hva er i det hele tatt mulig å gjøre med slike private problemstillinger? Er det lov å se på privatlivet som strengt tatt privat og beskyttet, eller bør noen gripe inn og overvåke? På hvilke mistanker? Hvor går grensene?

Er vold i hjemmet et ansvar som ligger på samfunnet eller på individet? Er det fellesskapet som må gripe inn, eller fins det noe som kan læres, noe som kan gjøres for dem som er i situasjonen? I så fall kan det kanskje leses inn en pedagogisk dimensjon som handler om hva individet selv kan gjøre, en dimensjon som peker på hva som fins av

strategier for å overleve, mulige konkrete løsninger. Og i «Sinna Mann» er den pedagogiske dimensjonen at gutten selv finner en vei ut av voldsproblematikken og oppsøker hjelp. Det ligger pedagogiske grep i boka som kan åpne opp for hva barnet selv kan gjøre. Og når helten i historien våger å stå opp mot undertrykkeren og søker hjelp for å ta trollet og redde familien, handler det om pedagogiske grep som å si fra, si det til noen, skrive et brev, ta kontakt, fortelle, bryte tausheten og hemmeligholdelsen. Til slutt er det en metadimensjon i «Sinna Mann». Denne dimensjonen handler om å skrive, om å bruke ordene til å fortelle. Noe gutten gjør – og noe denne fortellingen også gjør, en dobbelthet som sier noe om hva språket kan brukes til, hva fortellinger kan være med på, hva ordene kan utrette!

En dimensjon som ikke er i «Sinna Mann», men som ofte kan sees i en del bildebøker nå om dagen, er den økologiske dimensjonen, en miljøbevisst dimensjon hvor det ligger et blikk på naturen eller miljøet eller klimaet vårt.

På denne måten kan bildebøker inneholde dimensjon på dimensjon, nivå bak nivå som er med på å gjøre bildeboka rikere som medium, større som fortelling. Og bildebokas begrensning gjør at det ligger nær å tenke på dikt og poetisk bruk av språket, for det handler om tilbakeholdelse, begrensning, fortetning, at teksten ikke sier rett ut det som kan stå i bildene, at det skal finnes rom for undertekst og tolkning. For å skape disse dimensjonene handler det om å legge inn signaler for mulige lesninger, noe som er en utfordring for forfatteren. Selv bruker jeg mye tid på dette, å løfte fram og hente fram fortellinger i fortellingen ved å legge inn formuleringer som kan åpne dører til de

ulike nivåene. Jeg skriver derfor en fortelling for barna, et handlingsplan som på én eller annen måte skal engasjere handlingsmessig, kanskje fordi den er morsom, kanskje det er spennende, kanskje det er hemmeligheter, konflikter, kontraster som gjør at barnet vil lese. Men bak og under overflaten legger jeg inn dimensjonsløfterne, formuleringer som kan åpne opp et ekstra nivå i teksten.

POESI, TEATER OG LESESITUASJONEN

Bildeboka er en blanding av dimensjoner og scener, bildeboka er poesi og teater. Hvert oppslag er en scene med akkurat det som er nødvendig av tekst. Hvert oppslag har scenografi, farger og skuespillere avbildet i situasjoner. Og hver gang vi blar, får vi et nytt oppslag, en ny scene, et åh eller et ah eller et oj eller et aha, for dette er bildebokas magi, å bla fra scene til scene og overraskes og forundres og berøres fra scene til scene. Denne blasingen er hokuspokus, for scenen er forandret, scenebildet nytt og annerledes, og fortellingen fortelles gjennom disse 12 eller 16 eller 20 scenene. Barbara Bader har kalt dette for «The drama of the turning of the page» (1979), og det er ett av kjernepunktene i bildebokas potensial, for i disse sceneskiftene oppstår noe, fortellingen vises visuelt og med begrenset tekst i atskilte nøkkel-situasjoner, akkurat som et teaterstykke, en teaterforestilling. Og vi som blar, vi er publikum, sofaen en teater-sal, fanget en ramme rundt mottakeren, og vi som blar, og vi som leser og ser gjennom bildeboka, er publikum, og vi er sammen i dette, har opplevelsen felles, deler noe viktig, noe fint. Slik kan vi gå på teater hver dag!

Denne bildebokopplevelsen sammen er fin for mange ting. Kanskje det viktigste denne typen fellesskap som oppstår ved å lese høyt sammen og bla i bøker sammen,

er den følelsesmessige bondingen når fellesskap oppstår og blir grunnfestet, den grunnleggende tilliten, den følelsesmessige tilknytningen, forankringen. Barnet har en trygg stund sammen med en voksen eller sammen med søsken eller sammen med andre barn. Og selv om boka er skummel eller ubehagelig eller føles farlig, er grunnrammen trygg og følelsesmessig ivaretakende. I et slikt fellesskap er det fint å lære om følelser, for grunnlaget er der for tillit og nærhet og omsorg. Og opplevelses-situasjonen er grunnleggende trygg og god – helt uavhengig av bok. For som Neil Gaiman sier: «Det fins ingen dårlige bøker». Lesesituasjonen og fellesskapet rundt bildebøkene er god i seg sjøl.

Men det er også flere ting som oppstår i en slik trygg fellessituasjon rundt bildeboka, det skjer læring på mange plan. Det skjer innlæring av språk, nye ord og begreper blir etablert i ordforrådet og i fellesskapet. Barnet møter også verden og andre mennesker og situasjoner og følelser. Gjennom bildebøkene kan barnet oppdage sider av samfunnet og ulike reaksjoner og kjenne etter selv hva dette handler om, hva det innebærer. Slik kan barnet også trene på empati og innlevelse. Spesielt der hvor bildebøkene tar for seg følelsesmessige utfordringer og vanskelige situasjoner, vil barnet prøve å møte disse temaene med sin egen bakgrunn og sine egne tanker, noe som utvider følelsesrepertoaret og er med på å utvikle medfølelse for andre og åpner opp for innsikt i andres situasjoner. I tillegg til læringen kommer opplevelsen av nye steder, nye mennesker, nye situasjoner, barnet reiser inn i nye verdener og møter historier som kan inspirere og vekke leselyst, skape spenning og gode opplevelser av underholdning og spenning og humor. Det er gjennom disse møtene og dette fellesskapet at barnet lærer hva bøker er, og hva de kan gi.

Bildebøker av den typen jeg snakker om, og som bildebokforsker Ulla Rhedin kaller «genuine bildebøker», gjør at også den voksne får litt å tenke på, for de genuine bildebøkene er for alle aldre og for alle grupper og kan berøre og innvirke på forskjellig vis hos ulike lesere. En bildebokopplevelse kan derfor være en virkningsfull og igangsettende opplevelse også for ungdomsleseren eller den voksne leseren. En bildebok kan være en reise også for dem. Samlesingen kan også gi noen av livets aller beste stunder, både for den voksne og for barnet, stunder av dypere mening og stort innhold av nærhet og trygghet og følelsesforankring. Slik har det vært for meg. Jeg begynte å lese for barna min fra de var nyfødt og lenge før de forsto noe som helst, men situasjonen var fin, stunden dyrbar for meg, og jeg leser for ett av barna fortsatt, og selv om hun nå er 26 år, kommer hun hjem ofte noen uker om gangen for å bli lest for når hun tegner. Dette er noe av det fineste i livet hennes og mitt, møtepunkter og øyeblikk av lykke og fellesskap. Det kan anbefales. Men det handler om å begynne tidlig, å etablere lesingen og boka som fenomen som et felles sted å være sammen.

Jeg for min del opplevde dette med faren min. Han leste for meg og fortsatte å lese for meg helt til jeg flyttet hjemmefra. Han leste eventyr for meg og voksenbøker og krim, Agatha Christie og Mikkjel Fønhus, Ibsen og Vinje og Garborg. Hans begeistring for litteratur, hans entusiasme i høytlesingen, hans kjærlighet til språket har gjort meg til en bokelsker, og kanskje det også er derfor jeg endte opp som forfatter. Men når det gjelder faren min, så handler det mye om entusiasme og begeistring og lyst til å lese, det var dette som gjorde inntrykk og smittet. Så det handler ikke bare om å lese sammen, det handler også om entusiasme og glede, å like å lese, å like å være

sammen i en bok. Først da går lesegledden i arv fra generasjon til generasjon. Og derfor tror jeg mer på at den voksne velger de bøkene den voksne selv har lyst til å lese, enten det er båtblader eller reiseskildringer eller biografier, ikke bare lar barnet velge den samme boka igjen og igjen mens den voksne sitter og gjesper og glipper med øynene. Jeg tror det handler om å vekke lysten, gleden, inspirasjonen, kjærligheten til bildeboka, kjærligheten til bøker.

ULIKE REAKSJONER FRA VOKSNE OG BARN

Barn leser ut fra sin erfaringsbakgrunn, voksne ut fra sin. Barn forstår på sin måte ut fra hvem de er, og hva de har sett og hørt og opplevd, mens voksne har et helt voksent liv å ta av, og de er vant til å se, de har utdanning, de har kanskje studert. Sånn sett kan vi snakke om bildebokas fenomenologi, at bildeboka framstår ulikt for ulike lesere avhengig av deres ståsted i et førstepersonsperspektiv.

Den samme boka de møter, er allikevel to ulike fortellinger, to ulike opplevelser. Ta for eksempel boka «Akvarium», som er skrevet av meg og tegnet av mannen min, Svein Nyhus. Der er det en mor som er en fisk. Både bokas bilder og bokas tekst forteller om jenta Moa som har denne fisken som mor. Barna leser overflaten og handlingsplanet og ler av moren til Moa som er en fisk, for det går vel ikke an, det er rart og morsomt og underlig, og barn spør om Moa også er fisk da, om fisk kan få menneskebarn, om hun har en bror som er fisk og om hun har en far som også er fisk. De spør om helt konkrete ting som har med fisk å gjøre og om hva som er mulig eller ikke mulig når det gjelder fisk. Voksne derimot tenker annerledes og skjønner at dette er en allegori, med én gang forstår de at det er snakk om en historie om

omsorgssvikt, noen tenker rusmisbruk, noen alkoholisme, noen tenker psykisk sykdom, noen tenker demens. Uansett leser voksne fram et annerledes innhold, og deres bok passer for voksne og skaper tanker om familier, samfunn, lærere som redningsmenn og omsorgsarbeidere. Noe som fører til at barn syns denne boka er morsom og rar, mens voksne syns den er trist og vond. På samme måte syns barn at «Sinna Mann», som handler om vold i hjemmet, er morsom og spennende og akkurat som et eventyr, mens voksne syns den er fæl og ekkel og veldig ubehagelig. Barna ler av de mest dramatiske oppslagene, mens voksne ofte gråter. Derfor er det mange bibliotekarer som gjemmer «Sinna Mann», setter boka inn i skap eller skjuler den eller plasserer den så høyt at den er utenfor rekkevidde for barn og eventuelt må hentes ned av en voksen, og lærere ber meg ofte om å ikke lese den når jeg er på en skole på forfatterbesøk. Men barn syns ikke dette er en skummel bok. Derimot er «Snill» en skummel bok for mange barn. «Snill» er en søt og pen bok med lyse, pene oppslag i gult eller rosa om ei jente som er så snill og så stille at hun blir helt borte i veggen. Voksne, spesielt voksne damer, syns denne er søt og fin og gir den ofte bort i venninnegaver eller gaver til lærerne eller til nieser og døtre. På bibliotekene står den framme for de minste barna, og i barnehagene brukes den mye. Men mange barn syns den er skummel og ekkel. Det er noen bilder som har et litt stivt blikk, og de bildene er det mange barn som får mareritt av, melder foreldre og barnehager til meg. Og det er interessant at barn er redde for helt andre ting enn det voksne tror, og de ler på steder som forundrer voksne, og de liker bøker som voksne ikke ville tenke på som bøker for barn. Dette sier noe om barns oppfatning og tenkning, og det er ikke lett å forutse hva et barn vil reagere positivt og negativt på. Selv er jeg ofte

FINNES DET ONDSKAP, ELLER ER VI ALLE PRISGITT VÅR
EGEN HISTORIE OG OPPVEKST OG SITUASJON SÅ VI
KAN RETTFERDIGGJØRE VÅRE VALG OG HANDLINGER
UT FRA SITUASJONSBETINGEDE FAKTORER?

overrasket. Jeg ville jo at «Sinna Mann» skulle skremme og oppskake, for det er et skremmende og oppskakende emne som det er viktig å snakke om. Men jeg har aldri møtt et eneste barn som har blitt redd, bare voksne. De, derimot, er veldig redde og mener dette ikke er en bok for barn, men det er fordi de bruker seg selv som målestokk, og det er ikke helt slik det funker i virkeligheten, for barn leser ikke som voksne.

MIN METODE

Når jeg jobber med bildebøker, tenker jeg på hvordan barn og voksne leser. Jeg vil derfor forsøke å lage et overflateplan og også legge inn ulike dimensjonsplan i underteksten for den voksne leseren. I forarbeidet tenker jeg også på hvordan bildeboka som medium kan brukes for å formidle det jeg ønsker å formidle, sånn sett er bildebokas potensial et inspirerende utgangspunkt for meg som forfatter. Siden bildeboka som medium nettopp egner seg å godt for å formidle den type historier som er såre, vanskelige, farlige, er det nettopp denne muligheten jeg ønsker å bruke bildeboka til.

Det neste skrittet da er hvorvidt det er jeg som har ideen, eller om ideen og ønsket kommet utenfra i form av et oppdrag eller en invitasjon. Når det gjelder «Sinna Mann» (Gro Dahle, Svein Nyhus, 2003), «Håret til Mamma» (Gro Dahle, Svein Nyhus, 2007), «Krigen» (Gro Dahle, Kaia Nyhus, 2013) og «Blekksprut» (Gro Dahle, Svein Nyhus, 2016), kom initiativet utenfra.

Den som tok initiativet til «Sinna Mann», var sosialarbeider og familierådgiver Øivind Aschjem, som jobbet for «Alternativ til Vold». Han tok kontakt for å få til en bildebok om vold i hjemmet. I sine terapigrupper med

familiegrupper, barnegrupper, grupper med menn eller individuelt, trengte han en bildebok som han kunne bruke som et utgangspunkt til samtale. Han hadde brukt bildeboka «Bak Mumme bor Moni» (Gro Dahle, Svein Nyhus, 2000), som er en bildebok om aggresjon og angsten for sin egen aggresjon, som samtalegrunnlag, men ønsket noe mer spesifikt og konkret angående voldssituasjoner og et barns situasjon i et hjem hvor det var vold og brutalitet.

I begynnelsen var jeg usikker. Jeg visste ingenting om vold i hjemmet, jeg hadde ikke vokst opp slik, men da mannen min kom på tittelen «Sinna Mann», kom jeg i gang, for det var dette det handlet om for meg, angsten for sinte stemmer, angsten for det tause sinnet også, for å ha gjort noe galt, å ikke vite hva som var feil. Men jeg var ikke noen ekspert på dette emnet. det var derimot Øivind Aschjem, og han kunne gi meg faglig bakgrunn og sitater fra anonymiserte menn, kvinner og barn. Det var et stort materiale med utsagn og beskrivelser. Barn sa ting som dette: «Når faren min kommer hjem, begynner jeg å riste i beinet.» «Når pappa blir taus, blir det vanskelig å puste.» «Når Mamma og Pappa krangler, får jeg vondt i armene.» «Når Pappa begynner å kaste ting, gjemmer jeg meg under bordet.» «Når Pappa blir sint, er det ikke pappa lenger, men en annen.» «Når Pappa har slått hånden i veggen, får han hjelp av Mamma, da binder Mamma hvite silkeskerf om hånden hans.» «Jeg får vondt i magen når faren min begynner å knuse ting.» Disse sitatene hjalp meg å se situasjonen ut fra barnets ståsted, med barnas blikk og barnas egne ord. Det ga meg et konsekvent barneperspektiv.

DET PREOPERASJONELLE STADIET

Det konsekvente barneperspektivet er ikke bare avhengig av sitater fra barn og barns egne utsagn for å gjøre barnets språk troverdig og levende. Det handler også om at jeg må skrive i tråd med barnets utviklingsstadium, barnets alder. Barn er fundamentalt forskjellige fra voksne, de snakker forskjellig, tenker forskjellig, men deres språk og tanke følger linjer, og utviklingspsykologen Piaget har formulert disse kognitive trekkene i flere av sine verk (Piaget, J., 1959, «The Language and Thought of the Child»). Disse trekkene gjør det mulig å tenke som et barn, skrive som et barn ville uttrykt seg.

Vanligvis velger jeg å holde meg til perioden som Piaget kalte *den preoperasjonelle fasen*, utviklingstrinnet mellom to og seks år, hvor barn sier så mye rart og fascinerende. Dette er en fundamentalt annen måte å være i verden på, å tenke på, forstå på, føle på. Det preoperasjonelle barnet tenker i biter, fragmenter og i detaljer, ikke i linjer og helheter. Interesseciklusen er smalt og punktvis, og barnet mangler både fysisk og mentalt perspektiv, kan ikke ta en annens vinkel, kan ikke tenke seg inn i en annen persons sted. Dette igjen utløser annerledes empati og gir ofte en annen måte å vise medfølelse på, for barn kan overta følelsen, overta smerten eller bli sint. Barnet er på dette stadiet i sin utvikling egosentrisk, verden dreier rundt barnet, og barnet kan derfor ofte oppleve at det er deres skyld, det som skjer, barnets skyld at faren blir sint, barnets skyld at moren gråter, barnets skyld at det blir skilsmisse, barnets skyld når noen blir syke. Dette kan være en veldig belastning for barn, å bære hele verden på sine skuldre. På den andre siden kan barnet føle at det kan gjøre alt, få til alt, at det er mulig å rope for å stoppe regnet, rope for å få sola til å skinne. Det omnipotente

barnet kan få alt til å skje, alt til å ordne seg. Men når makten og styrken barnet tror det har, ikke fungerer, når ikke faren blir frisk, når ikke bestemoren står opp fra de døde, når ikke moren og faren blir sammen igjen etter en opprivende skilsmisse, kan maktesløsheten føles dobbelt så dyp, for barnet hadde faktisk trodd det kunne reparere og ordne med sin omnipotens, desto større skuffelse!

Ellers handler denne utviklingsfasen om å se på verden som om den er besjelet, som om hver ting, hvert dyr, hver gjenstand har menneskelige kvaliteter. For barnet er verden et besjelet og animistisk univers. Og det er spørsmål bakom spørsmål videre og videre bakom og under. For barnet kan spørre seg ned til det eksistensielle dyp med sine finalt tenkende funderinger og undringer, som ofte handler om det eksistensielle, om livet, døden, hvorfor, hva, hvem vi er. Men tanken som tenker, er en transduktiv tanke med hopp og sprett i assosiasjonene, og barnet kan ofte tenke i en kollektiv monolog, snakke-tenke om alt det som passerer i tankene. Ellers er det en karakteristisk mangel på konsekvens, konstans og konservering, både når det gjelder lengde, mengde, størrelse og tid. Det er konkrete forklaringer av abstrakte emner, kunstige forklaringer, «fantasifull» vitenskap og en egen forståelse av verden.

Gjennom disse grepene kan barnet i historien gis stemme og troverdighet. Og jeg bruker alltid disse preoperasjonelle holdepunktene når jeg skriver fram et barn. For barnet må føles ekte, barnet må ha pust og puls og forankring. En bonus ved å følge Piagets liste av trekk er at denne fasen er veldig poetisk og fantasifull. Barn forsøker ikke å være poetiske og fantasifulle, men når de tenker preoperasjonelt, skapes det poetiske formuleringer som

vi voksne skriver opp for å huske, for det er så morsomt eller søtt eller vakkert sagt. Så når jeg skriver at det ikke lenger er Pappa, men at det er Sinna Mann som vil ut, at det er Sinna Mann som klatrer opp stiger av ribbein, så er dette i tråd med den preoperasjonelle fasens kjennetegn. Jeg er ikke sint, sier Pappa. Ikke si at jeg er sint, når jeg ikke er sint, sier han. Det første er stemmen, den lille tonen i stemmen. Den lille taggen. Stemmen strammer seg og strammer seg. Og det blir hengelåser på stemmen og skarpe kanter. Jeg er ikke sint, sier Pappa. Men bak stemmen til Pappa er det en lukket dør. Og bak døra bak stemmen er det en mørk kjeller. Og nede i kjelleren er det noen som venter. En krum rygg. En svart muskel. En nakke.

METAFORENE

Å skrive en bildebok om et vanskelig tema som høy-konflikt-skilsmisse («Krigen») eller vold i hjemmet («Sinna Mann») innebærer å skrive fram et levende barn og gjøre dette barnet troverdig, å gi det noen av trekkene i Piagets beskrivelse av barns preoperasjonelle fase, men det handler også om å gi dette barnet en situasjon, en ramme. Ofte leter jeg etter denne rammen i en metafor som kan bære temaet, slik som i «Akvarium», hvor moren er en fisk, eller i «Håret til Mamma», hvor håret er de psykiske problemene. Men av og til er det barna selv som kommer med metaforene, slik som i «Sinna Mann», hvor barna sa at Sinna Mann var inne i Pappa, nedi kjelleren til Pappa:

Det er bare Pappa. Men i kjelleren bak stemmen til Pappa er det noen som reiser seg. Og opp trappa inne i Pappa er det noen som kommer. Boj hører det i pusten. Boj hører det i skrittene og i døra som slår. Det er Sinna Mann som kommer opp ryggen til Pappa. Sinna Mann som krummer

seg i nakken til Pappa. Sinna Mann som klatrer opp stiger av ribbein. Det er Sinna Mann som vil ut.

Også i «Krigen» var det barna selv som sa at det var en krig hjemme, at moren og faren bombet i stykker alt, at moren og faren brukte dem (barna) som soldater og spioner i krigen, at det var som å bo på Gaza-stripen, at de ikke hadde noe hjem lenger, at de var flyktninger. Selv om krigsmetaforikken var litt forslitt og velkjent som metafor-materiale, valgte jeg å bruke krigsmetaforene, nettopp fordi det var barnas egne uttrykk, og fordi alle barna kjente seg igjen i slike krigsallegorier. De visuelle fortellerne i «Krigen», Kaia Nyhus, og i «Sinna Mann», Svein Nyhus, valgte derimot å ikke bruke metaforikken i bildene, men lagde sin visuelle fortelling på sin måte ved å karikere og utvikle et kraftfullt ekspressivt bildespråk med farger og komposisjon, teksturer, former og symboler. Slik forteller bildet og teksten historien med forskjellige grep på parallelle måter, og helheten blir en dobbelt fortelling.

DET FARLIGE

Jeg er ikke noe redd for å skremme barn. En bok kan de jo bare lukke. Det er et medium de har kontroll over selv. Dessuten er jeg ikke redd for det skremmende. Barn liker å bli skremt, liker skrekkeeffekter, liker skumle lyder og skumle leker hvor de kan hyle og løpe, nesten på gråten av redsel slik som i «bjørnen sover» eller bro-bro-brille, som begge er skumle og brutale leker. Så jeg ville gjerne at både bildet og teksten skulle berøre og skremme og suggerere. Jeg tror ikke på å dekke over og forskjønne og harmonisere. Barn som lever i vold og i en høykonflikt-skilsmisse, er utsatt for terror og skrekk i det daglige. For dem er disse fortellingene ingenting i forhold. Men jeg ønsket at bildebøkene skulle ta deres situasjon på alvor, at

bildene skulle skremme, at ordene skulle skape ubehag og angst. Nå gjorde de ikke det hos barn, bare hos voksne. Og det er interessant, syns jeg, at barna selv ikke blir redde, at de ler og peker på den «dumme», voksne sinnamannen som gjør slik som barn, som oppfører seg som en unge, som viser dårlig oppførsel. Og de dumme voksne i «Krigen» som krangler og slåss, noe som ikke er lov, noe som betyr at de som voksne dummer seg ut. Så jeg klarte ikke skremme barna, men de voksne ser alvoret og terroren og blir vekket opp av hemmelighetene.

Én av de tingene lærerne pleier å spørre om, er hva de skal gjøre hvis et barn sier fra om at sånn er det hjemme hos dem også. Det er de bekymra for, og de vet ikke hva de skal si, hvordan de skal oppføre seg. Ringe barnevernet? Politiet? Derfor vil de sjelden at jeg skal lese opp «Sinna Mann» på skolen. Øivind Aschjem, derimot, hadde et godt svar på dette. Han sa at det var fint om barna faktisk våget å si fra, at slik var det hjemme hos dem også, eller at faren slo eller moren for den saks skyld, for da betydde det at hemmeligholdelsen nå var gått hull på, og da var det åpnet opp for samtale og åpenhet. Det var hans visjon med «Sinna Mann» å åpne opp, å få i gang samtale, å bryte tausheten, å skape et miljø hvor det var mulig å fortelle om vold, brutalitet, overgrep, omsorgssvikt. Slik jeg oppfattet ham, var det ikke så mye som skulle iverksettes der og da og straks og med én gang, for bare å kunne si det høyt var en god begynnelse, og så kunne lærere eller helsesøster kanskje etter hvert få til mer samtale rundt dette, og det var ikke alltid sikkert at et utrop der og da betydde vold i hjemmet heller.

BOKA EN VENN

Det skjer nesten alltid når jeg er på skolebesøk med boka

«Sinna Mann», at et barn eller en ungdom eller en voksen etterpå kommer bort til meg og forteller om hjemmesituasjonen sin, hvordan det var, eller hvordan det er. Barn spesielt sier ofte at de trodde ingen visste om dem, så hvordan kunne jeg vite det? Hadde jeg vært hjemme hos dem? Hadde moren snakket med meg? For hvordan ellers kunne jeg vite at det var slik de hadde det hjemme? Mange tror de er alene med dette, at det bare er de som har det slik, ingen andre i hele verden. Dette gjør disse barna veldig ensomme og veldig alene i den vanskelige situasjonen. Mye hviler på dem, og tausheten, hemmeligholdelsen er i seg selv tung å bære og gjør situasjonen verre og vanskeligere.

Nettopp for disse barna kan boka være en venn, én som sier til dem at de ikke er alene, én som viser en annen som også har det slik, én som våger å gjøre noe, én som tør å si fra. Og boka kan trøste, si at det ikke er deres skyld, hviske at de er fri til å gjøre som de vil, si fra og fortelle.

Initiativtageren Øivind Aschjem ville at «Sinna Mann» skulle finnes overalt, på bensinstasjoner, på matbutikken, som en del av Happy Meal på MacDonalds, barn skulle se den og vite om den uansett hvor de var. Slik ble det ikke. Det ble en dyr bok som få har kjøpt som gave. Men den finnes på bibliotekene. Den finnes på skolene. Og der ikke bibliotekarene har gjemt vekk sine eksemplarer av boka, finnes de for barn å snuble over. Og det er fint, sier rådgiver Øivind Aschjem, for da kan de få akkurat den hjelpen og støtten de trenger for å klare den vanskelige oppgaven som er så umulig å gjøre alene: å si fra. Sånn sett kan boka bli et frigjøringsverktøy, en oppskrift på hva som kan gjøres eller sies for å starte en frigjøringsprosess. Men for mange av de barna som ikke tør å si fra, som ikke

våger å fortelle, er det nok å vite at denne boka fins, og at fins er en måte, selv om de ikke tør det, at det fins håp, at det fins muligheter, det er ikke helt låst. Og da kan boka som venn trøste bare ved å fortelle med bilder og med tekst, trøste ved å være en bærer av historien, være én som vet om barnet og som har sett de aller mørkeste rommene. Dette fellesskapet med boka kan for noen barn være nok. Det kan være akkurat det som trengs, å vite at noen vet. Og boka vet. Og det er en trøst.

Og derfor skriver jeg disse bøkene om vold og overgrep og omsorgssvikt og dårlige situasjoner for barn, for å komme dem i møte med boka, for å kunne gi dem fortellingen som venn, for å trøste dem med ordene og gi dem hjelp til å hjelpe seg selv. For de fins der, disse barna, disse dype kjellerne, disse låste rommene, disse mørke kottene. Og derfor må også bøkene om dem finnes.

REFERANSER

■ Bader, B. (1976). *American Picturebooks from Noah's ark to the Beast Within*.

■ Gaiman, N. (2013). «I don't think there is such a thing as a bad book for children. There are no bad authors for children, that children like and want to read and seek out, because every child is different. They can find the stories they need to, and they bring themselves to stories.» Intervju for BBC America.

■ Marantz, K. (1977). *Multicultural Picture Books: Art for Understanding Others*.

■ Piaget, J. (1959). *The Language and Thought of the Child*.

■ Rhedin, U. (1992). *Bilderboken – på väg mot en teori*.

■ Rhedin, U. (2004). *Bilderbokens hemligheter*.

■ Rhedin, U. (red.) (2013). *En fanfar för bilderboken* (medforfatter).

EGNE BØKER JEG REFERERER TIL:

■ 1997: *Den grådige ungen* – bildebok om sjalusi og ei jente som vil ha og ete alt, illustrert av Svein Nyhus

■ 1999: *Hemmeligheten til fru Plomme* – illustrert av Svein Nyhus

■ 2000: *Bak Mumme bor Moni* – bildebok om uforståelig raseri, illustrert av Svein Nyhus

■ 2002: *Snill* – bildebok om snille, selvutsløttende jenter, illustrert av Svein Nyhus

■ 2003: *Sinna Mann* – bildebok om vold i hjemmet, illustrert av Svein Nyhus

■ 2005: *Tikk takk, sier Tiden* – bildebok om klokker og tid og stress og tidsklemma, illustrert av Svein Nyhus

■ 2007: *Håret til Mamma* – bildebok om en deprimeret mor, illustrert av Svein Nyhus

■ 2008: *Havet i hovedet* – bildebok illustrert av Iben Sandemose, bare utgitt på dansk

■ 2008: *Roy* – bildebok om en død hund, illustrert av Svein Nyhus

■ 2009: *God natt, natt* – godnattdikt for barn, illustrert av Svein Nyhus

■ 2011: *Håpe, sa gåsa* – dyredikt for barn, illustrert av min datter Kaia Dahle Nyhus

■ 2012: *Jeg kunne spise en ku* – dikt for barn, illustrert av Kaia Dahle Nyhus

■ 2013: *Krigen* – bildebok om barn i høykonfliktskilsmiss, illustrert av Kaia Dahle Nyhus

■ 2014: *Akvarium* – bildebok illustrert av Svein Nyhus

■ 2015: *Megzilla* – ungdomsbok illustrert av Kaia Dahle Nyhus

■ 2016: *Blekksprut* – bildebok om incest, illustrert av Svein Nyhus

IRMELIN KJELAAS, er førsteamanuensis i norsk ved NTNU, Fakultet for lærer- og tolkeutdanning. Hun disputerte i 2016 med doktorgradsavhandlinga «Institusjonell kommunikasjon og barns deltakelse. En undersøkelse av samtaler mellom enslige asylbarn og miljøarbeidere på institusjon». Kjelaas underviser i lærerutdanninga ved NTNU, og driver formidlingsvirksomhet i en rekke ulike profesjonelle kontekster.

KETIL EIDE, (PhD i sosiologi) er førsteamanuensis i sosialt arbeid ved Høgskolen i Sørøst-Norge, Institutt for sosialfag. Hans forskningsinteresser er knyttet til barndom og migrasjon og sosialt arbeid i et minoritetsperspektiv. Eide har i særlig grad forsket på enslige mindreårige flyktningers oppvekst og levekår, og han var i 2012 redaktør for boka Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger.

«VI SKAL HA FEST HVER DAG»

– OM KOMMUNIKATIVE UTFORDRINGER I OMSORGSARBEID MED ENSLIGE ASYLBARN

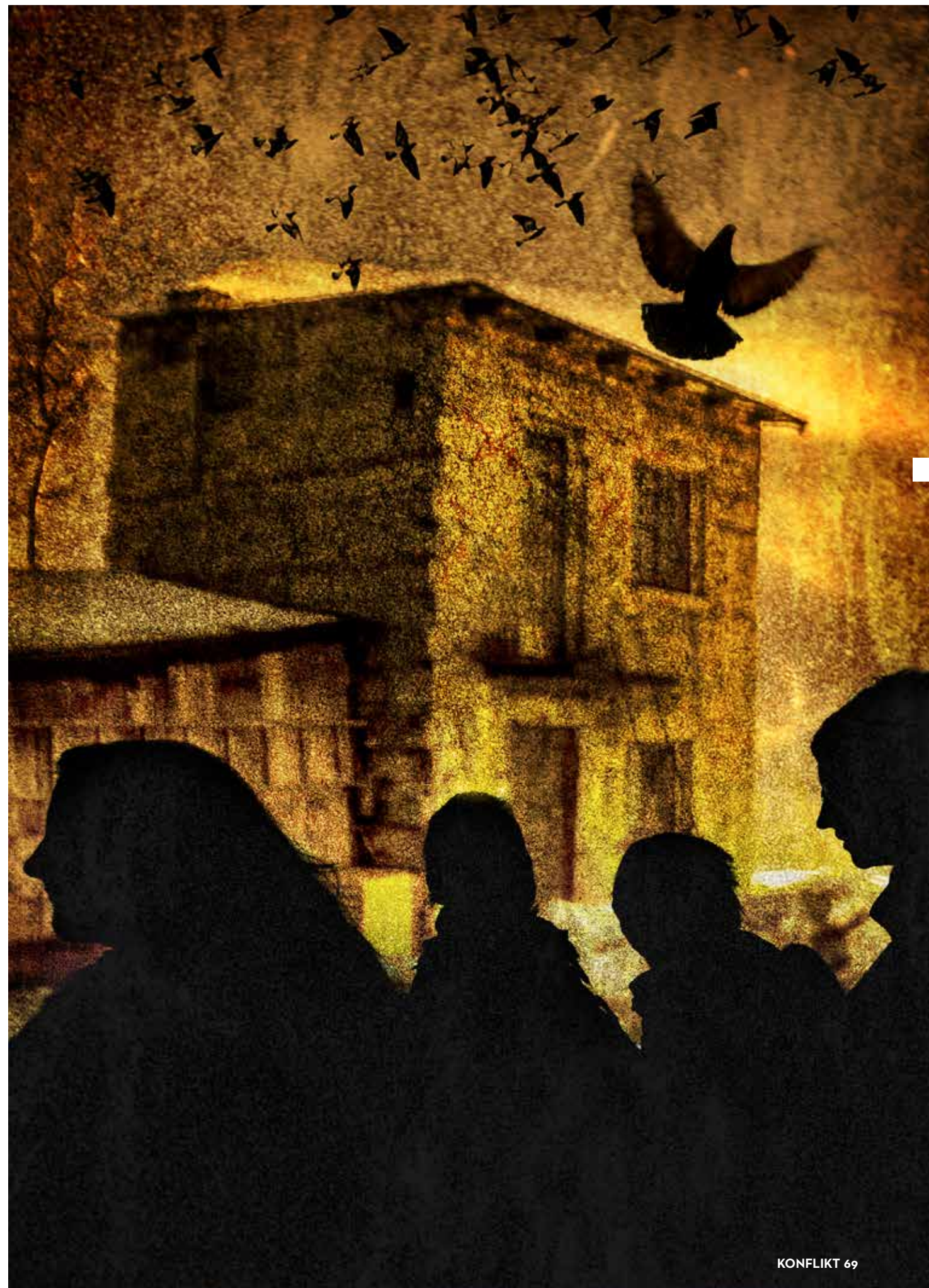
«Vi skal ha fest hver dag!» sier Abdul insisterende. Han er en afghansk gutt på 14 som kom til Norge som enslig mindreårig asylsøker for tre måneder siden. Han bor på et omsorgssenter for enslige mindreårige under 15 år drevet av det statlige barnevernet, Bufetat, og det er her dette scenarioet utspiller seg.

Det er ramadan, den muslimske fastemåneden, og Abdul ønsker, slik skikken er, å bryte fasten med et bedre måltid, *iftar*¹, etter solnedgang hver kveld. Han prøver å overbevise miljøarbeideren Trygve om at han og de andre muslimske barna bør få kjøpe inn tradisjonelle iftar-ingredienser fra den lokale «asiabutikken» til dette. Trygve argumenterer imidlertid med at det ikke er økonomi til at barna kan få kjøpe inn til et slikt ekstraordinært måltid hver kveld, og sier nei. Abdul prøver å forklare hvor viktig dette er for dem. Han kommer med flere argumenter, blir mer og mer oppgitt og avslutter altså med «Vi skal ha fest hver dag!» Trygve blir ikke mildere stemt av det, tvert imot blir han tydelig irritert over det som for ham framstår som et krav om særbehandling og ekstravaganse. Han sier derfor blankt nei, og setter med det punktum for diskusjonen.

Denne lille episoden kan tjene som illustrasjon på flere av de

små og store utfordringene enslige asylbarn møter når de kommer til Norge. Den illustrerer hvordan kultur og religion kan bli gjenstand for forhandling og også konflikt fordi mottaksapparatet muligens mangler kulturkunnskap, altså innsikt i sentrale aspekter ved barnas kulturbakgrunn, så som hvordan religiøse høytider som ramadan praktiseres (Qureshi, 2005), eller den illustrerer hvordan mottaksapparatet mangler *kultursensitivitet*, altså faktisk anerkjennelse av barnas kulturelle preferanser (Eide, Qureshi, Rugkåsa, & Vike, 2009). Kanskje illustrerer episoden også det forskere beskriver som mottaksapparatets og omsorgsinstitusjoners manglende evne til *partikularitet* (Tronto, 2010), det vil si evne til å møte hvert enkelt barn på dets egne premisser ved for eksempel å legge til rette for at barn som Abdul, som vil faste på tradisjonelt vis, får lov til det sjøl om det ikke gjelder *alle* barna på en institusjon. Episoden illustrerer muligens også hvordan det helt reelt kan være vanskelig å imøtekomme barnas ønsker og behov fordi

¹ Iftar betyr direkte oversatt «å bryte fasten», og er en tradisjonell flerretters middag. Ofte møtes flere familier og venner for å spise iftar-måltidet sammen.

det ikke er økonomisk handlerom til det, slik Trygve argumenterer med. Endelig illustrerer episoden muligens også en underliggende norm om at disse barna skal være *ydmyke og takknemlige*: De er heldige som får komme hit til «oss», og de bør derfor være takknemlige og ikke kreve særbehandling.

SPRÅKLIGE OG KOMMUNIKATIVE FAKTORER

Vår fortolkning er imidlertid at også det *språklige og kommunikative* spiller en avgjørende rolle i episoder som denne: Hva Abdul sier, med hvilke ord og formuleringer, og hvordan han sier det, med hvilken intonasjon, tempo, trykk og volum, og med hvilke gester og kroppsspråk, får avgjørende konsekvenser for hvordan samtalen forløper og ender: At han sier «vi skal ha fest», framfor eksempelvis «vi *ønsker* å ha fest» eller «vi *kunne gjerne tenke oss* å ha fest», og at han sier det på en insisterende måte, ser ut til å bidra til at Trygve blir irritert og avslutter diskusjonen med et blankt, kompromissløst nei. Slik får disse språklige og kommunikative aspektene avgjørende – og negative – konsekvenser for Abduls mulighet til å delta og medvirke: Det blir ingen videre samtale, og det blir ingen tradisjonell iftar for barna. I tillegg påvirker det muligvis relasjonen og samhandlinga mellom Abdul og Trygve mer generelt: Trygve får inntrykk av Abdul som en kravstor og insisterende gutt, mens Abdul oppfatter Trygve som kompromissløs og streng. Dette er sjølsagt et dårlig utgangspunkt for en god og tillitsfull relasjon mellom dem, jf. Christie, Døhli og Eide (2011), som framholder: «Det er en nær sammenheng mellom hvordan barnet blir oppfattet av omsorgspersonene og hva slags omsorg barnet får» (s. 63).

Nettopp de språklige og kommunikative utfordringene i møtet mellom minoritetsspråklige barn og hjelpere er derfor fokus i denne artikkelen: Hva innebærer det for et barn å skulle forstå og gjøre seg forstått, forklare og argumentere, på et språk det

har begrensa kompetanse i? Hvilke utfordringer oppstår? Hvordan kan disse forstås? Og hva kan eventuelt gjøres for å imøtekomme og løse dem? Disse dimensjonene vies, slik vi erfarer det, lite oppmerksomhet i praksisfeltet og i forskning om sosialt arbeid generelt og enslige mindreårige spesielt: Språk og kommunikasjon beskrives riktig nok ofte som en betydelig utfordring i eksempelvis møtet mellom barnevernet og minoritetsetniske barn og familier, men ofte knyttes dette til mer prekære språkbarrierer og utfordringa i å sikre at informasjon overhodet blir forstått (Paulsen, Thorshaug & Berg, 2014). Behovet for tolk og viktigheten av å sikre god kvalitet på tolkinga understrekes derfor i en rekke ulike studier og profesjonelle kontekster (Nilsen & Hitching, 2010, 2013; Ørvig, 2007). Spesielt i møte med utsatte barn som enslige mindreårige anses dette som viktig (Keselman, 2009; Kjelaas, 2016; Kjelaas & Eide, 2015). Kommunikasjon *uten* tolk – som samtalen mellom Abdul og Trygve, der Abdul tilsynelatende behersker nok norsk til å forstå og gjøre seg forstått – beskrives imidlertid sjeldnere. Ofte fortolkes utfordringene i slik samhandling som *kulturforskjeller*, og ikke som forårsaka av språklige og kommunikative forskjeller og asymmetri (Paulsen et al., 2014, s. 10). Dette kan føre til *kulturalisering*, det vil si et overdrevet fokus på kultur som årsak til atferd (Rugkåsa, Eide, & Ylvisaker, 2015): Abdul er kravstor fordi han er afghaner, og afghanere er sånn og slik. Det kan også føre til *psykologisering*, ei oppfatning av at det er personlighet og bestemte egenskaper hos samtalepartneren som gjør at han opptrer som han gjør: Abdul *er* en kravstor gutt fordi han har en sånn og slik personlighet. I begge tilfeller oppfattes språkbruk og kommunikasjon som et uttrykk for hvem Abdul *er*, framfor som noe Abdul *gjør* – og noe han gjør som kan ha en rekke ulike årsaker, også kultur og personlighet, men der det «reint» språklige og kommunikative spiller en betydelig rolle.

I det følgende gjør vi en analyse av eksempelet i innledninga og peker nettopp på hvilke språklige dimensjoner som kan være virksomme i møter som det mellom Abdul og Trygve. Tilnærminga er primært språkvitenskapelig, og vi drar blant annet veksler på perspektiver fra flerspråklighets- og andrespråksforskning – det vil si forskning på hva som kjennetegner utviklinga og bruken av flere/nye språk, og på forskning om interkulturell kommunikasjon – det vil si forskning om hvordan språklige og kommunikative signaler og strategier brukes ulikt i ulike kulturelle kontekster (Gumperz, 1982). Dette innebærer at det primære fokuset ligger på *hvordan* deltakerne kommuniserer, mer enn på *hva* de faktisk snakker om. Før analysen gir vi en kort redegjørelse for hvem de enslige mindreårige asylsøkerne er, og argumenterer for at det er spesielt viktig å være bevisst de språklige og kommunikative utfordringene i møte med denne gruppa. Avslutningsvis retter vi fokus mot profesjonell omsorgsutøvelse og knytter de språkvitenskapelige perspektivene til prinsipper for profesjonell omsorg, slik dette beskrives av blant andre den norske psykologen Karstein Hundeide (2007) i hans modell *International Child Development Program* [ICDP]. Vi beskriver også hvordan kritisk refleksjon kan være en hensiktsmessig tilnærming i omsorgsarbeidet (Askeland, 2011; Fook, 2002) ved også å innlemme kunnskap om språk og kommunikasjon.

ENSLIGE MINDREÅRIGE ASYLSØKERE

Enslige mindreårige asylsøkere er barn og unge under 18 år som kommer til Norge alene, uten foreldre eller andre med foreldreansvar (Eide & Broch, 2010). Majoriteten av dem som kommer, er gutter. De fleste er over 16 år, og de fleste som kom i 2015, var fra Afghanistan, Irak, Somalia, Etiopia, Eritrea og Syria (Utlendingsdirektoratet, 2015). Gruppa er med andre ord sammensatt både når det gjelder nasjonalitet, etnisitet, språk, bakgrunn, flukttårsak og flukterfaringer (Kohli, 2007; Øien, 2010).

Som gruppe betraktes enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger som spesielt sårbare. Mange av dem har opplevd krig, forfølgelse, tortur, overgrep, fattigdom og nød (UNHCR, 2014), og mange strever med ulike posttraumatiske plager, søvnproblemer og mareritt (Eide, 2012a; Oppedal, Jensen, & Seglem, 2008). I tillegg møter mange generelle utfordringer knytta til det å være asylsøker og innvandrere, eksempelvis språkproblemer, kulturforskjeller, rasisme, stigmatisering og marginalisering (Watters, 2008). Videre kommer det at disse barna er enslige, uten foreldre, i en livssituasjon hvor de har et stort behov for omsorg og støtte. Dette gjør barna utsatte, og det gjør det spesielt viktig å legge til rette for deres deltakelse og medvirkning (Kjelaas, 2016). Liden (2008) sier:

Særlig sårbare barn kan ha sterkere interesser enn andre barn i å delta i saken, uttale seg og bli respektert som sakens hovedperson, fordi disse barna er spesielt utsatt for å bli overkjørt og utestengt, og har minst ressurser å stille opp med for å få fram konsekvensene av myndighetenes vedtak for eget liv (s. 40).

Ett område hvor enslige asylbarn har svake forutsetninger, er nettopp i det språklige og kommunikative. Den svenske samtaleforskeren Olga Keselman (2009) understreker hvor viktig det er å ta høyde for dette i møte med disse barna. Hun har undersøkt enslige asylbarns deltakelse i asylintervjuer i Sverige, og beskriver at barnas mangelfulle språklige og kommunikative kompetanse er et vesentlig hinder for dem når det gjelder muligheten til få fremma og anerkjent sin sak:

Other factors which might further impede these children from achieving their task is the pragmatic and linguistic deficiency, which they experience in a context where they lack communicative means and are not fully aware of the norms and regulations relevant for the encounter (s. 5–6, vår kursivering).

På bakgrunn av en slik generell forståelse av de enslige asylbarnas situasjon og behov er det viktig at mottaksapparatet er spesielt sensitive overfor de språklige og kommunikative forutsetningene til nettopp disse barna. De må være sensitive overfor hvilke konsekvenser det har å være ny på norsk.

Å VÆRE NY PÅ NORSK

Abdul i eksempelet har vært i Norge i tre måneder. Han snakker tilsynelatende godt norsk til å ha vært her så kort tid, og han deltar aktivt i enkle samtaler om hverdagslige temaer. Likevel er det en begrensa kompetanse han har: Flerspråklighetsforskeren Jim Cummins (1979) skisserer et grovt skille mellom ulike nivåer av språkbeherskelse, og hevder det tar mellom halvannet og to år å utvikle det han omtaler som et grunnleggende hverdagsspråk² – det som gjør det mulig å delta i dagligdags sosial samhandling. Å utvikle et mer avansert, abstrakt og «akademisk» språk³ tar imidlertid fem til sju år, og enda lenger for innlærere uten skolebakgrunn og solid morsmålskompetanse (f.eks. Collier & Thomas, 2001). Ofte er det imidlertid vanskelig å oppfatte hvordan det står til med det mer avanserte språket, fordi det er lett å la seg blende av et godt og «flytende» hverdagsspråk. Dette er ofte enda mer utfordrende hos barn, som relativt raskt tar språket i bruk, og som lettere enn voksne kan få aksentfri uttale. For Abdul, som er en relativt pratsom gutt, kan det dermed være lett å tro at han har en bedre norskkompetanse enn han faktisk har, og ikke ta tilstrekkelig høyde for at han kun har et svært begrensa språk, og at tvetydighet og misforståelser kan skyldes dette. Vi skal se nærmere på noen konkrete trekk som kan skape slike utfordringer.

I andrespråksteori beskrives det språket innlærere som Abdul bruker, som *mellomspråk* (Selinker, 1972). Mellom viser til at

språket ligger mellom morsmålet/førspråket og målspråket, altså norsk i vårt tilfelle, og har trekk fra begge. Mellomspråket er blant annet kjennetegna av forenkling av trekk i norsk, både når det gjelder form og innhold, og én type forenkling er *overgeneralisering*, det vil si å overforbruke ord – å bruke ett og samme ord i for mange sammenhenger. Det kan være dette vi ser et eksempel på når Abdul bruker ordet «fest» i diskusjonen med Trygve. Kanskje bruker han dette i stedet for uttrykk som «godt måltid» eller «bedre måltid» som muligens ville ha vært en mer presis beskrivelse, og ikke minst et langt mindre kravstort ord i sammenhengen. Å skulle ha fest hver dag i en hel måned kan tross alt synes som et nokså «freidig» ønske uavhengig av hvor kultursensitiv en er eller tilstreber å være. Det kan være overgeneralisering vi ser et eksempel på også når Abdul bruker ordet «skal». Kanskje mestrer han ikke flere forskjellige modalverb – verb som «skulle», «kunne» og «ville», som brukes for å uttrykke hva slags forhold taleren har til det hun ytrer – om hun eksempelvis mener noe er helt nødvendig («vi skal»), ønskelig («vi vil») eller bare mulig («vi kan»), og som dermed ofte modererer et utsagn og gjøre det mer eller mindre kravstort. Abdul, som muligvis kun behersker «skal», ender med å bruke formuleringa «skal ha fest» der det ville ha passa bedre å bruke eksempelvis «vi *vil* så gjerne» eller «vi *kunne* tenke oss». Dermed framstår han som mer kravstor enn han kanskje har som intensjon.

Når det gjelder bruken av «skal», kommer dessuten et annet aspekt inn, nemlig det forhold at mellomspråket ofte kjenetegnes av *overføring* av ord, uttrykksmåter og bøyingsmønster fra morsmålet. Det er denne typen overføring vi ser et eksempel på når nordmenn spør «What is the clock?» på engelsk, fordi vi spør på denne måten på norsk. I vårt tilfelle kan det være dette vi ser et eksempel på når Abdul bruker «skal» på den måten

han gjør. Kanskje er «skal» ganske enkelt den mest vanlige, eller til og med den eneste, måten å gi uttrykk for hva en ønsker, på morsmålet, og dermed bruker han det også på norsk.

Et tredje aspekt ved bruken av «skal» og den insisterende tonen Abdul har, dreier seg om et annet nivå av kommunikasjonen, nemlig om konvensjoner for hva det er adekvat å si, på hvilken måte, til hvem, når. En sentral forsker innafor interkulturell kommunikasjon, John J. Gumperz, framholder at «language usage, norms for what counts as appropriate speech behaviour, as well as the very definitions of such events, vary from culture to culture and context to context» (1982, s. 3). Det innebærer at det som i en norsk kontekst kan oppfattes som uhøflig og kravstort, som det i en diskusjon å si at en skal ha fest hver dag, ikke nødvendigvis ville oppleves slik i Afghanistan, på samme måte som utsagn eller signaler etniske nordmenn ikke oppfatter som uhøflige, kan oppfattes som krenkende for en afghaner. Et slikt eksempel er det å sitte med fotsålene mot den en snakker med. I Kjelaas’ hovedfagsstudie fra 2006 beskriver en av informantene, en mann fra Midtøsten, hvordan han opplevde dette som svært respektløst da han kom til Norge, hvor hvem som helst, når som helst, kunne vise ham fotsålene sine. I en norsk kontekst er ikke dette meningsbærende, det signaliserer ingenting – verken respekt eller respektløshet. På samme måte kan det forholde seg med Abduls insistering på å skulle ha fest hver dag. Kanskje er dette for ham en helt adekvat måte å be om å få feire ramadan på slik han er vant til fra hjemlandet. Abdul oppleves som insisterende: Han snakker relativt raskt og med litt høyere volum enn ellers. Dessuten virker intonasjonen eller setningsmelodien, og trykket i det han sier, insisterende. Nettopp intonasjon og trykk er aspekter som ofte skaper tvetydighet og misforståelser i møtet mellom folk med ulik språkbakgrunn. Dette er trekk det er vanskelig å lære og avlære,

spesielt når en er så gammel som Abdul – 14 år. Det er dessuten trekk som kan være svært subtile og dermed vanskelige å oppfatte: For eksempel er det kun subtile forskjeller mellom intonasjonen i «Du skal ikke ha mer? (med spørreintonasjon på slutten) og «Du skal ikke ha mer» (uten spørreintonasjon), og det er kun en liten trykkforskjell mellom «Hva er *det*?» og «Hva er *det*?». Mange språkkinnlærere bruker derfor trykk og tone som avviker fra det vi kan kalle «innfødt-lik norsk» (Scollon & Scollon, 2001). Samtidig er dette noen av de trekkene som er mest avgjørende for å uttrykke eksempelvis høflighet og for å bli oppfatta som hyggelig og velmenende, og avvik er dermed noe samtalepartneren ofte vil reagere på (Gumperz, 1982). Avvik vil, slik vi har vært inne på tidligere, oppfattes som et uttrykk for samtalepartnerens holdninger og intensjoner, ikke som et språklig eller kommunikativt avvik, jf. Gumperz (1982) som sier:

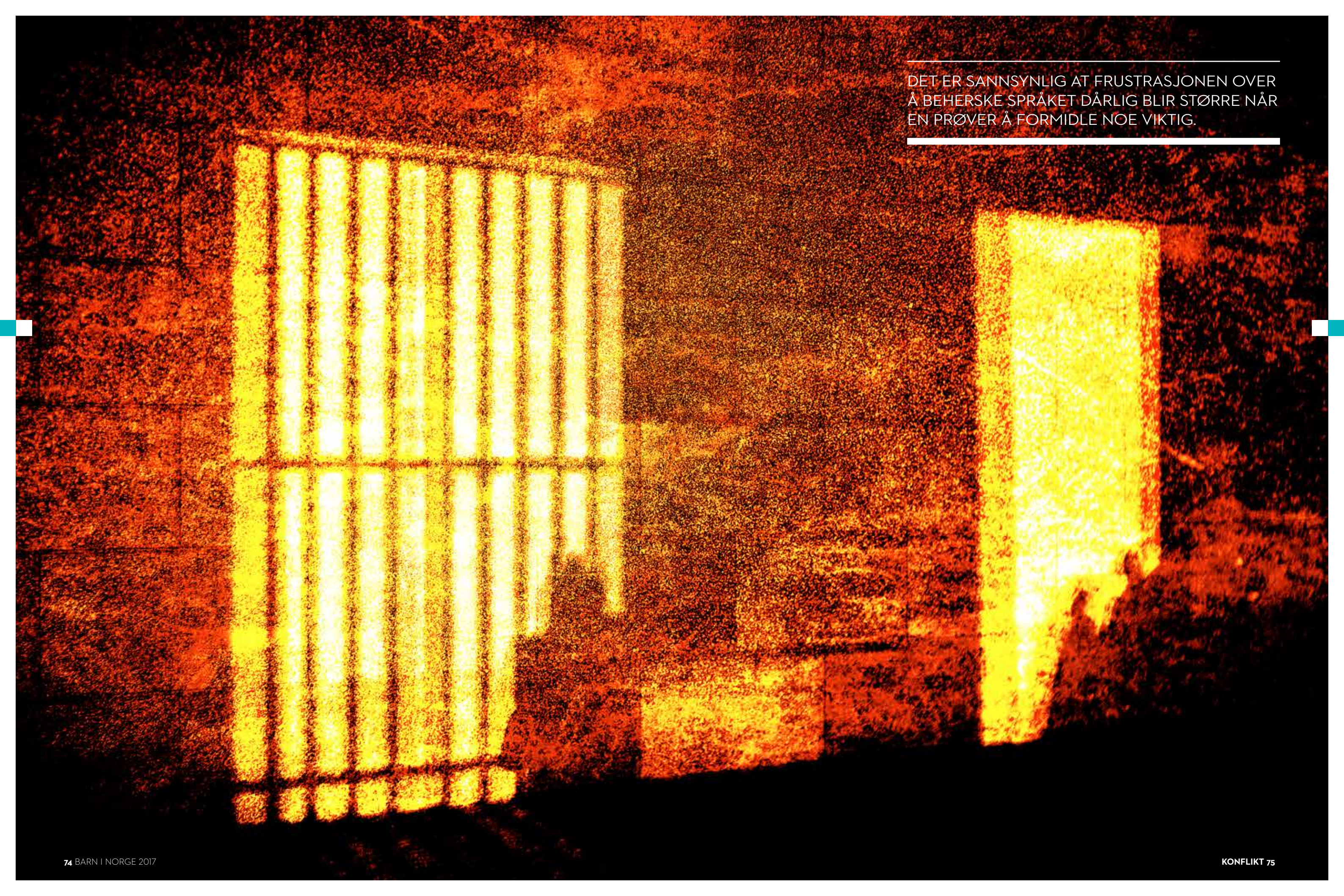
Interactants do not ordinarily notice that the listener may have failed to perceive a shift in rhythm or a change in pronunciation. Miscommunication of this type is regarded as a social faux pas⁴ and leads to misjudgments of the speaker’s intent; it is not likely to be identified as a mere linguistic error (s. 132).

I sum demonstrerer eksempelet i vår analyse noen av de språklige og kommunikative utfordringene som kan oppstå i møtet mellom samtalepartnere med ulik språkbakgrunn. I møtet mellom barn og voksne, som i vårt tilfelle, kommer disse utfordringene og denne språklige asymmetrien i tillegg til den alders-, kunnskaps- og ressursmessige asymmetrien som kjennetegner relasjonen. Dette er det, slik vi ser det, viktig at hjelpere i mottaksapparatet er seg bevisst, noe vi vil komme nærmere tilbake til i avslutninga. Først vil vi imidlertid kort se på et annet aspekt ved det å være ny på norsk, nemlig det følelsesmessige. Der vi til nå primært har sett på *hvordan*

² Basic Interpersonal Communication Skills, [BICS]
³ Cognitive Academic Language Proficiency, [CALP]

⁴ Feiltrinns.

DET ER SANNSYNLIG AT FRUSTRASJONEN OVER
Å BEHERSKE SPRÅKET DÅRLIG BLIR STØRRE NÅR
EN PRØVER Å FORMIDLE NOE VIKTIG.

Abdul bruker språket, tar vi nå også høyde for temaet hva han snakker om, og ser det i sammenheng med det å ha begrensa språkkompetanse.

SPRÅK, FØLELSER OG FRUSTRASJON

Å være språkinnlærer, som Abdul, innebærer ikke bare å tilegne seg en ny grammatisk struktur, et ordforråd og en ny og fremmed uttale, eller å tilegne seg konvensjonene for når en kan si hva, til hvem, på hvilken måte. Det å være språkinnlærer innebærer også ei stor *emosjonell* belastning: Å ikke kunne kommunisere på sitt eget språk, eller et språk en behersker godt, innebærer å bli fratatt den fremste ressursen en har for å meddele seg, gi uttrykk for hva en tenker, føler, ønsker og vil. Mange andrespråksinnlærere opplever dette som et betydelig handikap og syns det er svært frustrerende (Kjelaas, 2006). Det er sannsynlig at frustrasjonen over å beherske språket dårlig blir større når en prøver å formidle noe viktig. For Abdul er ramadan og iftar åpenbart et viktig tema, og som etniske nordmenn kan vi lett forestille oss hvordan det ville være å måtte argumentere for overhodet å få feire jul, for måten vi ønsker å gjøre det på, for hva vi ønsker å spise og hvorfor. Det ville kanskje vært utfordrende og frustrerende i seg sjøl. På et nytt og fremmed språk vi hadde lite kompetanse i, ville det sannsynligvis vært enda mer utfordrende og frustrerende. Kanskje kan Abduls insisterende tone, og hans oppgitte og litt desperate «Vi skal ha fest hver dag!» også forstås i lys av det.

HVORDAN INNLEMME REFLEKSJON RUNDT SPRÅKLIGE OG KOMMUNIKATIVE FAKTORER I OMSORGSARBEIDET MED ENSLIGE ASYLBARN?

Som beskrevet innledningsvis erfarer vi at ulike og ujevne språklige og kommunikative forutsetninger, og konsekvensene dette har i og for omsorgsarbeidet, er lite beskrevet i forskning

og litteratur om flerkulturelt sosialt arbeid, sjøl om det anerkjennes som ei betydelig utfordring. Vi vil derfor ta til orde for at det er viktig med mer kunnskap og bevissthet om disse temaene i utdanning, profesjonsutøvelse og refleksjon rundt egen praksis.

I den faktiske omsorgsutøvelsen med enslige asylbarn som Abdul mener vi at prinsipper fra ICDP-modellen (International Child Development Program) kan være hensiktsmessige tilnærminger (Hundeide, 2007). Det overordna målet med denne modellen er å bedre samspillet mellom omsorgsgivere og barn – det er å «fremme et berikende og stimulerende samspill» og «en sensitiv og uttrykksfull kommunikasjon [...]», slik at det følelsesmessige forholdet mellom omsorgsgiver og barn blir positivt og utviklende» (Icdp.no). En sensitiv kommunikasjon innebærer ikke bare sensitivitet overfor *innholdet* i kommunikasjonen, men også *formen*, slik vi nettopp fokuserer på i vår analyse. ICDP bygger på utviklingspsykologisk forskning hvor det er grundig dokumentert at det å være en god og sensitiv samspillspartner og omsorgsgiver blant annet innebærer «trening i å se og fortolke ansiktsuttrykk, bevegelser, kroppsspråk og kvalitet på stemmen hos barnet» (Christie, Døhlie, & Eide, 2011, s. 63). I interkulturelle møter som det mellom Abdul og Trygve innebærer dette også å være sensitiv overfor *andre* «kulturspesifikke» måter å bruke ansikt, bevegelse, kropp, stemme, tone og trykk på, i tillegg til sensitivitet overfor at samtalepartneren er ny på norsk. Mer konkret søkes målene i ICDP nådd gjennom tre dialoger, nemlig *den følelsesmessige dialogen*, *den meningsskapende dialogen* og *den regulerende dialogen* (Christie et al., 2011). Disse tre dialogene er sterkt knytta til hverandre ved at for eksempel grensesetting (regulering) overfor barn og unge ideelt sett forutsetter både en følelsesmessig relasjon og muligheten for å snakke om og utvide mening i det som skjer i

situasjonen. Alle dialogene kan også innlemme språklige og kommunikative aspekter, da det kommunikative sjølsagt både har følelsesmessige og reguleringsmessige årsaker og konsekvenser. Det er likevel den meningsskapende og utvidende dialogen, som har som mål å «gi mening til og beskrive hva som skjer» og å «utvide forståelser og gi forklaringer» (www.icdp.no), som er spesielt egna til å drøfte språklige og kommunikative dimensjoner som dem som er beskrevet i vår analyse. Gjennom analyse og drøfting av samtaler som den mellom Abdul og Trygve vil Abdul (og også Trygve), kunne få forklaringer på hva som skjer, hvorfor og med hvilke konsekvenser, og dermed en utvida forståelse både av samspillet, språklige og kommunikative konvensjoner, eventuell miskommunikasjon, mer dyptgripende konsekvenser av dette osv.

ICDP er altså ei god tilnærming, men kunnskap om utviklingspsykologi og godt samspill, samt kjennskap til modeller for omsorgsutøvelse, er likevel ikke tilstrekkelig for å utøve god omsorg. De fleste omsorgsutøvere på institusjoner har gode intensjoner og vil gjerne gjøre det beste for de barna de har ansvar for. Likevel er det ofte et gap mellom det en som profesjonsutøver tror på, og det en faktisk gjør i ulike situasjoner, og det er mange faktorer som påvirker den omsorgen som utøves. Det kan dessuten være vanskelig å sette teorier og modeller ut i praksis. *Kritisk refleksjon* (Askeland, 2011, Fook, 2007) er derfor ei god metodisk tilnærming. Dette er en velkjent metode i sosialt arbeid, og den dreier seg om at profesjonsutøvere – gjennom veiledning – skal bli bevisst både på hva de tror de gjør, og hva de faktisk gjør. Ved å gjøre konkrete praksiserfaringer til gjenstand for systematisk utspørring og utforske profesjonsutøvernes egne forståelser, holdninger, tanker og følelser er målet at de skal utvikle alternative praksiser og nye forståelser. Innafor ei sånn

tilnærming kan nettopp betydninga av språklige og kommunikative dimensjoner gjøres til gjenstand for refleksjon og meningsutviding. I neste omgang kan dette gjøre profesjonsutøveren i stand til å gjenkjenne slike dimensjoner, anerkjenne betydninga av dem og også gå i dialog med barnet om dem.

AVSLUTNING

Abdul vil feire ramadan på samme måte som han er vant til hjemmefra, med en god iftar med tradisjonelle afghanske retter. Med sin begrensa norskkompetanse og kulturspesifikke måte å kommunisere på, argumenterer han for dette, flere ganger, før han til slutt insisterer på at de muslimske barna «skal ha fest hver dag!». Ved første øyekast synes dette som et nokså freidig – for ikke å si direkte kravstort og frekt – ønske. Ved nærmere øyesyn og med et språkvitenskapelig blikk fortoner det seg imidlertid annerledes: Svakere språklige forutsetninger, andre kommunikative konvensjoner samt frustrasjonen over ikke å få uttrykt seg presist og argumentert overbevisende nok, kan alle være faktorer som forklarer hvorfor Abdul sier det han sier på denne måten. Med denne artikkelen håper vi å ha vist hva disse språklige og kommunikative faktorene kan bestå i, hvordan de kan forstås, samt hvor viktig det er å ha kunnskap om dem og innlemme denne kunnskapen i profesjonelt omsorgsarbeid. Skal vi møte flyktningbarn som Abdul på en god måte, er det nemlig nødvendig også å anerkjenne hva det innebærer for et barn å være ny på norsk.

DE FLESTE OMSORGSUTØVERE PÅ
INSTITUSJONER HAR GODE
INTENSJONER OG VIL GJERNE
GJØRE DET BESTE FOR DE BARNA
DE HAR ANSVAR FOR.

REFERANSER

■ Askeland, G.A. (red.) (2011). *Kritisk refleksjon i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

■ Christie, H.J, Døhlie, E. & Eide, K. (2011). Omsorgen for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere – introduksjon av en arbeidsmetode. I: *Barn i Norge 2011- Vold og traumer. Årsrapport om barn og unges psykiske helse*. Organisasjonen Voksne for barn.

■ Collier, V.P., & Thomas, W.P. (2001). Educating Linguistically and Culturally Diverse Students in Correctional Settings. *Journal of Correctional Education*, 52(2), 68–73.

■ Eide, K., Qureshi, N.A., Rugkåsa, M., & Vike, H. (red.) (2009). *Over profesjonelle barrierer. Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Eide, K., & Broch, T. (2010). Enslige mindreårige flyktninger: kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer (fra: Reprint Edition)

■ Eide, K. (red.) (2012a). *Barn på flukt: psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal.

■ Eide, K. & Hjern, A. (2013). Unaccompanied Refugee Children – Vulnerability and Agency. I: *Acta Paediatrica* DOI: 10.1111/apa.12258

■ Fook, J. & Gardener, F. (2007). *Practising Critical Reflection. A resource Handbook*. Berkshire: Open University Press.

■ Gumperz, J.J. (1982). *Discourse strategies*. New York: Cambridge University Press.

■ Hundeide, K. (2007). *Innføring I ICDP Programmet*. Oslo: ICDP Norge, lcdp.no, fra <http://www.icdp.no/>

■ Keselman, O. (2009). *Restricting participation: Unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearings in Sweden*. PhD, University of Linköping, Linköping.

■ Kjelaas, I. (2006). *Det tar tid å lære det som sies mellom setningene. Om kommunikative utfordringer på arbeidsplassen for sykepleiere med innvandrerbakgrunn*. MA, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.

■ Kjelaas, I., & Eide, K. (2015). Barnets stemme i tolkemedierte samtaler. *Norges barnevern*, 2.

■ Kjelaas, I. (2016). *Barns deltakelse i institusjonelle samtaler. En studie*

av samtaler mellom enslige asylbarn og miljøarbeidere på omsorgs-senter. PhD, NTNU, Trondheim (2016:3)

■ Kohli, R.K.S. (2007). *Social Work With Unaccompanied Asylum Seeking Minors*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

■ Nilsen, A.B., & Hitching, T.R. (2010). *Talking for barn – en status-rapport*. Oslo: Høgskolen i Oslo.

■ Nilsen, A.B., & Hitching, T.R. (2013). Exploring interpreting for young children. *Interpreting and Translation*.

■ Oppedal, B., Jensen, L., & Seglem, K.B. (2008). UngKul-rapport nr. 1: *Når hverdagen normaliseres: Psykisk helse og sosiale relasjoner blant unge flyktninger som kom til Norge uten foreldrene sine (Vol. 1)*. Oslo: Folkehelseinstituttet.

■ Paulsen, V., Thorshaug, K., & Berg, B. (2014). *Møter mellom innvandrere og barnevernet. Kunnskapsstatus*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

■ Qureshi, N.A. (2005). Profesjonell kultursensitivitet framfor faglig etnisentrisme. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 2(03), 261–274.

■ Rugkåsa, M., Eide, K., & Ylvisaker, S. (2015). Kulturalisering og symbolsk mening i barnevernsarbeid 1. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(2).

■ Scollon, R., & Scollon, S.W. (2001). *Intercultural Communication. A Discourse Approach* (Vol. 21). Malden, MA: Blackwell Publisher.

■ Selinker, L. (1972). *Interlanguage*. *International Review of Applied Linguistics* 10, 209–241.

■ Utlendingsdirektoratet. (2015). Asylvedtak for enslig mindreårige asylsøkere fra Utlendingsdirektoratet <http://www.udi.no/nn/statistikk-og-analyse/statistikk/asylvedtak-for-ema/>

■ Watters, C. (2008). *Refugee Children. Towards the next horizon*. London and New York: Routledge.

■ Øien, C. (2010). *Underveis: en studie av enslige mindreårige asylsøkere* (fra: Reprint Edition)

■ Ørvig, K. (2007). *Tolken som redskap eller kulturinformant? Et samhandlingsstudie av tolkede klientsamtaler i sosialtjenesten*. PhD, University of Tromsø, Tromsø.

KERSTIN SÖDERSTRÖM er barnepsykolog i Divisjon psykisk helsevern, Sykehuset Innlandet HF, og forsker ved Høgskolen i Lillehammer. Hennes fagfelt er barn og unges utvikling under belastende livsomstendigheter og individets betingelser i den større sosiokulturelle kontekst. Hennes doktorgrad handler om foreldreskap og rus, og hun forsker på barn som pårørende, hvilken kunnskap vi trenger for å forstå barn og foreldre, og hvordan hjelpeapparatet og andre samfunnsinstitusjoner kan støtte barns utvikling.

BARN I FAMILIENS VOLD

«Det er et gammelt og løgnaktig ord om «de glade barndomsdager». Det er ingen voksen som lider så grenseløst og ubehersket som inntrykksomme barn gjør. [...] Barndommen er menneskets hardeste tid» (Hamsun, 1907/1911).

INNTRYKKSØMME BARN

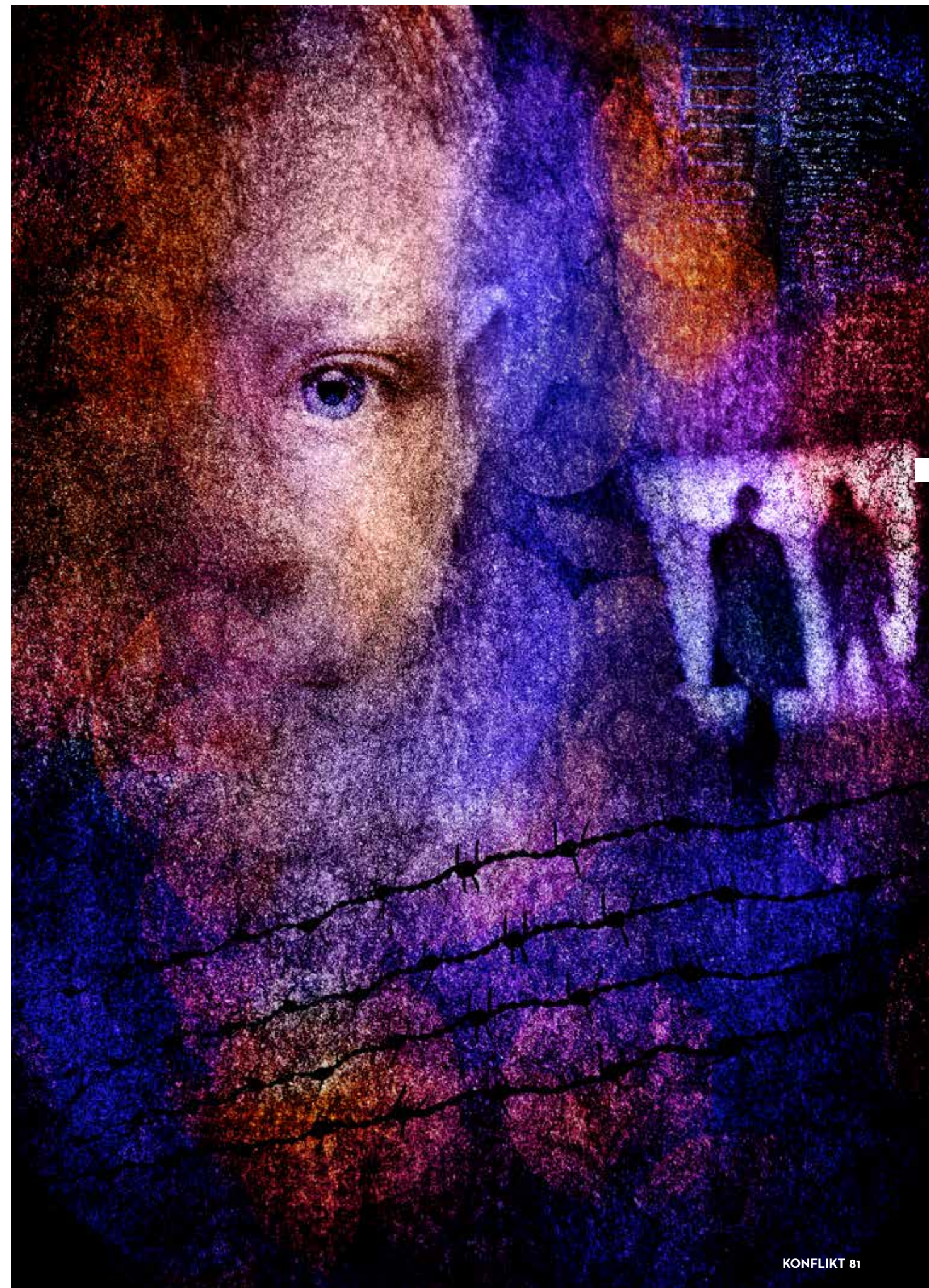
Knut Hamsun ville vekke sin samtid, røske opp i den feilaktige oppfatningen om «barndommens grønne dal», at tukt måtte tåles, at man ikke skulle bry seg med det som foregikk bak hjemmets fire vegger. Han snakket av erfaring og tok tidlig til orde for en offentlig debatt om omsorgssvikt, barnemishandling og familievold. I dag, hundre år senere, vet vi at Hamsun hadde rett i at barn er særlig inntrykksomme. De lar seg ikke bare merke, barn formes av vonde relasjonserfaringer (Mothander, 2000). Vedvarende stress, redsel og overgrep i omsorgsrelasjonen setter spor i kropp og sinn (Braarud & Nordanger, 2011; Teicher, 2002).

Men barn er ikke bare inntrykksomme. Mange som har vært gjennom belastende barndomserfaringer, blir tøffe, følsomme, kloke ungdommer og velfungerende voksne. Det betyr ikke vi kan dempe bekymringen og tenke at det vil helst gå bra. Nei, det betyr bare at en oppvekst består av så mye, og et barn er så mangt. Ett søsken kan tåle, mens et annet blir såret. Det betyr

at sammen med det vonde kan det også være mye godt. At omsorg og svikt, nærhet og forsømmelse, utrygghet og trygghet kan eksistere under samme tak, samtidig.

For å forstå hvordan belastning og beskyttelse virker, må vi snakke med dem det gjelder. Dersom vi supplerer risiko- og skadeperspektivet med kunnskap om mestring, resiliens og meningsdannelse med utgangspunkt i barn og unges egne fortellinger, kan vi få nye innsikter om hvordan barn og unge manøvrerer i slike familier, og hvorfor vold i nære relasjoner fortsatt er så vanskelig å oppdage.

Målet med denne artikkelen er å belyse hvordan barn og ungdom forstår familievold og -konflikt, hvordan de oppfatter de voksnes handlinger, og hva de selv gjør. Et annet mål er å undersøke hvorfor barns belastninger i familien er så vanskelige å fortelle om, og for utenforstående å oppdage. Dette gjør jeg gjennom 17-årige «Stines» fortelling, én fortelling blant mange, men som illustrerer fenomener som gjelder flere.

Men først en kort kunnskapsgjennomgang om barn og familievold, så en presentasjon av artikkelens teoretiske perspektiver og forskningsmetode.

HVA VET VI OM BARN OG FAMILIEVOLD?

Vi vet at 21 prosent av norske ungdommer under 18 år har vært utsatt for fysisk vold fra foreldrene sine i løpet av oppveksten. 8 prosent sier at de har blitt utsatt for grov vold fra forelder eller foreldre, og 6 prosent har vært vitne til grov vold mot én av foreldrene minst én gang i løpet av oppveksten (Mossige & Stefansen, 2016). I Danmark rapporterer 20 prosent av 8.-klassingene at de var utsatt for minst én særlig grov voldshandling de siste 12 måneder, og 12 prosent mer enn én gang (Oldrup, Korzen, Lindstrøm, & Christoffersen, 2011). Den danske studien viser at jo lavere sosioøkonomisk bakgrunn, desto mer voldsutsatt er barna. Begrepet *vold i nære relasjoner* understreker alvoret i at volden utspiller seg i relasjoner som barnet er avhengig av, med mennesker som burde være barnets trygghetsgaranti.

Familievold øker når foreldre er belastet på andre måter, f.eks. ved arbeidsledighet, dårlig økonomi, dårlig helse og traumer. Mye vold utøves i ruspåvirket tilstand. Folkehelseinstituttet stipulerer at nærmere 40 prosent av norske barn har én forelder som strever med rus eller psykiske vansker, ca. 10 prosent i alvorlig grad (Torvik & Rognmo, 2011). I 2012 mottok politiet 2557 anmeldelser for vold i familien etter straffeloven § 219. Justis- og beredskapsdepartementet anslår at disse anmeldelsene utgjør ca. 1/4 av den reelle forekomsten. Samme år overnattet 1929 kvinner, 117 menn og 1763 barn på ett av landets krisesentre (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012).

Foreldre synes å tro at barna ikke får med seg krangling og

vold. De tror at de sover, at volden kun skjer når barna ikke er til stede. Men barna er som regel til stede, og de får med seg mye mer enn foreldre tror (Isdal, 2012). Barn er ofte alene under voldsepisodene og snakker ikke om det med søsken. Tvert imot føler de behov for å skjule virkeligheten og framstå som om alt var i orden, og at hverdagslivet gikk videre som vanlig. Foreldrene snakket heller ikke med barna om det som hadde skjedd (Kyllingmark, Lillevik, & Hilsen, 2013). Barn blir dermed tause vitner og deltakere, prisgitte egne umodne forståelser og egen kapasitet for selvtrøst.

FRA REDDE BARN TIL SYKE VOKSNE

Den som har blitt truet, sviktet og krenket som barn, har økt sannsynlighet for å bli utsatt for ytterligere belastninger som voksen (Thoresen, Myhre, Wentzel-Larsen, Aakvaag, & Hjemdal, 2015) og selv utvikle sykdom og plager (Kirkengen, 2009). Alle former for vold mot barn øker risikoen for å bli utsatt for vold og utvikle angst/depresjon i voksen alder. Det er en særlig sterk sammenheng mellom psykisk vold og forsømmelse i barndommen og senere angst og depresjon. Thoresen et al. (2015) anbefaler derfor at psykisk vold og forsømmelse får økt oppmerksomhet i forskningen, særlig når det forekommer i kombinasjon med andre former for vold.

Barn utsatt for oppdrager- og familievold risikerer svekket kognitiv fungering (Straus, Douglas, & Medeiros, 2014) og problemer med selvregulering. Dette sammen med de andre negative konsekvensene gir grunn til å anta at familievold er en vesentlig faktor i generasjonsoverføring av dårlig psykisk helse, skoledropout, lav deltakelse i arbeids- og samfunnsliv og relativ fattigdom.

Ved siden av knippet av negative konsekvenser for individet er vold, overgrep og barndomsbelastninger et folkehelseproblem

med store menneskelige og samfunnsøkonomiske omkostninger. Vold i nære relasjoner alene koster det norske samfunnet anslagsvis mellom 4,5 og 6 milliarder kroner årlig (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012).

Risiko og skade på barna er vel dokumentert og gir klare føringer om tidlig oppdagelse og innsats. Barnevernet, styrt av risikokunnskapen, har fått lavere terskel for å gripe inn. Mer «blålystenkning», sier direktøren i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Skogstrøm, 2016). Men blålystenkningen har også ført det norske barnevernet ut i internasjonalt vanry, og forskningen om hvordan det går med barn under barnevernets omsorg, er ikke bare oppløftende (Havnen, 2013). Har risikotenkningen svekket blikket for familierelasjonenes eksistensielle betydning?

Fortsatt går familievold «under radaren». Kulturelle koder og forventinger dekker til, og det er et ubehag forbundet med å gripe inn i andres privatliv. Det er lett å bli blind for barns lidelser, men barn bidrar også selv til å dekke over og styre blikket bort fra familiens vanskeligheter (Øverlien, 2012). Denne artikkelen tar for seg familielivets kompliserte relasjoner og hvordan barn er avhengige, men også aktive deltakere som påvirker det som skjer i familien. Den følger barnets handlinger og meningsdannelse og hvordan barnets erfaringsverden møter familiens autoriserte fortellinger og de dominerende kulturelle narrativene.

PÅ JAKT ETTER MENING

En litteraturgjennomgang konkluderer med at feltet er dominert av kvantitative studier med mødre som informanter (Øverlien, 2010). Den overveiende delen av forskningen støtter opp om risiko- og skadetesen, men lar mange spørsmål forbli ubesvart. Hvorfor er det fortsatt så vanskelig å identifisere

utsatte barn, til tross for stor kunnskap om fenomenet? Risikokunnskapen er alarmerende, men hvordan kan det ha seg at 64 prosent av barn eksponert for traumer ikke utvikler posttraumatisk stressyndrom (Fletcher, 2003)? I risiko-perspektivet blir barn i stor grad betraktet som passive ofre og tause vitner til foreldresvikt og familievold (Mullender et al., 2002). Er dette beskrivelser som barna selv er fortrolige med?

Øverlien (2010) mener at mange av de ubesvarte spørsmålene har sammenheng med at de mest brukte forskningsdesignene ikke ivaretar helhet og kontekst. Hun tar til orde for økt involvering av barna i forskningen og bruk av forskningsmetoder som gjør at deres subjektive erfaringer, unike strategier og meningsdannelse kommer fram. Forskning på familievold undersøker bare unntaksvis de berørte barnas styrker, motstands- og mestringsstrategier (Hines, 2015). Men når barn kommer til orde, viser det seg ofte at de har sine egne, individuelle mestringsstrategier og syn på det som utspiller seg, som kan være overraskende for forskeren (Mullender et al., 2002).

EN MOSAIKK AV ERFARINGER

Denne artikkelen springer ut av Mosaikk-prosjektet om barn som pårørende, et paraplyprosjekt som studerer barn og unge som har foreldre med rus- og/eller psykiske problemer (Halsa & Söderström, 2013). I et kvalitativt design er det gjennomført semistrukturerte intervjuer med 32 barn, ungdommer og unge voksne i alderen 12 til 30 år, de fleste mellom 18 og 24. Alle har foreldre med rus- og/eller psykiske problemer. Av dem er 28 jenter/kvinner. Deltakerne ble rekruttert via psykisk helsevern og rusbehandlingsinstitusjoner, kommunale lavterskeltilbud for utsatte barn og familier og brukerorganisasjoner. Alle ble informert om frivillighet, konfidensialitet og muligheten til å trekke tilbake sitt informerte

samtykke. Studien er godkjent av Regional etisk komité sørøst.

Artikkelen er forankret i flere teoretiske perspektiv: tilknytningsteori og utviklingspsykologi (Bowlby, 2005; Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2002; Stern, 2003), kulturpsykologi (Bruner, 1990) og posisjoneringsteori (Harre & Moghaddam, 2012). Det samlende grep er å forstå barn og unges erfaringer gjennom deres fortellinger, deres egen måte å skape mening og sammenheng på i en narrativ struktur. Ordet *narrativ* betyr en fortelling med en logisk struktur for å få fram en hendelsesrekkefølge. Ifølge Stern (2003) er narrativer det viktigste lagringsformatet for minner. Vi organiserer og formidler våre erfaringer i historieform: Hvem gjorde hva, når, hvorfor og hvor? Stern mener videre at personlige og relasjonelle narrativer er hovedingrediensen for vår selv-forståelse, det narrative selvet. Bruner (1990) er mer opptatt av de overordnede, kulturelle fortellingene som formidler samfunnets verdier, holdninger og moral. Det han kaller kanoniske kulturelle narrativer, for eksempel kjernefamiliens beskyttelse og støtte til barn, er grunnleggende tankefigurer som bevisst og ubevisst påvirker enkeltmennesket. I artikkelen står Stines fortelling i sentrum, men i bestrebelsene på å forstå henne, forsøker jeg å sette hennes handlinger og personlige meningsinnhold i sammenheng med kontekst og kulturelle narrativer. Her bidrar posisjoneringsteori med et begreps-apparat for å beskrive forholdet mellom ulike aktører og mellom kulturelle narrativer, for eksempel om hvordan familier bør være, og det som konkret utspiller mellom familiemedlemmer i deres unike hverdagsliv. Posisjonerings-teori kan beskrives som systematiske studier av hvordan mening skapes og administreres i sosiale episoder. Teorien ser på hvordan individer posisjonerer seg selv og andre, reforhandler tildelte roller, påvirker hendelsesforløp og forstår og forteller ut fra sitt perspektiv. Målet med denne forsknings-

strategien er å komme fram til relevant kunnskap som gjør det studerte fenomen, i dette tilfellet barns erfaringer med familie-vold, mer forståelig.

BARN I FAMILIENS VOLD

De unge fortalte om en rekke volds- og konfliktepisoder i et spenn fra svært alvorlige til mindre alvorlige hendelser. Som nevnt får Stines anonymiserte fortelling representere gruppen. Den er ikke spesiell, heller ikke spesielt ille, men illustrerer mange dimensjoner ved å være barn i familiens vold. Nettopp derfor er den valgt. I gjenfortellingen nedenfor kommenterer jeg smått underveis, mens en grundigere drøfting kommer i artikkelens avsluttende del. Der det er dialoger, betyr K: Kerstin, og S: Stine.

Stine, mor, far og bestemor

Stine kom til verden som et ikke planlagt, men velkomment barn langt nord i landet. De unge foreldrene kuttet ut rus og ville bli gode foreldre. De skulle gå på skole, få seg jobb, kanskje flytte sørover og starte på nytt. Kontaktlisten på mobilene ble slettet, og ingen ringte dem. Etter hvert minket lykkerusen over barnet, planene smuldret og uroen vendte tilbake. Først fant faren tilbake til de gamle vennene, inklusive rusen. Etter en stund havnet også mor «utpå». I Stines første leveår, menneskelivets mest formative periode, vekslet foreld-rene og bestemor på å være omsorgspersoner for jenta. «Det er på en måte bestemor..., eller hva skal jeg si, ja, det er hun som har oppdratt meg. Men det er mamma som står meg nærmest», slår Stine fast.

Det var turbulens i den lille familien. Foreldrene kranglet, flyttet fra hverandre og så sammen igjen. Som liten forsto hun ikke at foreldrene hadde et rusproblem. De var intense, det skjedde noe hele tiden, de kranglet, og de hadde gode stunder.

Slik var Stines normaltilværelse. I intervjuet snakker Stine godt om far. Han tok henne med på fisketur, lærte henne å mekke bil, fikk henne til å føle seg stor og viktig. «Han har absolutt ikke vært den slemme, altså han er ikke..., han er ikke noe..., han skal ikke bli sett på som den slemme ulven, selv om han var det.»

Stine og lillebror i stormen

Da Stine hadde fylt ti år, ble hun storesøster. Det vil si, hun ble både storesøster og ekstramor til Robert. Tidlig i samtalen understreker Stine så sterkt hun kan, at hun og lillebroren alltid kom i første rekke, at de ble prioritert og ikke led noen nød.

Det jeg husker best fra de siste seks årene, eh, de kranglet jo en del og sånne ting, og da... eh, men pappa har alltid hatt et sånt forhold til meg at... han veit at jeg sier ifra hvis det er noe. Han har aldri vært slem mot meg eller Robert på noen som helst måte. Mamma har ikke vært slem mot meg eller Robert på noen som helst måte i det hele tatt. Mamma har alltid prioritert meg og Robert foran absolutt alt annet, uansett hvilke konsekvenser det har gitt, så har hun prioritert meg og Robert først.

Det høres ut til at hennes omsorgspersoner til tross for sine vansker klarte å ivareta ungenes behov. Men så utvider fortellingen seg.

Jeg var nok mye redd. Ikke for at pappa skulle gjøre meg noe, eller mamma skulle gjøre meg noe, men jeg var redd for hva som kunne skje, for mamma kan bli veldig fort sint og hun klarer ikke alltid å styre seg. [...] og så bygget jo det seg bare på [...] pappa slo og sparket mamma og sånne ting. Og var direkte slem mot henne. Aldri foran meg. Eller, jo,

jeg har sett det en gang, men det var før han merket at jeg kom ned på kjøkkenet. Og da gir det seg med en gang, så fort jeg kommer i nærheten. Men det som også har skjedd er at pappa da har hatt Robert på armen når han har gjort det, for da vet han at mamma ikke gjør han noe.

Jeg ser for meg konfliktsenen. Det er uklart om det er mor eller far som har dårligst kontroll på sitt sinne. Uansett havner de i vill krangel, og Stine våkner og går ned på kjøkkenet. Hun har erfaring med at det demper krangelen. Der står faren med lillebroren på armen som et mykt, menneskelig skjold mot morens aggresjon. Stine så at broren var redd.

Jeg merker på han om han ikke liker seg i en situasjon eller noe sånt noe. Han trenger ikke gjøre noe, jeg ser det i øynene på han. Så hver gang de begynte å krangle, pleide jeg å ta med meg Robert opp på rommet, leke med han, sånne ting. Så fort han hørte en høy lyd nedenfra, så så jeg frykten i øynene hans. Og så fikk jeg han til å tenke på noe annet. Selv om jeg hadde kjempelyst til å legge meg ned og begynne å grine, så gjorde jeg aldri det, fordi jeg måtte stå opp som sterk for Robert. Jeg kunne ikke vise noe svakhet, for det her var ikke farlig, det måtte jeg vise han.

Under samtalen kikker Stine på meg med sitt årvåkne blikk, registrer alvorsrynken og sier: «Men det var selvfølgelig ikke sånn hver dag. Eh, det var, vi hadde jo kjempefine tider sammen også.»

Sterke-Stine på vakt

Selv om det også var fine tider, endte det til slutt med et samlivsbrudd som førte til nye konflikter. Faren kunne dukke opp uten forvarsel til alle døgnets tider. Stine gikk da på ungdomsskolen, men holdt seg mye hjemme.

Eh, og jeg hadde mye fravær fra skolen, eh, fordi jeg sov jo ikke om nettene, jeg måtte passe på at de ikke kranglet, altså sånne ting. Det var ikke sånn at jeg satt oppe og var livredd, men jeg holdt meg våken. Eh, og jeg slet med å spise og sånne ting.

Og da, jeg hadde jo en periode hvor jeg ringte mamma opp til femten ganger om dagen, jeg. For å spørre hva hun gjorde, hvor hun var, hvem hun var med...sånn for å passe på i tilfelle hun og pappa kranglet eller det hadde skjedd noe.

Stine holdt seg hjemme, holdt seg våken selv om mor hadde voldsalarm, selv om politiet visste om trusselen og faren hadde besøksforbud ved dom. Hun var på vakt 24/7. Hun prøvde som best hun kunne å dempe og forhindre konflikter.

[..] så stiller jeg meg opp foran pappa, og jeg er en sånn person, jeg griner ikke, eh... bare når jeg blir sint, da griner jeg. Så stiller jeg meg opp foran han og sier «kan du være så snill å gå nå, det her er ikke noe hyggelig, du skremmer ungene dine».

Men noen ganger hjalp det ikke hvor sterk og modig hun var. Én gang måtte mor, Stine og lillebror flykte og tilkalle politiet. Så snart de er i ly hos bekjente, svelger Stine sin egen redsel for å roe broren. Når politiet endelig ankom,

... hadde jeg fått roet ned Robert, satt på barne-TV. Jeg hadde kjøpt sjokolade til han. Hva som helst som fikk han til å roe seg. Han var veldig redd. Han gråt ikke, men han var veldig redd.

Stine forteller som om hun var ansvarlig for hele redningsoperasjonen og det som måtte skje etterpå. Hun

kritiserte politiet for å bagatellisere situasjonen når de sa at de skulle snakke med faren og gi ham en advarsel.

Så sier jeg: «Men det hjelper jo ikke det altså, du ser jo, dere har gjort det nå 30 ganger, omtrent, altså, det hjelper jo ikke». Hun føyer til for at jeg skal forstå: «Han hadde jo fått besøksforbud, men han holdt seg ikke unna. Og det var egentlig ganske strengt, jeg kunne § 219 om det fra før, om det med vold og sånne ting.

Jeg ser for meg Stine som en Pippi Langstrømpe som står med hendene i siden og kikker opp på to fullvoksne, uniformerte politimenn. Hun lekser opp for dem. Dunker straffelovens § 219 om familievold i bordet, skjeller dem ut for å ha rykket ut for sent. Så sukker hun over at mor alltid tilgir og tror at faren vil forandre seg, og legger til at hun også har tålt mye negativt uten å skyve ham fra seg. Hun nekter fortsatt å se ham som den stygge ulven.

*K: Du syns ikke han var slem med deg når dere måtte rømme fra han?
S: Jo, selvfølgelig. Psykisk, men... aldri fysisk, og jeg vet ikke hvorfor, men det er bare, jeg klarer ikke å være sur. Jeg klarer ikke, selvfølgelig var det en periode hvor jeg hatet han over alt i hele verden.*

Mot slutten av ungdomsskolen ble moren syk, Robert ble akutt plassert av barnevernet, faren var i utlandet, og Stine flyttet igjen til bestemor. De hun hele tiden hadde passet på, var ikke der lenger. Verst var det at broren forsvant. Stine troppet opp på barnevernets kontor og krevde å få treffe ham, bli informert, tatt med på råd.

[...] og så ble jeg lovet at jeg skulle bli mer prioritert, men jeg

kunne ikke bli, de mente, jeg var ikke en part i denne saken. Da spør jeg dem: «Hva er det dere ser på som en part?» «Nei, det er mamma og pappa» og så spør jeg: «Hva er det som er tryggheten til Robert i det her?» Nei, det visste de ikke helt, da.

Stine har flere møter med barnevernet hvor hun igjen viser Pippi-krefter og truer med advokat dersom hun ikke får kontakt med broren. I posisjoneringsteoriens begreper posisjonerer hun seg som part i saken og lillebrorens trygghetsperson. Barnevernet aksepterer først ikke denne posisjonen, men plasserer henne som utenforstående. Stine insisterer, hun reforhandler sin posisjon og blir anerkjent som viktig for broren. Det som er overraskende, er at Stine ikke ble vurdert som barnevernsbarn selv, at hennes omsorgssituasjon ikke ble undersøkt i likhet med brorens. I hennes versjon av det som skjedde, fikk hun aldri noe tiltak fra barnevernet eller andre hjelpeinstanser. Hvis dette er riktig, svikter barnevernet sin posisjon, definert som allment aksepterte oppfatninger om hvordan rettigheter, plikter og ansvar fordeler seg i en konkret sosial episode, og de praksiser som følger av denne posisjonen, og som tas for gitt (Harré, Moghaddam, Pilkerton Cairnie, Rothbart & Sabat, 2009). Stine framstiller seg som sterk, og hennes behov som barn blir usynlige for hjelperne. Som neste del viser, var det samme tilfelle for de fleste voksne hun møtte.

Synlige Stines usynlighet

Stines familie flyttet aldri sørover og var dermed kjent i lokal-samfunnet, hos fastlegen, politiet, på skolen og i barnevernet. De hadde familie og naboer rundt seg som vitterlig måtte vite. Stine var ikke stille og beskjeden. På skolen var hun et uromoment. Jeg spurte: «Hvem så, eller burde ha sett, ditt strev og dine behov? Hva med skolen?»

Hvordan i all verden kunne lærerne vite at jeg hadde det

vondt hjemme? Jeg viste jo aldri noen ting til dem. Altså, jeg er ikke sånn som sitter i klasserommet og gråter. Det er ikke sånn at du sitter der og bare..., nei, jeg syns det blir litt feil å bare mene at det er lærerne sin oppgave.

Hun fortsetter med å forklare hvorfor hun heller ikke snakket med rådgiver på skolen, helsesøster, lege, andre voksne. Hun syntes ikke hun kunne si noe til vennene i den alderen. Men noen i familien måtte da vite?

Jeg vet ikke, fordi... eh, jeg vet ikke hvem i familien som vet hva, ikke sant. Jeg vet ikke om det er noen i familien min som vet hvordan det har vært, eller hvordan det er og sånne ting. Det er det... det er liksom litt vanskelig. Men, jeg er jo kjent for å være blid da, vet du. Så jeg viser jo ikke følelser til noen i familien. Jeg er bare kjempeblid.

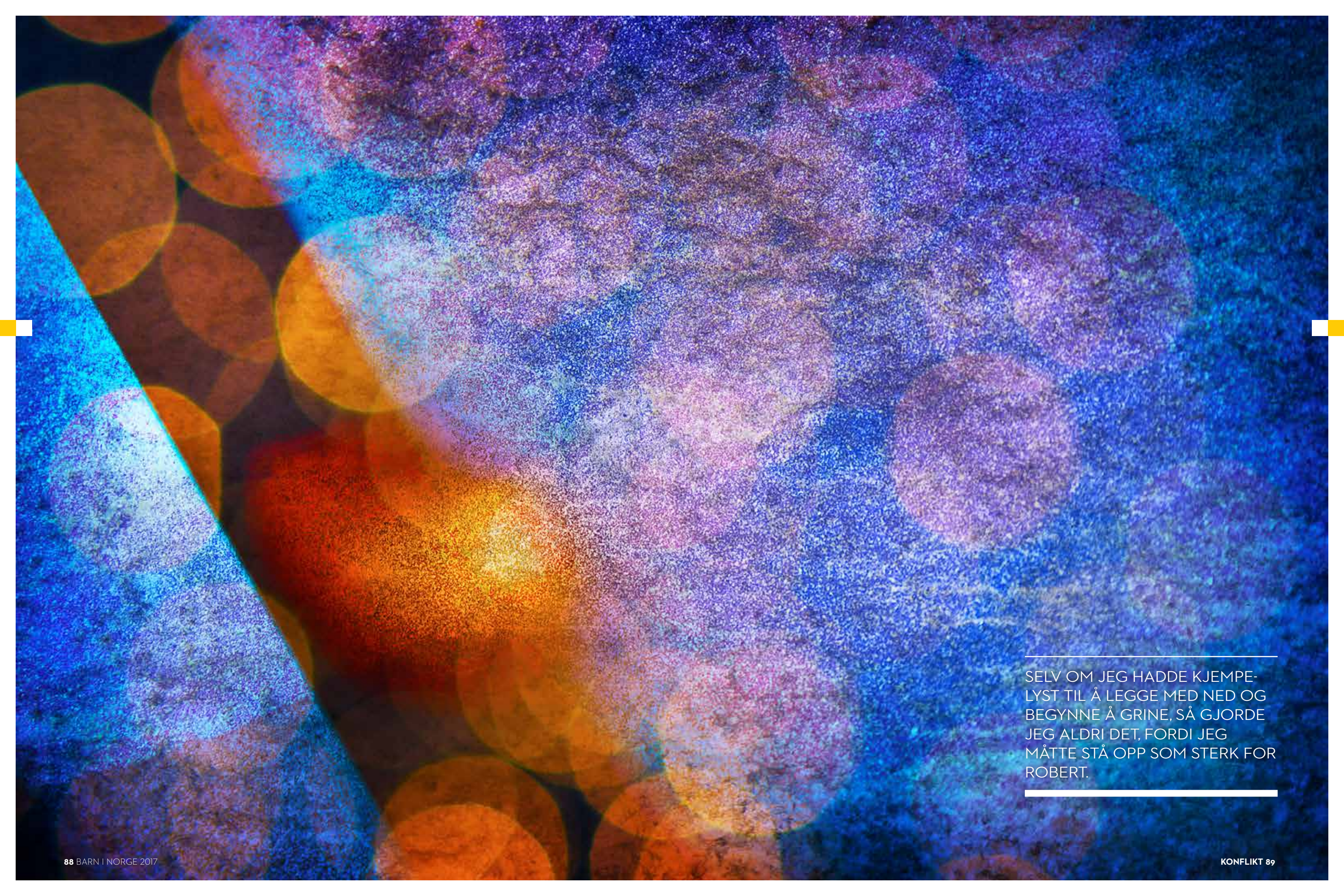
Stines geskjeftighet og blide oppsyn får familiemedlemmer til å tro at hun klarer seg, og moren er deres kilde til bekymring.

Jeg tror det var sånn de tenkte,... det er jo selvfølgelig sånn, «hvordan har du det?» når jeg møter dem nå liksom. Så bare, «jeg har det bra», og de bare, «hvordan er det med mamma?» og sånne ting. Så sier jeg, så forklarer jeg sånn kort liksom, så bare, «ja, men jeg håper ting blir bedre, da», så sier jeg, «ja, det håper jeg og» (ler litt). Så, det er liksom så vanskelig å si, egentlig.

HVEM SER, OG HVEM ER STINE BAK STERKE-STINE?

Jeg vender tilbake til utgangsspørsmålene: Hvorfor er barns belastninger i familien så vanskelige å oppdage og gjøre noe med, og hvordan kan vi bedre forstå voldsutsatte barns erfaringer og meningsdannelse?

SELV OM JEG HADDE KJEMPE-
LYST TIL Å LEGGE MED NED OG
BEGYNNE Å GRINE, SÅ GJORDE
JEG ALDRI DET, FORDI JEG
MÅTTE STÅ OPP SOM STERK FOR
ROBERT.

Hjemmets trygge favn

Selv om det er langt større kunnskap og bevissthet om at mange barn eksponeres for konflikt og vold i familien, er den kulturelle hovedfortellingen at barn er trygge i hjemmet, at foreldre vil og gjør vel. I Bruners (1990) terminologi er *hjemmets trygge favn* et kanonisk kulturelt narrativ, en universell forventning om hvordan det er eller bør være. Det er dette som styrer blikket, og vi ser det vi forventer å se.

Slik forblir uhørte barndomsopplevelser uhørt i konkret forstand. Det blir ikke spurt, det blir ikke fortalt, det blir ikke hørt. *Du ser det ikke før du tror det* heter Thorkildsens (2015) bok om vold mot barn. Tidlig i barndommen forsto ikke Stine at hun hadde noe å fortelle, senere så hun ingen hun kunne fortelle til. De som visste, så bare Sterke-Stine, den rappkjefta, blide jenta, tilsynelatende uberørt av alt som skjedd rundt henne.

Når det kanoniske kulturelle narrativet om foreldreskap og familieliv ikke oppfylles, oppstår en ubalanse mellom det forventede og det reelle og dermed et behov for å finne forklaringer eller bortforklaringer. Det er behov for å gjenopprette ordenen, eller i det minste finne en forklaring på uordenen (Bruner, 1990). «Han mente ikke å slå, tror jeg», sier ett av barna i Øverliens (2014) artikkel om ungdoms fortellinger om familievold. Barnet var vitne til slagene, men forsøker å gjøre situasjonen mer slik foreldrene og familielivet burde være.

Stine vokser opp i og blir en del av dette kulturelle narrativet. «Vi barna ble alltid prioritert,» sier hun. Det var gode stunder, følelsen av nærhet til mor, aktivitetene sammen med far. Hun ble snakket til som en likeverdig. Bestemor som holdt det hele sammen. Men så var det de store avvikene som hun erfarte, men ikke nødvendigvis så. Hun både vet og vet ikke hvordan

familieliv bør være, men lærte fort hva som var familiens fortelling, og hva som ikke skulle snakkes om. Hun følte frykten og ansvaret, men tilstandene ble ikke delt, bekreftet eller gjenfortalt av omsorgspersonene. Dermed blir disse indre erfaringene og tilstandene ifølge mentaliseringsteorien utydelige for henne selv, og det blir vanskelig å sette ord på og finne sin plass i en sammenhengende selvforståelse (Fonagy et al., 2002). Når indre tilstander ikke kan formuleres, blir de vanskeligere å forstå, og dermed også vanskeligere å regulere.

Bakvendte familieposisjoner

Foreldrene skaper kaos og utrygghet rundt barna, men i stormens øye er Stine og beskytter lillebror. Hun tør ikke sove, for da kan «stormen» skade lillebror eller mamma. Når de voksne mister grepet, går hun ut av det stille, inn i stormen, og får dem til å roe seg. Så går hun tilbake til det rolige punktet, som er rolig kun fordi hun tøyler sin egen redsel og gråt. Hun beskytter, roer og regulerer. Hun får lillebroren i sikkerhet og avleder ham med lek og prat slik at han skal føle seg trygg. Det er skjørt. Hun er selv bare et barn. Men bevisst eller ubevisst skjønner hun at *hun* må være stormens øye, hun må være superhelt og gjenopprette orden og ro.

Stine er ingen passiv tilskuer til volden i familien. Hun posisjonerer seg selv som en aktør som har ansvar og makt til å endre det som skjer, til å beskytte og stoppe volden. Det samme finner blant andre Evang og Øverlien (2015) i sine barneintervju. Barn forsøker ofte å beskytte seg selv, søsken og mødrene. De griper inn verbalt og fysisk og tilkaller hjelp, ofte med fare for at de selv kan bli rammet av volden.

Foreldrene til Stine på sin side, fanget i egne følelser og konflikter, abdiserer fra sine beskyttelses- og omsorgsposisjoner. De lar datteren fungere som mekler og sønnen som buffer. I

innledningen skriver jeg at barn blir prisgitt sine umodne strategier for regulering. I denne familien er det de voksne som mister all evne til selvregulering, mens Stines regulering fungerer. Men til hvilken pris?

Stines selvforståelse

Selv om Stine i utdragene ovenfor forteller om seg selv som kompetent, aktiv og ivaretakende, legger hun ikke skjul på at hun også har vært redd, ensom, uten appetitt og søvnløs, og hun har grått natt etter natt uten å søke trøst. Hun er seg bevisst både sin styrke og sin svakhet, men er kanskje ikke sikker på hvordan disse egenskapene henger sammen. Hun har i oppveksten forsøkt å holde styr på sitt indre, framstå som trygg selv om hun var redd, blid selv om hun var trist, kjempet selv om hun var sliten. Hun har forholdt seg til forsikringer om at hun og broren alltid var foreldrenes førsteprioritet, at far egentlig var snill, at mor ikke var redd.

Stines historie slår krøll på seg noen steder, som om hun ikke helt har landet meningsinnholdet. Var faren snill, eller var han den slemme ulven? Hun klarte ikke å være sur, men hatet ham over alt i en periode. Ser hun at barna ble sviktet når de voksnes behov og konflikter tok overhånd? Hun er delvis blind for de mange paradoksene, men blir oppmerksom på dem idet hun forteller, og forsøker å få historien til å henge sammen.

Stern (2003) beskriver hvordan selv-narrativet kan bli usammenhengende når spriket blir for stort mellom opplevelse som erfart og opplevelse som fortalt. I voksen-barn-relasjonen har de voksne et fortolknings- og definisjonsfortrinn. Jo yngre barnet er, desto sterkere påvirkning har foreldrenes forklaringer. Stines foreldre fortier og dekker til. Det samme gjør Stine overfor lillebror for å avlede og dempe hans frykt. Hun er treåringens modne samspillspartner, som gjør alt hun kan for å

dempe hans redsel. Hun kan ikke bekrefte brorens frykt, det blir for overveldende for dem begge. Hun er tross alt bare et barn og har selv behov for å bli trøstet og beskyttet. Prisen kan være at reguleringen er overflatisk, mens frykten herjer innvendig. Og når faren er over, er det heller ingen bekreftelse eller reparasjon av hvordan de har hatt det.

Pippi-figuren

Pippi langstrømpe er symbolet på det sterke, uregjerlige barnet som vokser opp uten foreldre, og som ikke har lært å bøye seg for voksne autoriteter. I posisjoneringsteoriens begreper representerer hun en grunnleggende tankefigur, et kulturelt narrativ. Astrid Lindgren (1944) beskriver Pippi som «en liten übermensch i ett barns gestalt», og viser til filosofen Bertrand Russell, som mener at en sentral drivkraft i barndommen er begjæret etter å bli voksen, eller viljen til makt, og at det normale barnet ofte henfaller til fantasier om å ha makt.

I likhet med Pippi idealiserer Stine sine foreldre, og hun framstår også som et overmenneske i sin spinkle barnekropp. Hun opptrer som voksen og lar seg ikke stoppe av autoriteter. Men Stine har noe annet i tillegg til det normale barnets drivkraft mot å bli voksen. Hun vokser opp med uforutsigbarhet, foreldrenes høyst varierende tilstedeværelse og omsorgskompetanse, og med redsel. Når Stine blir Sterke-Stine, er det ikke fordi hun vil ha makt, men kontroll. Hun vil helst ikke ha denne maktposisjonen, men må være sterk. Det er bedre å ta kontroll enn å vente i frykt for hva som kan skje. Innen tilknytningsteori kalles dette for et *kontrollerende tilknytningsmønster*, hvor barn både herser med og gir omsorg til foreldre (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). Av dette følger en følelse av makt. Med en sterk rettferdighetssans og omsorg for de svake hamler både Stine og Pippi opp med politi og andre øvrighetspersoner.

BARN I FAMILIENS VOLD, HVORDAN KAN VI HJELPE?

Er barn som Stine skadde eller veldig kompetente? Stine er i alle fall merket av sin oppvekst, og i tillegg kompetent. Hun ser seg ikke som et offer for foreldrenes problemer og oppførsel, ei heller som barn som pårørende, selv om hun er berørt og påvirket av det som har skjedd. Hennes selvfortelling og familiens narrativ er sammenvevd, og en sterk og viktig tråd er spunnet av bestemor. En utfordring for framtidige hjelpere er å anerkjenne familiebåndenes styrke og det gode som har skjedd, og samtidig hjelpe Stine til å minske gapet mellom erfaringer som følelsesmessig erfart og erfaringer som fortalt og bortforklart.

Familievold berører mange. Alle vet at det skjer, men det er vondt å erkjenne, vanskelig å se, og enda vanskeligere å gripe inn. Ormhaug, Jensen, Hukkelberg og Egeland (2012) dokumenterer at BUP kun unntaksvis spør barn og ungdom om vold og potensielt traumatiske opplevelser, mens omtrent halvparten av dem som kommer til BUP, har slike barndomsbelastninger. Men selv om man hadde spurt, ville mange likevel ikke ha sagt noe. Barrierene mot å fortelle om volden er store (Oldrup et al., 2011). Det er tabu- og skambelagt, og det kan dessuten være vanskelig å se som noe unormalt for den som utsettes, og særlig for små barn. Barn kan mangle ord for det som skjer, ungdommer og voksne kan la være å snakke om det av redsel for konsekvensene. Å fortelle kan komme i konflikt med deres selvforståelse og den nødvendige troen på at foreldre grunnleggende sett er gode, og det er dessuten i strid med deres oppgave å holde det skjult for omverdenen (Middelborg & Samoilow, 2014).

Når det er sagt, handler det fortsatt om å være våken, bry seg og spørre for å få voldsutsatte barn i tale. Med kunnskapen om

hvor komplisert det er, i mente, må voksne ta barns bekymringer og observasjoner på alvor. Vi må forstå at barn vil dekke over, og anstrenge oss for å få tak i det som ligger bak når barn viser problematisk atferd. Og når fortellingene om det vonde kommer, skal vi ta imot og anerkjenne barnets egen opplevelse uten forhastet å ville trøste, forklare eller finne løsninger. Vi skal vite at barnets identitet henger sammen med familien, og må derfor bistå barnet i å forstå og få sammenheng i fortellingen om seg selv, slik at den kan romme det ambivalente og komplekse. En fortelling de kan vokse med, føle seg vel og høre til i. For det er først når vi tåler å være sammen med barnet i det vonde, at det kan bli mindre vondt. Det er først når vi anerkjenner kompleksitet og ambivalens, at barnets erfaringer kan bli forståelige og sammenhengende.

NÅR INDRE TILSTANDER IKKE KAN
FORMULERES, BLIR DE
VANSKELIGERE Å FORSTÅ, OG
DERMED OGSÅ VANSKELIGERE
Å REGULERE.

REFERANSER

■ Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

■ Bowlby, J. (2005). *A secure base: clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.

■ Braarud, C.H., & Nordanger, DØ. (2011). Kompleks traumatisering hos barn: En utviklingspsykologisk forståelse. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 48(10), 968–972.

■ Bruner, J.S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

■ Evang, A., & Øverlien, C. (2015). 'If you look, you have to leave': Young children regulating research interviews about experiences of domestic violence. *Journal of Early Childhood Research*, 13(2), 113–125. doi: 10.1177/1476718X14538595

■ Fletcher, K.E. (2003). Childhood posttraumatic stress disorder. I E.J. Mash & R.A. Barkley (red.), *Child psychopathology* (2. utg., s. 310–371). New York: Gilford Press.

■ Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.T., & Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.

■ Halså, A., & Söderström, K. (2013). *Children living in families with parental mental illness an/or substance abuse: Early intervention, participation and competence development*: Prosjektbeskrivelse Mosaikkprosjektet. Upublisert.

■ Harré, R., Moghaddam, F., Pilkerton Cairnie, T., Rothbart, D., & Sabat, S. (2009). Recent advances in positioning theory. *Theory and Psychology*, 19(1), 5–31.

■ Hamsun, K. (1907/1911). *Ærer de unge. I Samlede verker: Bind 25: På turné*. Oslo: Gyldendal.

■ Harre, R., & Moghaddam, F.M. (2012). *Psychology for the Third Millennium: Integrating Cultural and Neuroscience Perspectives*. London: SAGE Publications.

■ Havnen, K.J.S. (2013). Er plassering alltid bra? Barnevernets mulige skadelege effekter på barn. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 90(3), 132–145.

■ Hines, L. (2015). Children's Coping with Family Violence: Policy and

Service Recommendations. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 32(2), 109–119. doi: 10.1007/s10560-014-0333-9

■ Isdal, P. (2012). *Meningen med volden* (6. utg.). Oslo: Kommuneforlaget.

■ Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). *Et liv uten vold: Handlingsplan for vold i nære relasjoner 2014-2017*. Oslo. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992dofab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf

■ Kirkengen, A.L. (2009). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Oslo: Universitetsforlaget.

■ Kyllingmark, S.S., Lillevik, O.G., & Hilsen, M. (2013). Når barn er vitne til vold. *Fontene* (11), 56–61.

■ Lindgren, A. (1944). *Pippi Langstrømpe*. Følgere til Bonniers forlag.

■ Middelborg, J., & Samoilow, D.K. (2014). *Tryggere barndom. Et behandlingsperspektiv på vold i familien*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Mossige, S., & Stefansen, K. (red.). (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015* (NOVA Rapport nr. 5). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

■ Mothander, P.R. (2000). Småbarnspsykiatri: diagnosen viktig men bør ses som farskvara. *PsykologTidningen*, 46(1), 8–10.

■ Mullender, A., Hague, G.L., Imam, U., Kelly, L., Malos, E., & Regan, L. (2002). *Children's perspectives on domestic violence*. London: Sage.

■ Oldrup, H., Korzen, S., Lindstrøm, M., & Christoffersen, M.N. (2011). *Vold mod børn og unge: hovedrapport* (Rapport nr. 11:15). København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Hentet fra <http://www.sfi.dk/publikationer/vold-mod-boern-og-unge-4389/>

■ Ormhaug, S.M., Jensen, T.K., Hukkelberg, S.S., & Egeland, K. (2012). Traumer hos barn – blir de gjemt eller glemt? Kartlegging av traumatiske erfaringer hos barn og unge henvist til BUP. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 49(3), 235–240.

■ Skogstrøm, L. (2016, 22. april). Barnevernsdirektør: – Vi har fått mer «blålystenkning» i barnevernet. *Aftenposten*, s. 26.

■ Stern, D.N. (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal akademisk.

■ Straus, M.A., Douglas, E.M., & Medeiros, R.A. (2014). *The primordial violence: Spanking children, psychological development, violence, and crime*. New York: Routledge.

■ Teicher, M.H. (2002). Scars That Won't Heal: The Neurobiology of Child Abuse. *Scientific American*, 286(3), 8p.

■ Thoresen, S., Myhre, M., Wentzel-Larsen, T., Aakvaag, H.F., & Hjemdal, O.K. (2015). Violence against children, later victimisation, and mental health: a cross-sectional study of the general Norwegian population. *European Journal of Psychotraumatology*, 6, 1–12. doi: 10.3402/ejpt.v6.26259

■ Thorkildsen, I.M. (2015). *Du ser det ikke før du tror det: Et kampskrift for barns rettigheter*. Bergen: Vigmostad Bjørke.

■ Torvik, F.A., & Rognmo, K. (2011). *Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk: Omfang og konsekvenser* (Rapport nr. 2011:4). Oslo: Folkehelseinstituttet.

■ Øverlien, C. (2010). *Barn som opplever vold i hjemmet - kunnskapsstatus*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

■ Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet: Barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.

■ Øverlien, C. (2014), 'He didn't mean to hit mom, I think': positioning, agency and point in adolescents' narratives about domestic violence. *Child & Family Social Work*, 19, 156–164.

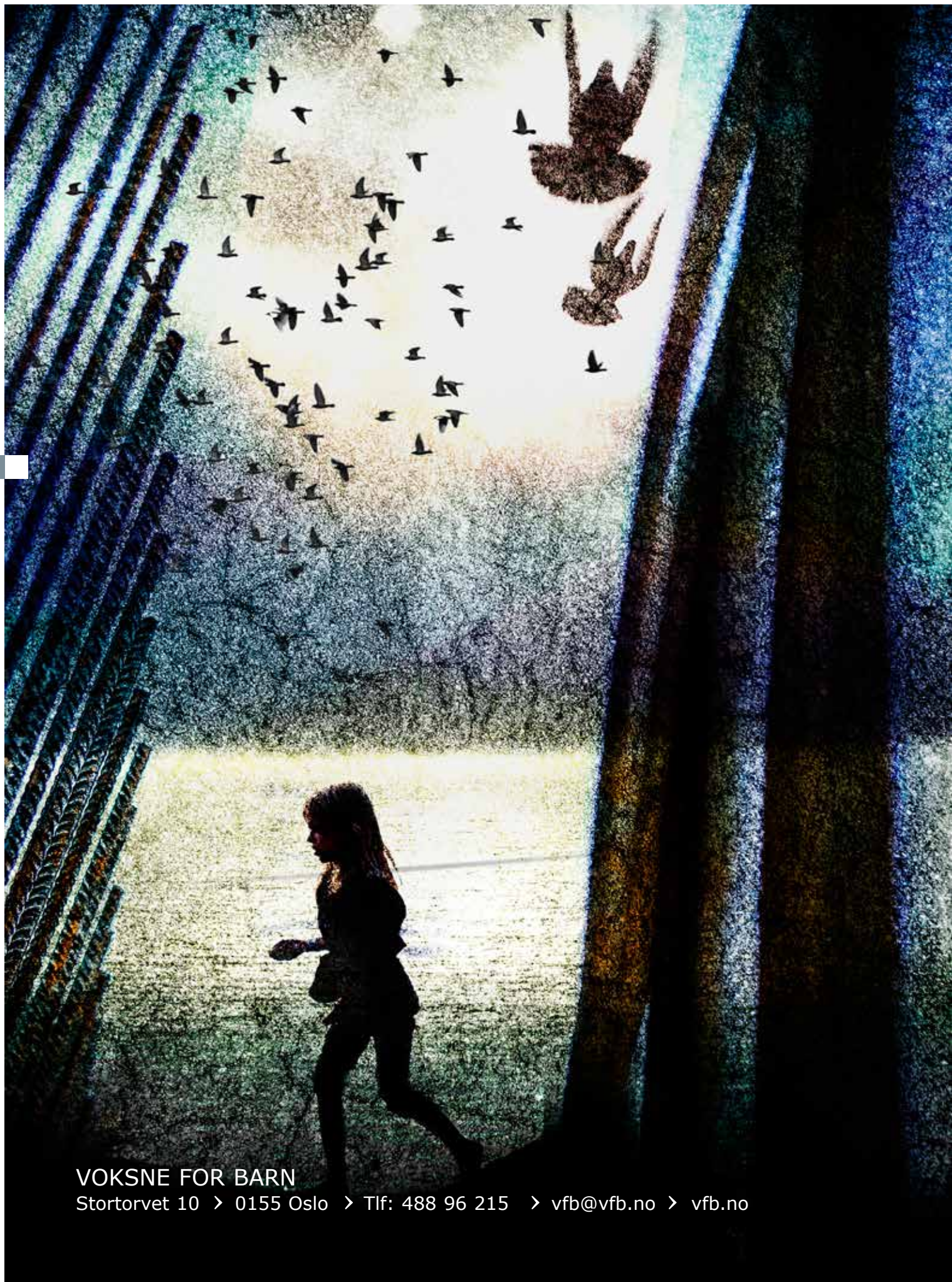

VOKSNE FOR BARN

Stortorvet 10 > 0155 Oslo > Tlf: 488 96 215 > vfb@vfb.no > vfb.no